

METODINĖS REKOMENDACIJOS SPECIALIZUOTOS
PAGALBOS CENTRŲ DARBUOTOJAMS, SAVANORIAMS
BEI APSAUGOS NUO SMURTO ARTIMOJE APLINKOJE
ĮSTATYMŲ ĮGYVENDINANČIŲ INSTITUCIJŲ
DARBUOTOJAMS IR SPECIALISTAMS

Autoriai:

Lilija Henrika Vasiliauskienė

Evelina Dirmotaitė

Zuzana Vasiliauskaitė

Išleista LR Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos lėšomis

Vilnius

2017

„Metodinės rekomendacijos specializuotos pagalbos centrų darbuotojams, savanoriams bei apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymą įgyvendinančių institucijų darbuotojams ir specialistams“

Antrasis leidimas, 2017

Išleista LR Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos lėšomis

Autorės Lilija Henrika Vasiliauskienė, Evelina Dirmotaitė, Zuzana Vasiliauskaitė

Maketuotoja Dovilė Alseikaitė

Spaustuvė Spaudos praktika

Kaunas

Elektroninis leidinys

ISBN 978-9955-402-17-9

© Vilniaus Moterų namai

TURINYS

ĮVADAS	6
SAVOKŲ ŽODYNAS	8
APSAUGOS NUO SMURTO ARTIMOJE APLINKOJE ĮSTATYMAS(2011), JO PRIĖMIMO ISTORIJA IR POLITINIS KONTEKSTAS	11
1. BAZINIS MODULIS	15
1.1. Smurto artimoje aplinkoje problemos aptarimas. Faktai ir skaičiai	15
1.1.1. Padėtis Europoje	16
1.1.2. Padėtis Lietuvoje	18
1.2. Tarptautinis feministinis moterų judėjimas	
Moters teisės – visuotinės ir nedalomas žmogaus teisės	19
1.2.1. Pirmoji feminizmo banga	19
1.2.2. Antroji feminizmo banga	20
1.2.3. Trečioji feminizmo banga	20
1.2.4. Apibendrinimas	21
1.3. Tarptautiniai teisės aktai, reglamentuojantys smurto prieš moteris šeimoje / smurto artimoje aplinkoje įveikimą	21
1.3.1. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (Roma, 1950)	22
1.3.2. Jungtinių Tautų Konvencija dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims (CEDAW, 1979)	22
1.3.3. Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos smurto prieš moteris panaikinimo deklaracija (Viena, 1993)	23
1.3.4. Jungtinių Tautų Pekino veiksmų platforma (Pekinas, 1995)	24
1.3.5. Europos Tarybos Konvencija dėl smurto prieš moteris ir smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir šalinimo (Stambulas, 2011)	24
1.3.6. ES Nusikaltimų aukų teisių direktyva – Europos Parlamento ir Tarybos Direktyva 2012/29/ES	26
2. DARBO SU SMURTŲ ARTIMOJE APLINKOJE PATIRIANČIAIS ASMENIMIS YPATUMAI	33
2.1. Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo reglamentuojama specializuota kompleksinė pagalba smurtą ir prievartą patiriantiems asmenims	33
2.1.1. Informavimas ir konsultavimas	35
2.1.2. Tarpininkavimas ir atstovavimas institucijose. Specializuotos pagalbos centro rengiama Pažyma	35
2.1.3. Specializuotos pagalbos centrų teikiama specializuota psichologinė pagalba	36
2.1.3.1. Kritinės būklės intervencija	36
2.1.3.2. Specializuota psichologo pagalba	37

2.1.4. Specializuotos pagalbos centre dirbantis psichologas	38
2.1.5. Specializuoto psichologinio konsultavimo schema ir principai	38
2.1.6. Specializuotos pagalbos centrų teikiama specializuota teisinė pagalba	42
2.1.7. Specializuotos pagalbos centre dirbantis teisininkas	42
2.2. Kas nėra specializuota kompleksinė pagalba	43
2.2.1. Darbas su smurtautojais	43
2.2.2. Mediacija ir porų terapija	44
2.2.3. Smurtinio elgesio keitimo programų efektyvumo vertinimas	44
2.2.4. Socialinio darbuotojo paslaugos ir kompleksinės paslaugos šeimai	46
2.3. Vaikas, tapęs smurto artimoje aplinkoje liudininku, arba gyvenantis aplinkoje, kurioje buvo smurtauta	48
2.3.1. Vaiko teisių apsaugos skyrių vaidmuo smurto artimoje aplinkoje atvejais	49
2.3.2. Smurtinėje aplinkoje augantys vaikai	49
2.3.3. Pasiūlymai Vaiko teisių apsaugos skyrių darbo tobulinimui	49
2.4. Skyriaus apibendrinimas	51
3. TARPINSTITUCINIS BENDRADARBIAVIMAS	57
3.1. Specializuotos pagalbos centrai, Policija ir Vaiko teisių apsaugos skyriai kaip pagrindiniai Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo įgyvendinimo subjektai	57
3.2. Tarpinstitucinis bendradarbiavimas kaip „dviejų kryptių judėjimo gatvė“	61
3.3. Pasiūlymai dėl smurtą artimoje aplinkoje patiriančių asmenų apsaugos gerinimo	61
4. PSICHOLOGINIS MODULIS	69
4.1. Specialiosios žinios iš traumos psichologijos srities	69
4.1.1. Psichologinė trauma	69
4.1.2 Traumos tyrimo istorija	70
4.1.3. Mušamos moters sindromas	73
4.1.4. Smurto prieš moteris šeimoje dinamika	74
4.1.4.1. Smurto ratas	74
4.1.4.2. Pirmoji fazė – įtampos augimas	75
4.1.4.3. Antroji fazė – smurto proveržis	75
4.1.4.4. Trečioji fazė – smurtautojo atgailavimas	75
4.1.5. Išmoktas bejėgiškumas	76
4.1.6. Šeimoje patirto smurto pasekmės moters biopsichosocialinei sveikatai	76
4.1.6.1. Mušamos moters sindromas, kaip potrauminio streso sindromo porūšis	76
4.1.7. Trauma ir smegenys	77
4.1.7.1. Migdolinis kūnas – karštoji smegenų zona	78
4.1.7.2. Hipokampus – šaltoji smegenų zona	78
4.1.7.3. Migdolinis kūnas ir hipokampus trauminio išgyvenimo metu	79
4.1.7.4. Potrauminio streso sindromas (PTSS)	79
4.1.7.5. Traumos terapija	79

4.1.8. Pasekmės fizinei asmens sveikatai	80
4.1.8.1. Sužalojimai	80
4.1.8.3. Fiziologinis organizmo atsakas į traumą	81
4.1.9. Pasekmės psichologinei asmens sveikatai	81
4.1.9.1. Psichologinis smurtas	81
4.1.9.2. Pasekmės psichologinei sveikatai	81
4.1.10. Pasekmės socialinei asmens sveikatai	82
4.1.10.1. Požiūris į kitus ir ateitį	82
4.1.10.2. Seksualinė prievarta	83
4.1.10.3. Aukos kaltinimas vs. socialinis palaikymas	83
4.1.11. Psichologinė krizė. Kritinių būklių intervencija	83
4.1.11.1. Psichologinė krizė	83
4.1.11.2. Kritinių būklių intervencija SPC	84
4.2. Psichologinis konsultavimas Specializuotos pagalbos centruose	85
4.2.1. Psichologinis konsultavimas kaip specializuotos kompleksinės pagalbos dalis	85
4.2.2. Telefoninio konsultavimo specifika	85
4.2.3. Kokių traumą patyrusio asmens reakcijų gali tikėtis specialistas, savo darbe susiduriantis su smurtą ir prievartą patiriančiu asmeniu?	87
4.2.4. Kaip reaguoti į trauminės patirties atskleidimą?	89
4.2.5. Kas padeda specialistui, savo darbe susidūrusiam su smurtą ir prievartą patiriančiu asmeniu, geriau atlikti savo darbą? Ką daryti ir ko ne?	90
4.2.6. Kas būtina žinoti apie smurtą ir prievartą patiriančio asmens ir jam pagalbą ar apsaugą teikiančio konsultanto ar specialisto santykio dinamiką?	91
4.2.6.1. Būdingi disfunkciški vaidmenys, kurių reikėtų vengti	91
4.2.6.2. Dramatinis trikampis	91
4.2.6.3. Kaip turėtų elgtis konsultantas, patekęs į vieną iš keturių disfunkciškų vaidmenų?	93
4.2.7. Pagrindiniai konsultavimo principai taikomi SPC darbe	95
4.2.7.1. Pagrindinės konsultavimo technikos	95
4.2.7.2. Konsultantės etika	96
5. TEISINIS MODULIS	103
5.1. Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas (2011 – 2016) – geroji praktika ir iššūkiai	103
5.2. Baudžiamosios ir civilinės teisės normos ir jų panaudojimo galimybės apsaugant artimųjų smurto aukas	105
5.2.1. Baudžiamoji teisė	105
5.2.2. Civilinė teisė	108
5.2.3. Teisminiai ginčai dėl vaikų	110
5.2.4. Smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos atlyginimas	110
BAIGIAMASIS ŽODIS	117
LITERATŪROS SĄRAŠAS	121
PRIEDAI	129

ĮVADAS

Šios metodinės rekomendacijos skirtos Specializuotos pagalbos centrų (SPC) darbuotojams ir savanoriams, teikiantiems valstybės garantuojamą specializuotą kompleksinę pagalbą smurtą ir prievartą patiriantiems asmenims, bei profesinių grupių atstovams, asmenims ir organizacijoms/įstaigoms, su kuriomis smurtą ir prievartą patiriantys asmenys susiduria siekdami savo pažeistų teisių atstatymo bei įtvirtinimo. 2011 metais priimtas Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas (ASAAĮ) numatė valstybės garantuojamą specializuotą kompleksinę pagalbą smurtą ir prievartą artimoje aplinkoje patiriantiems asmenims. 2012 metais buvo priimta Valstybinė Specializuotos pagalbos centrų programa, ir visoje šalyje darbą pradėjo regioninių SPC tinklas, kuriamas moterų nevyriausybinių organizacijų pagrindu. SPC tinklui laipsniškai tampa vieninga tarnyba, apimančia visą šalį, kilo būtinybė parengti metodines rekomendacijas siekiant suvienodinti kuriamos tarnybos praktikas. Tai padaryta apibendrinus regioninių SPC per šešerius Įstatymo galiojimo metus sukauptą patirtį, kuri buvo įgyta žvelgiant į problemą per nukentėjusio asmens interesų ir teisėtų lūkesčių prizmę.

Šių metodinių rekomendacijų poreikis glaudžiai susijęs ir su tuo, kad ASAAĮ yra naujos kartos įstatymas, priskiriamas žmogaus teisių diskursui, o jo reguliavimo sritis yra **apsauga nuo smurto artimoje aplinkoje kaip žmogaus teisių apsauga**. Specialiųjų apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje priėmimas ženklina požiūrio į artimųjų smurto aukas kitimą. Šešeri Įstatymo įgyvendinimo metai patvirtino, jog Lietuvoje, kaip ir bet kurioje kitoje pasaulio šalyje, absoliučią daugumą nukentėjusiųjų nuo smurto artimoje aplinkoje sudaro moterys. Tarptautinės bendruomenės duomenimis, daugiau nei 90 proc. nukentėjusiųjų yra moterys, o vyrai sudaro 98 proc. smurtautojų. Jungtinių Tautų, Europos Tarybos bei Europos Sąjungos dokumentai, pristatomi šiose rekomendacijose, smurtą artimoje aplinkoje įvardija kaip su lytimi susijusį smurtą arba vyrų smurtą prieš moteris, pripažįstant jį kraštutine moterų diskriminacijos forma. Taigi smurto artimoje aplinkoje įveikimas turi būti suprantamas kaip valstybinės moterų ir vyrų lygių galimybių politikos bei politikos, skirtos šalinti visų formų diskriminaciją moterims, dalis.

Smurto prieš moteris šeimoje priežastys yra struktūrinės, t. y. sąlygotos istoriškai susiklosčiusios nelygios moterų ir vyrų padėties mūsų visuomenėje, neatsikračiusioje patriarchalinių stereotipų. Pasaulinė statistika liudija, kad smurtą artimoje aplinkoje patiria ir 2 proc. vyrų, tačiau vyrų patiriamas smurtas nėra sąlygotas visuomenės sąrangoje glūdinčių priežasčių, todėl tai nėra su lytimi susijęs smurtas. Patriarchalines visuomenės institucijos didžiąja dalimi sukurtos vyrų ir vyrams, todėl siekti teisingumo ar savo pažeistų teisių įtvirtinimo čia vyrams santykinai lengviau, nei tokioje pačioje padėtyje atsidūrusiems moterims. Dėl šių priežasčių metodinėse rekomendacijose lygia greta vartojamos sąvokos *auka, smurtą ir prievartą artimoje aplinkoje patiriantis asmuo* ir *smurtą ir prievartą patirianti moteris* – taip įvardijant pagrindinę asmenų grupę, kuriai valstybė išpareigoja teikti specializuotą kompleksinę pagalbą bei apsaugą nuo smurto šeimoje.

Istoriškai tiek apsaugos nuo smurto šeimoje įstatymai, tiek ir specializuotos pagalbos teikimas nukentėjusiesiems kilo iš feministinio moterų judėjimo ir moterų organizacijų steigiamų krizių centrų praktikos, paremtos *moterų pagalbos moterims* paradigma. Lietuvoje šių centrų atsiradimo istorija atkartoja kitų šalių patirtį – pirmasis krizių centras smurtą ir prievartą patiriančioms moterims buvo sukurtas 1996 metais nevyriausybines moterų organizacijos –

Asociacijos Vilniaus Moterų namai. Moterų NVO, kurių pagrindu kuriami regioniniai SPC, jau ilgesnį laiką teikė specializuotą, klientui draugišką pagalbą, modeliuojant santykius ne vertikaliai *specialisto – kliento* santykių principu, o horizontaliai, remiantis *moterų pagalbos moterims* paradigma. SPC konsultantės yra moterys, nes to reikalauja pati šios pagalbos teikimo logika – produktyvus bendradarbiavimas lengviau užsimezga su tos pačios lyties asmenimis. SPC klientės, savo partnerių ar sutuoktinių smurtą patyrusios moterys, neretai traumatiškai reaguoja į bet kokį konsultantų vyrų buvimą tokiuose centruose.

Šiose metodinėse rekomendacijose išryškintas SPC vaidmuo ir ypatinga jų padėtis kitų organizacijų ir institucijų atžvilgiu. SPC yra šiuo metu vienintelė institucija, gavusi valstybės mandatą atstovauti nukentėjusio asmens interesus. SPC konsultantai, savanoriai ir specialistai turi pareigą nukrypti nuo profesinio neutralumo principo, tai yra, visada būti nukentėjusio asmens pusėje. Tai ypatingai svarbu palaikant ir sustiprinant nukentėjusio asmens poziciją bendradarbiavimo su valstybės institucijomis procese.

2016 metais perkėlus ES Nusikaltimo aukų teisių direktyvos nuostatas į Lietuvos teisę, valstybinėms institucijoms atsirado pareiga formuoti praktikas, atspindinčias naują požiūrį į nusikaltimų aukas. Auka nebėra suvokiama kaip priemonė nusikaltimui įrodyti, o prioritetu laikoma būtent aukos gerovė, jos apsaugos nuo pakartotinio ir antrinio traumavimo užtikrinimas. SPC nuosekliai realizuoja šį požiūrį į artimųjų smurto aukas, pagrįstą moterų žmogaus teisių apsaugos ir įtvirtinimo principu. Savo bendruomenėse regioniniai SPC yra naujo požiūrio į smurtą ir prievartą šeimoje patiriantį asmenį nešėjai ir šia prasme lenkia daugelį sunkiasvorių valstybės institucijų, tokių kaip baudžiamąjį procesą vykdančios teisėsaugos įstaigos arba Vaiko teisių apsaugos skyriai (VTAS).

Šios rekomendacijos pabrėžia regioninių SPC vaidmenį – pirma, inicijuojant ir koordinuojant tarpinstitucinį bendradarbiavimą, antra, kviečiant įvairių profesinių grupių atstovus aktyviai keisti požiūrį į smurto šeimose aukas ir įprastas institucijų praktikas bei kurti naujas, draugiškas aukas, trečia, pabrėžiant specializuotų mokymų institucijų atstovams būtinybę.

Rekomendacijose išryškinama būtinybė formuoti tam tikras įvairių profesinių grupių atstovų pasaulėžiūrinės nuostatos, susijusias su moterų ir vyrų lygybės įtvirtinimu, lyčių vaidmenų stereotipų atsisakymu. Tai svarbu jiems siekiant kuo geriau atlikti savo profesinę pareigą, kiek ji liečia smurtą ir prievartą patiriančių asmenų apsaugos ir pagalbos poreikių patenkinimą. Dėl to metodinėse rekomendacijose trumpai pristatoma feministinė teorija ir praktika, kylanti iš tarptautinio moterų judėjimo, taip pat tarptautinių teisės aktų atsiradimo ir priėmimo istorija, atspindinti visuomeninės sąmonės raidą moterų žmogaus teisių įtvirtinimo ir smurto prieš moteris šeimoje įveikimo srityje, pabrėžiami valstybės įsipareigojimai bei jos atsakomybė už visų savo piliečių, moterų ir vyrų, konstitucinių teisių apsaugą ir įtvirtinimą. Rekomendacijose pristatomas ASAAI kaip atitinkantis gerąją pasaulio praktiką, jo raida per šešerius gyvavimo metus, analizuojamos įvairių Įstatymų įgyvendinančių institucijų praktikos bei pateikiamos rekomendacijos jų gerinimui.

Metodinės rekomendacijos pateikia svarbios informacijos iš traumos psichologijos srities, traumos tyrimo istorijos, pristato mušamos moters sindromą (MMS) kaip potrauminio streso sindromo (PTSS) porūšį, aptariami pagrindiniai psichologinio konsultavimo principai ir technikos. Rekomendacijos suteikia žinių iš teisės srities – baudžiamųjų, civilinių ir administracinių įstatymų, kurie gali būti taikomi smurto artimoje aplinkoje atvejais. Tikėtina, jog ir SPC darbuotojai bei savanoriai, ir kitų profesinių grupių atstovai bei specialistai čia suras vertingos informacijos, padedančios geriau suprasti savo klientus, produktyviai bendradarbiauti su kitomis organizacijomis ir institucijomis ir kartu siekti bendro tikslo – užtikrinti smurtą ir prievartą patiriantiems asmenims būtiną apsaugą, laiku suteikti specializuotą kompleksinę pagalbą, arba nukreipti juos ten, kur ši gali būti suteikta – į regioninius SPC.

SĄVOKŲ ŽODYNAS

Afektas – stipri ir palyginti trumpa emocinė reakcija, dažniausiai kylanti, kai staiga pakinta subjektui svarbios gyvenimo aplinkybės (Psichologijos žodynas, 1993).

Antrinė viktimizacija – neigiami padariniai, kuriuos patiria nukentėjęs asmuo ir kurie nėra tiesioginiai susiję su pirminiu traumuojančiu įvykiu. Gali atsirasti dėl grubių, neetiškų pareigūnų veiksmų, atgrasančių auką nuo tolimesnių pastangų ginti ir įtvirtinti savo pažeistas teises, dėl netinkamo ikiteisminio ar teisminio bylos nagrinėjimo, taip pat dėl netinkamos, asmenį žeminančios medicininės apžiūros, nepagrįstų aukai metamų kaltinimų, nederamo žiniasklaidos dėmesio ir pan.

Disfunkcinė patriarchalinė šeima – šeima, kurioje vyksta vieno šeimos nario, dažniausiai vyro, smurtas ir prievarta kitų šeimos narių, dažniausiai moterų ir vaikų, atžvilgiu.

Ekonominis smurtas – smurto forma, pasižyminti tam tikra specifika, nes jo padariniai nėra akivaizdūs kitiems visuomenės nariams. Šios rūšies prievarta gali būti stebima bet kuriam socialiniam ekonominiam sluoksniui priklausančiose šeimose. Labiausiai paplitusios šios ekonominio smurto formos: partnerei neleidžiama dirbti, iš jos atimamas uždarbis, verčiama prašyti pinigų savo ir vaikų reikmėms, neduodama pinigų būtiniausiems dalykams (maistui, medicinos pagalbai, išsilavinimui), kontroliuojamas šeimos biudžetas ir vienvaldiškai priimami finansiniai sprendimai, atsisakoma išlaikyti vaikus tiek gyvenant santuokoje, tiek skyrybų atveju (kai vaikai lieka su motina), atsisakoma teikti moteriai informaciją apie realią turtinę šeimos padėtį, prieš skyrybas turtas užrašomas smurtautojo giminaičiams ar kitiems asmenims, partnerė gali būti verčiama prieš savo valią pasirašyti dokumentus, patvirtinančius, jog ji atsisako viso santuokoje užgyvento turto ir kt.

Feministė ar feministas – asmuo (moteris ar vyras), nesutinkantis su įsigalėjusiu vyrų, kaip socialinės grupės, dominavimu moterų, kaip socialinės grupės, atžvilgiu, ir aktyviais veiksmais prisidedantis prie moterų ir vyrų lygių galimybių įtvirtinimo įskaitant būtinas visuomenės institucijų reformas.

Feminizmas – visuomeninis politinis judėjimas, kuriuo siekiama, kad moterys turėtų visas politines, socialines ir ekonomines teises bei lygias su vyrais galimybes šias teises realizuoti.

Fizinis smurtas – tai neteisėtas, tyčinis, prieš moters valią jos organizmui daromas fizinis poveikis, kuriuo siekiama atimti gyvybę, padaryti žalą sveikatai, atimti laisvę, sukelti bejėgišką būklę, fizinį skausmą ar kitokias fizines kančias.

Institucinė išdavystė – fenomenas, kai asmuo, kreipęsis į valstybės institucijas, kuriomis turėtų pasitikėti ir nuo kurių priklauso jo problemų sprendimas, dėl šių institucijų darbo praktikų, veikimo ar neveikimo patiria žalą (angl. *institutional betrayal*, Smith ir Freyd, 2013; 2014). Ši žala gali būti padaryta per netikėjamą juo, kaltinimą ir atsisakymą padėti, taip pat nesuteikiant apsaugos arba savalaikės, profesionalios pagalbos ar paslaugų.

Isterija – XIX a. medicinos literatūroje plačiai naudotas medicininis terminas, apibūdinantis išskirtinai moterims būdingą sutrikimą. Isterijai buvo priskiriami įvairūs, neretai dramatiški simptomai, tokie kaip paralyžius, alpimas, oro trūkumas, „polinkiu kelti kitiems sunkumus“, kt. Šiuo metu tai nebeegzistuojanti medicininė diagnozė.

Klientui draugiška pagalba SPC – pagalba, modeliuojant santykius ne vertikaliai *specialisto – kliento* santykių principu, o horizontaliai, remiantis *moterų pagalbos moterims* paradigma.

Krizė – netikėtos ir sunkios gyvenimo permainos, lūžio situacijos sąlygota būseną, kurią lydi didelis nerimas, įtampa, grėsmė, nesaugumas, pasimetimas ir kiti panašūs išgyvenimai.

Latentinis nusikaltimas – lotynų kalboje žodis „lateo“ reiškia „būti pasislėpusiam, slypėti, slėptis“. Latentinis nusikalstamumas įvardijami faktiškai padarytu, tačiau nepatekusių į apskaitą, ar neužregistruotų arba neatskleistų nusikaltimų (nusikalstamų veikų) visumos raiškos procesai (Visuotinė lietuvių enciklopedija). Šių nusikaltimų skaičius niekada nėra tiksliai žinomas, lieka užslėptas, neaiškus (angl. *dark number*). Latentinio nusikalstamumo, kaip ir nusikalstamumo apskritai, išvengti negalima, tačiau sumažinti galima. Latentinės nusikalstamos veikos baudžiamojo teisingumo lieka neįvertintos, jas padarę asmenys nesusilaukia valstybinio ar (ir) visuomeninio pasmerkimo. Todėl latentinis nusikalstamumas yra svarbus kriminogeninis faktorius, greta kitų determinuojantis nusikalstamumo gyvavimą ir permanentinius žmogaus teisių pažeidimus (Babachinaitė, Kiškis, Rudzkis, Uscila, 2009).

Pakartotinė viktimizacija (angl. *victim* – auka) – čia suprantama kaip trauminė patirtis, atsirandanti dėl pakartotinių sutuoktinio ar partnerio smurtinių veiksmų artimoje aplinkoje.

Pandeminis – didelis susirgimų kokia nors liga dažnis.

Persekiojimas (angl. *stalking*) – dažnai pasitaikanti artimųjų smurto forma, vykdoma šeimos nario, esamo ar buvusio intymaus gyvenimo partnerio, kuri daro ar gali daryti materialinę arba psichinę emocinę žalą arba pakenkti asmens darbinei veiklai, jo prestižui ar santykiams su kitais asmenimis. Persekiojimu gali būti laikomas ne tik nuolatinis aukos gąsdinimas, grasinimas susidorojimu, bet ir dažni telefoniniai skambučiai (ypač naktį), daugkartinis nepageidautinų laiškų, elektroninio pašto ir kitokių žinučių siuntimas, aukos sekiojimas, buvimas šalia jos darbovietės, gyvenamosios ar poilsio vietos ir pan. (Čėsniėnė ir Čėsna 2006).

Pilietinis įgalinimas – tai procesas, skatinantis asmenų, bendruomenių, visos visuomenės vidinę jėgą veikiant jiems svarbiais klausimais. Pilietinio įgalinimo tikslas SPC yra padėti klientui susigrąžinti smurtautojo atimtą galią ir kontrolę savo gyvenime bei priimti savarankiškus sprendimus.

Proaktyvus konsultavimas – šiame kontekste suprantamas kaip SPC konsultanto pareiga susisiekti su nukentėjusiu asmeniu, apie kurio patiriamą smurtą ir prievartą artimoje aplinkoje SPC pranešė policija ar kita institucija.

Psichosomatika (gr. *ψυχή* ‚siela, dvasia‘ + *σῶμα* ‚kūnas‘) – reiškiniai, kai psichologiniai poveikiai ir procesai tiesiogiai veikia organizmo fiziologinius procesus (ir gali sukelti patologinius pokyčius bei ligas).

Psichologinis smurtas (emocinis, verbalinis) – pavojingas, visada sąmoningas, tyčinis poveikis kito žmogaus psichikai, verčiantis jį baimintis, kad dėl tolesnių grasinančiojo veiksmų ar neveikimo atsirastų tam tikrų neigiamų padarinių. Psichologinis smurtas prieš moteris šeimoje įgyja įvairias formas: nuolatinės kritikos, riksmų ir barnių, veiksmų laisvės varžymo, jausmų ignoravimo, įsitikinimų išjuokimo, melo, manipuliavimo partnere, atsisakymo išeiti su ja į viešumą, trukdymo palaikyti santykius su giminaičiais ir draugais, viešo žeminimo, grasinimo nužudyti, sužaloti ar pagrobti vaikus, palikimo pavojingose vietose, kt.

Seksualinis smurtas – kėsėjimasis į seksualinio apsisprendimo laisvę. Kartu su seksualiniu smurtu neretai naudojamas ir fizinis bei psichologinis smurtas. Seksualinis smurtas šeimoje išryškėja tokiomis formomis kaip vertimas nusirengti, santykiuoti prieš partnerės valią, ypač žiaurus lytinis santykiavimas, vertimas stebėti ir (ar) kartoti pornografinius veiksmus, kt.

Smurtas prieš moteris šeimoje / artimoje aplinkoje – visi tyčiniai fiziniai, psichologiniai, ekonominiai, seksualiniai vieno šeimos nario, dažniausiai vyro, veiksmai kito šeimos nario, dažniausiai moters, atžvilgiu, jeigu šie veiksmai pažeidžia jos kaip asmens ir pilietės konstitucines teises ir laisves bei daro jai ekonominę, fizinę, psichinę ar moralinę žalą.

Specializuota kompleksinė pagalba – SPC teikiama trumpalaikė ir (ar) ilgalaikė pagalba smurtą artimoje aplinkoje patiriančiam asmeniui siekiant įveikti kritinę būklę, apimanti jo įgalinimą, informavimą, konsultavimą, atstovavimą ir tarpininkavimą institucijos, specializuotą psichologinę ir teisinę pagalbą, pagalbą rengiant dokumentus, pažymų apie SPC žinomus smurto artimoje aplinkoje faktus rengimą (SPC veiklos aprašas, 2015).

Specializuotos pagalbos centras (SPC) – viešąsias funkcijas atliekanti institucija, teikianti specializuotą kompleksinę pagalbą smurtą patyrusiems asmenims (ASAAĮ, 1 str. 9 d.), sukurta nevyriausybinės organizacijos pagrindu.

Viktimizacija – socialinis procesas (procesai), dėl kurių asmeniui primetamas aukos vaidmuo.

APSAUGOS NUO SMURTO ARTIMOJE APLINKOJE ĮSTATYMAS (2011), JO PRIĖMIMO ISTORIJA IR POLITINIS KONTEKSTAS

2011 m. gegužės 26 d. buvo priimtas Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas (ASAAĮ), kurio parengimą inicijavo asociacija Vilniaus Moterų namai kartu su kitomis pilietinėmis organizacijomis, susijungusiomis į nacionalinę NVO koaliciją *Moters teisės – visuotinės žmogaus teisės*. Ši data tapo istorine: po ilgo rengimo ir svarstymų etapo Įstatymas pagaliau buvo priimtas. Jo esmė yra su lytimi susijusio smurto, arba vyrų smurto prieš moteris, vykstančio uždaroje, nuo pašalinio stebėtojo akių izoliuotoje šeimos erdvėje, išviešinimo bei užkardymo galimybė numatant valstybės garantuojamą specializuotą pagalbą nukentėjusiems nuo smurto asmenims, kurių absoliuti dauguma yra moterys ir vaikai.

Su lytimi susijęs smurtas turi struktūrinę prigimtį, jis susijęs su istoriškai susiklosčiusiu jėgos ir galios skirtumu tarp moterų ir vyrų, giliai įsišaknijusia moterų, kaip socialinės grupės, subordinacija ir diskriminacija mūsų visuomenėje, vis dar neatsikračiusioje patriarchalinių stereotipų. Neužkirtus kelio su lytimi susijusiam smurtui tolimesnė visuomenės pažanga tampa tiesiog negalima. Smurtas prieš moteris šeimoje visas kitas moters, kaip žmogaus ir pilietės, teises padaro niekinėmis, nes užkerta kelią šiomis naudotis (JTO Pekino veiksmų platforma, 1995).

Visapusiškai stiprinant šeimą, pripažįstant ją svarbiausia visuomenės ląstele, kuri be kitų svarbių funkcijų atlieka natūralią psichoterapinę funkciją visiems savo nariams, užtikrina jų bazinių poreikių patenkinimą, sukuria saugią erdvę asmenybės brendimui ir sklaidai, nedera pamiršti, jog šalia yra ir toks reiškinys kaip disfunkcinė patriarchalinė šeima. Ši pastaroji jau nebe sveika visuomenės ląstelė, bet serganti, grasinanti sunaikinti pati save, jei smurto ratas nebus nutrauktas išorinio įsikišimo. Tokia yra šeima, kurioje klesti smurtas ir prievarta. Čia visų šeimos narių poreikiai yra subordinuoti vieno asmens, t. y., smurtautojo, iškreipto valdžios ir kontrolės poreikio patenkinimui. Būdinga, jog trūkstant išteklių, tokioje šeimoje jie tuoj pat perdalijami smurtautojo labui, tad gali atsitikti ir neretai atsitinka, jog ištekliais, pavyzdžiui, šeimos turtu, finansais, įtaka visuomenėje, naudojasi smurtautojas, o visi kiti šeimos nariai patiria socialinę izoliaciją, nepriteklius ar net skurdą. Ne mažiau svarbu ir tai, kad smurtas šeimoje, uždaroje namų aplinkoje, gali būti ir neretai yra itin žiaurus, prilyginamas smurtui, patiriamam kitose uždaroje sistemose, tokiose kaip kalėjimas, armija, teroristų užgrobti laivai, pastatai ir pan. Todėl XX a. dešimtajame dešimtmetyje sutuoktinių ir partnerių smurtas prieš moteris šeimoje tarptautinės bendruomenės buvo paskelbtas esmine kliūtimi siekiant tolydžios plėtros, taikos bei visuotinės gerovės, o pasaulio valstybės vis griežčiau raginamos prisiimti deramus įsipareigojimus ir užkirsti kelią vyrų smurtui prieš moteris šeimoje.

Svarbiausią vaidmenį šiame procese vaidino tarptautinis moterų judėjimas, pilietinės organizacijos, dirbančios smurto prieš moteris įveikimo srityje ir ginančios moterų teises kaip visuotines ir nedalomas žmogaus teises.

Lietuvos moterų judėjimas atgimė kartu su atgauta Nepriklausomybe. Asociacija Vilniaus Moterų namai gimė iš neformalios moterų grupės, veikusios 1990 – 1993 m. Asociacija

užregistruota 1993 m. kovo 25 d., 1995-ųjų rugsėjį jos vadovė Lilija Henrika Vasiliauskienė dalyvavo Jungtinių Tautų organizacijos (JTO) IV Pasaulinėje konferencijoje moterų klausimais Pekine, Kinijoje. Šiaurės šalių moterų krizių centrų judėjimo seminaro metu L. H. Vasiliauskienei pasidalinus mintimis apie krizių centro steigimą Vilniuje, jai buvo pasiūlyta pagalba ir bendradarbiavimas. Taip 1996-jų rudenį duris atvėrė pirmasis ne tik Lietuvoje, bet ir trijose Baltijos šalyse nevyriausybinės organizacijos valdomas krizių centras smurtą ir prievartą patiriančioms moterims, gimęs iš tarptautinio moterų solidarumo ir sėkmingo veikimo kartu.

2005 m. įvyko IV Lietuvos moterų suvažiavimas (IV LMS), po kurio 2006 m. susikūrė nacionalinė NVO koalicija *Moters teisės – visuotinės žmogaus teisės*. Koalicijos steigėjomis tapo IV Lietuvos Moterų Suvažiavimo išplėstinio organizacinio komiteto narės – regionų koordinatorės. Asociacija Vilniaus Moterų namai ėmėsi Koalicijos Sekretoriato vaidmens, Koalicijos prezidente buvo išrinkta šios asociacijos vadovė Lilija Henrika Vasiliauskienė. Koalicija paskelbė, kad sieks IV-ojo LMS priimtos Rezoliucijos įgyvendinimo. Suvažiavimas atliko ir svarbų intelektualinį darbą – išanalizavo ir įvertino Lietuvos moterų padėtį po 15 atgautos Nepriklausomybės metų. Visose kritinėse srityse, pasirinktose remiantis Pekino kriterijais, per šiuos 15 metų buvo stebima atžanga. Tad į Rezoliuciją buvo surašyti reikalavimai gerinti faktinę moterų padėtį visuomenėje ir šeimoje vykdant oficialiąją valstybės politiką, siekti moterų ir vyrų lygybės visose visuomenės gyvenimo srityse. Nuo įsikūrimo dienos NVO koalicija *Moters teisės – visuotinės žmogaus teisės*, atstovaudama viešąjį interesą, siekė moterų žmogaus teisių įtvirtinimo, visuomenės solidarumo bei tolydžios plėtros įgyvendinimo. Svarbiausiu strateginiu Koalicijos tikslu tapo smurto prieš moteris įveikimas visuomenėje ir šeimoje.

Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas taip pat gimė iš tarptautinio moterų judėjimo. Asociacija Vilniaus Moterų namai nuo 1998 m. yra tarptautinio bendradarbiavimo tinklo WAVE (angl. *Women Against Violence Europe – Moterys prieš smurtą Europoje*) narė, o nuo 2004 m. tapo šio tinklo įgaliotoji atstovė Lietuvai. Dalyvavimas WAVE tinklo veikloje suteikė Asociacijai galimybę betarpiškai susipažinti su gerąja Europos ir pasaulio šalių praktika ir ja dalintis su kitomis Lietuvos moterų organizacijomis. 2006 m. pabaigoje Europos Taryba paskelbė naują kampaniją (2006 – 2008 m.) kovai su smurtu prieš moteris, įskaitant smurtą prieš moteris šeimoje. WAVE tinklas aktyviai įsitraukė į šios kampanijos priemonių įgyvendinimą bei koordinavo bendrus tinklo narių veiksmus. Lietuvoje šios veiklos ėmėsi NVO koalicija *Moters teisės – visuotinės žmogaus teisės*. Kartu su Europos Tarybos informacijos biuru Vilniuje buvo išleista Kampanijos *Atmintinė* ir *Parlamentaro vadovas* lietuvių kalba, šie leidiniai buvo įteikti kiekvienam Seimo nariui. Į lietuvių kalbą išversta informacinė medžiaga kartu su specialiai parengtu Koalicijos kreipimusi, raginančiu užtikrinti valstybės garantuojamą pagalbą nuo smurto nukentėjusiems asmenims, buvo išsiųsta ir ministerijoms. Moterų organizacijos reikalavo priimti Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymą ir užtikrinti specializuotą kompleksinę pagalbą smurtą ir prievartą patiriančioms asmenims, priimti ir įgyvendinti Valstybinę NVO Specializuotos pagalbos centrų (SPC) programą.

2010 metais buvo sukurta darbo grupė prie Lietuvos Respublikos Seimo Žmogaus teisių komiteto, kuri ir parengė Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymą. Darbo grupėje dalyvavo NVO ekspertai iš Žmogaus teisių stebėjimo instituto, Lygių galimybių plėtros centro ir asociacijos Vilniaus moterų namai, taip pat atstovaujanti NVO koaliciją *Moters teisės – visuotinės žmogaus teisės*. Pilietinės organizacijos, ypač teikiančios pagalbą nukentėjusiems nuo smurto asmenims, ilgus metus veikdamos šioje srityje ir puikiai susipažinusios su gerąja pasaulio praktika, galėjo pasiūlyti optimalų įstatymo modelį. Buvo pasirinktas Austrijos modelis, jo esmė – efektyvus civilinių ir baudžiamųjų priemonių derinimas: taikus smurtautojo išskeldinimas, tinkamai reglamentuotas laipsniškas baudžiamosios teisės įsijungimas,

specializuoti šeimos teismai, nagrinėjantys ir civilines, ir baudžiamąsias bylas, susijusias tiek su skyrybomis, tiek su baudžiamuoju persekiojimu už jau padarytus nusikaltimus, o svarbiausia – valstybės garantuojama specializuota kompleksinė pagalba nukentėjusiems nuo smurto asmenims.

Svarstymo stadijoje Įstatymas prarado vieną svarbiausių savo dalių – taikaus smurtautojo iškeldinimo galimybę neįjungiant baudžiamojo persekiojimo. Pilietinių organizacijų siūlomas Apsaugos nuo smurto orderis, kurį galėtų išduoti į įvykio vietą atvykę policijos pareigūnai, net ir nepradedant ikiteisminio tyrimo, būtent tokia praktika yra Austrijoje, Seimo komitetuose pritarimo nesulaukė. Taigi ši problema vis dar laukia deramo sprendimo.

Per šešerius Įstatymo įgyvendinimo metus buvo padėti pamatai konstruktyviam pagalbą teikiančių NVO ir valstybės institucijų bendradarbiavimui – taip pat ir su Įstatymo įgyvendinimą kuruojančia Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Praktika parodė, jog pasirinktas apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje modelis yra teisingas. Vis daugiau asmenų pasitiki valstybe ir ryžtasi išviešinti artimoje aplinkoje patiriamą smurtą. Po šešerių aktyvios veiklos metų galima drąsiai teigti, jog SPC surado savo nišą ir tapo svarbia regionų infrastruktūros dalimi. Nuolat augantis specializuotos kompleksinės pagalbos poreikis, kurį atspindi kasmet augantis kreipimūsi į policiją ir tiesiogiai į SPC skaičius, rodo būtinybę toliau stiprinti institucinius regioninių SPC pajėgumus ir jų gebėjimą teikti kokybišką pagalbą visa reikiama apimtimi. Svarbu organizuoti reguliarius mokymus ir kitokias kvalifikacijos kėlimo priemones SPC konsultantams ir specialistams, teisingai parinkti ir pritaikyti profesinio perdegimo prevencijos metodus. Šių metodinių rekomendacijų parengimas laikytinas svarbiu žingsniu siekiant 2011 m. užsibrėžtų tikslų – moterų žmogaus teisių įtvirtinimo, nukentėjusių asmenų apsaugos gerinimo ir valstybės garantuojamos kokybiškos, specializuotos, kompleksinės pagalbos užtikrinimo.

1.1. Smurto artimoje aplinkoje problemos aptarimas. Faktai ir skaičiai

- Smurtas prieš moteris šeimoje yra labiausiai paplitusi ir tuo pačiu mažiausiai atpažįstama moterų tyčinių sužalojimų priežastis (Roberts & Roberts, 2005). Nacionalinių ir tarptautinių tyrimų rezultatai rodo, kad daugiau nei viena iš trijų moterų kažkuriuo savo gyvenimo momentu yra patyrusi intymaus partnerio smurtą (Black, Basile, Breiding, Smith, Walters, Merrick, Chen and Stevens, 2011; UNFPA – Jungtinių Tautų populiacijos fondas, 2000).
- Pasaulio sveikatos organizacija, remdamasi Pasaulio banko duomenimis, yra paskelbusi, jog 15-44 metų amžiaus moterų nužudymų bei suluošinimų dėl smurto lyties pagrindu skaičius yra daug didesnis nei mirčių ar suluošinimų dėl vėžio, maliarijos, eismo įvykių ar karo kartu paėmus (UNIFEM – United nations development fund for women (Jungtinių Tautų moterų vystymosi fondas), 2006).
- Absoliuti dauguma smurto prieš moteris epizodų įvyksta šeimoje arba artimiausioje socialinėje aplinkoje.
- Pagrindinė smurto prieš moteris priežastis – jėgos ir galios disbalansas tarp moterų ir vyrų patriarchalinėje visuomenėje ir šeimoje.

- Smurto šeimoje / artimoje aplinkoje pasekmės jį patyrusiam asmeniui gali būti sunkios ir drastiškos: fiziniai sužalojimai, stiprūs psichologiniai ir emociniai pakenkimai, atsiradę psichosomatiniai sutrikimai, socialinė izoliacija, priklausomybė nuo psichotropinių medžiagų, rimtos seksualumo ir emocinio intymumo problemos, depresija, savižudybės ir kt.
- Jungtinėse Amerikos Valstijose atlikto tyrimo rezultatai atskleidė, jog 70 proc. smurto prieš moteris šeimoje atvejų vaikai taip pat tiesiogiai patiria smurtą (Bowker, Arbitell, McFerron, 1988).
- Pasaulio sveikatos organizacija (PSO) skelbia, kad smurtą patyrusios moterys / merginos yra dusyk labiau linkusios susirgti depresija bei įvairiomis priklausomybėmis, 1,5 karto dažniau apkrečiamos ŽIV bei kitomis lytiniu keliu plintančiomis ligomis, taip pat 16 proc. dažniau pagimdo per mažo svorio kūdikius. 1996 m. PSO paskelbė smurtą prieš moteris šeimoje visuomenės sveikatos problema, siekiančia pandemijos lygį.
- Lietuvoje atlikto reprezentatyvaus viktimologinio tyrimo duomenimis, 63,3 % Lietuvos moterų pranešė patyrusios vyrų fizinį, seksualinį smurtą, arba grasinimus. Apie patį žiauriausią smurto epizodą policijai pranešė 10 % moterų (Purvaneckienė, 1998).
- Lietuvoje smurtas artimoje aplinkoje kasmet nusineša apie 20 moterų gyvybių.
- Iki 2011 m. gegužės 26 d. Lietuvoje smurtas prieš moteris šeimoje buvo laikomas mažareikšmiais įvykiais, įvardijamais kaip „buitinis konfliktas“ arba „šeimyninis barnis“.
- 2011 m. gegužės 26 d. priimtas Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas, įsigaliojęs tų pačių metų gruodžio 15 dieną. Smurtas artimoje aplinkoje Įstatymu apibrėžiamas kaip nusikaltimas ir žmogaus teisių pažeidimas, kuris dėl jo žalos visuomenei priskiriamas prie visuomeninę reikšmę turinčių veikų (ASAAĮ, 1 str. 1 dalis).
- Įgyvendinant ASAAĮ ir priėmus Valstybinę Specializuotos pagalbos centrų programą, 2012 metais veiklą pradėjo 16-ka SPC, o jų tinklas apėmė visus Lietuvos regionus.

1.1.1. Padėtis Europoje

2012 – 2014 m. Europos sąjungos pagrindinių teisių agentūra (angl. *European Union Agency for Fundamental Rights*, toliau FRA) atliko išsamų kiekybinį smurto prieš moteris įvertinimą. Tyrimas buvo atliktas tiesioginio interviu būdu, apklausus 42 000 moterų iš 28 ES valstybių narių. Šia apklausa buvo siekta ištirti smurtinę moterų patirtį per pastaruosius 12 mėnesių – įskaitant jų buvusių ir esamų partnerių, ir ne tik jų, įvykdytą **fizinį, seksualinį ir psichologinį smurtą, priekabiavimą ir persekiojimą**. Rezultatai atspindi ES gyvenančių 18 – 74 metų amžiaus moterų patirtį ir nuomones. Standartizuotų interviu metu buvo užduodami klausimai apie fizinį, seksualinį ir psichologinį smurtą, patirtą tiek vaikystėje, tiek suaugus, seksualinį priekabiavimą ir persekiojimą, taip pat persekiojimą internete. Moterų klausta apie jų patirto smurto pobūdį, smurto dažnį ir pasekmes jų gyvenimui. Apklausos metu taip pat rinkta informacija apie tai, ar apie smurtą buvo pranešta policijai, kaip moterys naudojasi kitų tarnybų, galinčių teikti pagalbą aukoms, paslaugomis. Žemiau pateikiami apklausos rezultatai rodo, kad net Europos Sąjungoje, kur yra ginamos ir įtvirtinamos moterų žmogaus teisės, padėtis nėra gera, o tai pagrindžia būtinybę kuo skubiau ratifikuoti Stambulo konvenciją.

Fizinis smurtas

Per 12 mėnesių iki minėtos apklausos fizinį smurtą patyrė apie 13 mln. ES gyvenančių moterų.

Seksualinis smurtas

Per 12 mėnesių iki apklausos seksualinį smurtą patyrė apie 3,7 mln. ES moterų.

Viena iš trijų moterų (33 proc.) nuo 15 metų amžiaus yra patyrusi fizinį ir (arba) seksualinį smurtą. Apie 8 proc. moterų fizinį ir (arba) seksualinį smurtą patyrė per 12 mėnesių iki apklausos.

Iš visų partnerį turinčių ar turėjusių moterų 22 proc. vyresnių nei 15 metų amžiaus yra patyrusios partnerio fizinį ir (arba) seksualinį smurtą.

Maždaug 21 mln. moterų, gyvenančių Europos Sąjungoje šalyse, teigia patyrusios kokį nors suaugusio asmens seksualinį išnaudojimą ar išpuolį iki joms sukako 15 metų.

Apklausos duomenimis, 30 proc. moterų, kurios tapo buvusių ar dabartinių partnerių seksualinio išnaudojimo aukomis, seksualinį smurtą buvo patyrusios ir vaikystėje. Smurtą vaikystėje teigė patyrusios ir 10 proc. moterų, kurios dabartiniuose ar ankstesniuose santykiuose nepatyrė seksualinio išnaudojimo.

Persekiojimas ir priekabiavimas

28 ES valstybėse narėse 18 proc. vyresnių nei 15 m. amžiaus moterų patiria partnerių persekiojimą, o 5 proc. moterų persekiojimą patyrė per 12 mėnesių iki minėtos apklausos. Tai reiškia, kad persekiojimą per 12 mėnesių laikotarpį ES valstybėse narėse patyrė 9 milijonai moterų. Siekiant tokios informacijos moterų buvo klausiama, ar joms yra tekę atsidurti situacijoje, kai tas pats asmuo kelis kartus elgėsi agresyviai ar kėlė joms grėsmę tam tikrais veiksmais – pavyzdžiui, ar tas pats asmuo pakartotinai „vaikštinėjo arba laukė jūsų šalia namų, darbo vietos ar mokyklos be pagrįstos priežasties“ arba „įžeidinėjo jus, grasino jums telefonu, arba paskambinęs tylėdavo“.

Daugiau nei pusė visų moterų ES (53 proc.) prisipažino bent kartais vengusios tam tikrų aplinkybių ar vietų, nes bijojusios susidurti su fizine ar seksualine prievarta. Kartu pažymėtina, kad, apklausų apie nusikaltimų padarinius aukoms ir baimę tapti nusikaltimų taikiniu duomenimis, savo judėjimą panašiai riboja daug mažiau vyrų.

Smurto lyties pagrindu padariniai visuomenei

Būtina pabrėžti, kad smurto lyties pagrindu padariniai neapsiriboja vien moterų patiriama žala, bet neigiamai veikia visą visuomenę. Nors egzistuoja tam tikri mitai apie smurtą, pvz.: „smurtauja tik žemiausio socialinio sluoksnio vyrai“, „smurtauja tik alkoholikai arba psichinių problemų turintys“, „moteris traukia smurtautojai, kitaip kodėl jos jų nepalieka“ ir kt., statistika rodo, kad smurtas nėra apibrėžtas nei socialinio sluoksnio, nei tautybės, nei išsilavinimo kriterijų – jis išplitęs visoje visuomenėje, nors, yra žinoma, kad kuo socialinis sluoksnis aukštesnis, tuo daugiau galimybių smurtą nuslėpti. Smurtas artimoje aplinkoje

priskiriamas prie dideliu latentškumu pasižyminčių nusikaltimų. Tai nusikaltimas, vykstantis uždaroje erdvėje, auka su smurtautoju yra susijusi artimais ryšiais (emociniais, ekonominiais ir kt.), todėl nėra lengva šį nusikaltimą išviešinti. Šis nematomas terorizmas – tai kasdienis fizinis, psichologinis, seksualinis, ekonominis smurtas šeimoje – psichologiškai ir fiziškai žaloja įvairaus amžiaus ir įvairių visuomenės sluoksnių moteris. Apklausa rodo, kad, jei auka kreipiasi pagalbos, tai paprastai nutinka ne anksčiau kaip po 14 fizinio smurto epizodo, kai kuriais duomenimis net po 35 (Yearnshire S., 1997, cituoja Boyle, Jones, Lloyd, 2006).

Situacija yra dar sudėtingesnė kalbant apie kitas smurto dėl lyties formas. Tokios smurto rūšys kaip psichologinis ar ekonominis yra dar sunkiau pripažįstamos nusikaltimu dėl visuomenėje gajų stereotipų. Pavyzdžiui, 2015 m. Lietuvoje maždaug 80 000 (2010 m. jų buvo 84 000) vyrų nemoka alimentų savo mažamečiams ir nepilnamečiams vaikams ar apskritai nedalyvauja jų auginime. Pasak prof. dr. Dalios Leinartės, tai yra *netiesioginis emocinis ir psichologinis smurtas prieš vaikus auginančias motinas*.

Smurtas artimoje aplinkoje turi ir ekonominę išraišką – savo kaštus valstybėms. Nors kalbant apie šį nusikaltimą, nepagrįstai manoma, kad didžiąją dalį sudaro pirminės pagalbos aukai kaina, būtina pabrėžti, kad smurto pasekmės yra ilgalaikės, todėl valstybėms jos kainuoja ištisias daug. Šveicarų ekspertai apskaičiavo, kad smurto prieš moteris artimoje aplinkoje pasekmėms likviduoti valstybė per metus išleidžia 400 milijonų Šveicarijos frankų (t.y. daugiau nei 371 mln. Eur) (Laing ir Bobic, 2002). Panašūs ir kitų Europos šalių duomenys. Britų mokslininkės Sylvia Walby ir Philippa Olive sukūrė moksliai pagrįstą modelį, nurodantį, ką būtina įvertinti skaičiuojant išlaidas smurto pasekmėms šalinti (EIGE, 2014). Tyrėjos išanalizavo įvairius išlaidų vertinimo modelius ir įvertino visų smurto padarinių šalinimo etapų kainą. Šiuo apskaičiavimo modeliu, jau dabar gali pasinaudoti kiekviena valstybė, tereikia įvesti nukentėjusiems teikiamų paslaugų kainas. Vertinant pagal minėtą modelį teisėtvarkos ir policijos išlaidos sudaro apie 30 proc. visų išlaidų, ekonominės sąnaudos dėl fizinių sužalojimų sukkelto nedarbingumo – 12 proc. Tačiau daugiausia lėšų (apie 50 proc.) prarandama dėl ilgalaikių psichologinių ir emocinių smurto pasekmių, kurios blogina socialinę nukentėjusiųjų adaptaciją, riboja dalyvavimą darbo rinkoje ir visuomeniniame gyvenime apskritai.

Skaičiuojant pagal Sylvia Walby / Philippa Olive modelį, smurto artimoje aplinkoje pasekmių šalinimas visoms ES šalims kainuoja **109 milijardus eurų per metus, Lietuvai – 645 milijonus eurų**. Visų smurto dėl lyties formų – įskaitant internetines patyčias, persekiojimą, seksualinį priekabiavimą, išžaginimą ir kt. – padarinių kaina ES galėtų siekti 225 mlrd. eurų, Lietuvoje – **1,3 milijardo eurų**.

1.1.2. Padėtis Lietuvoje

Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas įtvirtina, kad smurtas artimoje aplinkoje – tai nusikaltimas ir žmogaus teisių pažeidimas. 2011 m. gruodžio 15 d. Lietuvoje įsigaliojus Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymui paaiškėjo tikrieji šeimoje moterų patiriamo smurto mastai. Vien per pirmuosius tris Įstatymo veikimo mėnesius užregistruota daugiau nei 7 000 kreipimųsi į policiją dėl smurto artimoje aplinkoje. Ir toliau stebimas nuolat didėjantis kreipimųsi į policiją dėl smurto artimoje aplinkoje skaičius: 2012 metais – 18 268, 2013 metais – 21 615, 2014 metais – 29 339, 2015 metais – 38 510, 2016 metais – 66 547. 2012 – 2016 metų laikotarpiu SPC suteikė pagalbą 35 418 smurtą ir prievartą artimoje aplinkoje patiriantiems asmenims, atitinkamai 2012 metais – 1262, 2013 metais – 4696, 2014 metais – 8384, 2015 metais – 10591, 2016 metais – 10 485 (Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, 2017).

Svarbu pažymėti, kad didelis ir kasmet augantis kreipimusi į policiją skaičius neturėtų būti vertinamas kaip negatyvus rodiklis, rodantis smurto masto augimą. Atvirkščiai, Įstatymui įsigaliojus, ženkliai sumažėjo šio nusikaltimo latentškumas. Tyrimais įrodyta, jog smurtinių nusikaltimų latentškumas tiesiogiai susijęs su specializuotos pagalbos nukentėjusiesiems prieinamumu: didėjant prieinamumui, mažėja smurtinių nusikaltimų prieš moteris šeimoje / artimoje aplinkoje latentškumas. Vis daugiau moterų drįsta išviešinti smurtinę patirtį tikėdamosi sulaukti savalaikės ir jų poreikius atitinkančios pagalbos.

1.2. Tarptautinis feministinis moterų judėjimas

Moters teisės – visuotinės ir nedalomas žmogaus teisės

Tarptautinė bendruomenė smurtą prieš moteris vertina kaip lyčių nelygybės visuomenėje išraišką. Svarbiausiuose Jungtinių Tautų dokumentuose smurtas prieš moteris, tiek privačioje, tiek viešojoje aplinkoje, apibrėžiamas kaip žmogaus teisių pažeidimas, už kurio įveikimą ir užkardymą atsako kiekviena valstybė. Pekino veiksų platforma, priimta Jungtinių Tautų IV Pasaulinėje konferencijoje moterų klausimais Pekine, Kinijoje, pateikia tokį apibrėžimą: *Smurtas prieš moteris yra istoriškai susiklosčiusių nelygių moterų ir vyrų galios santykių išraiška, kuri nulėmė vyrų dominavimą moterų atžvilgiu ir jų diskriminavimą, taip pat trukdė moterims visiškai atskleisti savo gebėjimus (Jungtinės Tautos, 1995, 75 dalis).*

Istoriškai būtent feministinis moterų judėjimas atkreipė visuomenės dėmesį į giliai įsišaknijusią moterų ir vyrų nelygybę patriarchalinėje visuomenėje ir šeimoje kaip į pagrindinę smurto prieš moteris priežastį. Feministinis moterų judėjimas nuosekliai kuria naują lyčių santykių diskursą – motyvuoto kalbėjimo būdą apie pasaulį, kuriame moterys turi savo istorinį bei politinį balsą ir lygias teises su vyrais. **Feminizmas** kaip visuomeninis politinis judėjimas siekia, kad moterys turėtų visas politines, socialines ir ekonomines teises bei lygias su vyrais galimybes tas teises realizuoti. Feministė ar feministas – tai asmuo (moteris ar vyras), *nesutinkantis su įsigalėjusiu vyrų, kaip socialinės grupės, dominavimu moterų, kaip socialinės grupės, atžvilgiu, ir aktyviais veiksmais prisidedantis prie moterų ir vyrų lygių galimybių įtvirtinimo įskaitant būtinas patriarchalinės visuomenės institucijų reformas.* Tai garbinga ir nelengva kova, nes šio tikslo pasiekti įmanoma tik tai metus iššūkį įvairioms galios ir jėgos struktūroms, įteisinančioms vyrų privilegijas ir dominavimą visuomenėje.

1.2.1. Pirmoji feminizmo banga

Feminizmas kaip organizuotas politinis judėjimas atsirado XIX a. pabaigoje, išskiriamos trys feministinio judėjimo bangos (Cott, 1987). **Pirmajai feminizmo bangai** priskiriamas sufražisčių judėjimas, kurio pagrindinis tikslas buvo moterų teisė balsuoti rinkimuose. Judėjimas išplito XIX a. antroje pusėje – XX a. pr., daugiausia Didžiojoje Britanijoje, kitose Vakarų Europos šalyse, JAV, o taip pat ir Lietuvoje. Čia organizuotas moterų judėjimas dėl rinkimų teisės prasidėjo 1905 m., kai Vilniuje susikūrė pirmoji moterų organizacija – *Lietuvos moterų susivienijimas moterų teisėms ginti*. Susivienijimas siekė moterų rinkimų teisės įtvirtinimo ir galimybės dalyvauti nepriklausomos valstybės atkūrimu. Garsiausios to meto Lietuvos sufražistės buvo Gabrielė Petkevičaitė – Bitė, Ona Mašiotienė, Felicija Bortkevičienė ir kitos aktyvistės, nuosekliai kovojusios už moterų teises. Siekdamas politinių tikslų, sufražistės organizuodavo pilietinio nepaklusnumo akcijas, mitingus, paradus, rinko

parašus po peticijomis. Pavyzdžiui, 1918 metais Lietuvos moterys surinko 20 000 parašų reikalaujamos, kad moterų atstovės būtų įtrauktos į Lietuvos Tarybą. 1919 metais priimtas Steigiamojo Seimo rinkimų įstatymas įtvirtino moterų rinkimų teisę, ir jau kitais metais (1920) ši buvo realizuota. Besikurianti Lietuvos valstybė rinkimų demokratiškumu pralenkė senąsias parlamentines valstybes, kuriose rinkimų visuotinumai ir lygybė dar ilgai nebuvo realizuoti. Pavyzdžiui, JAV moterims rinkimų teisė buvo suteikta 1920 m., Prancūzijoje – tikrai 1945 m. Pirmosios moterų rinkimų teisė 1893 m. gavo Naujosios Zelandijos moterys, Australijos - 1902 m., Suomijos – 1906 m. Vėliausiai Europoje ši teisė įtvirtinta Šveicarijoje (1971 m.), Portugalijoje (1974 m.), Lichtenšteine (1984 m.).

1.2.2. Antroji feminizmo banga

Antroji feminizmo banga kilo XX amžiaus septintojo dešimtmečio pabaigoje, kai buvo imta kovoti už lyčių socialinių santykių, šeimos struktūros bei kultūrinių nuostatų keitimą. Antrosios bangos šūkiu tapo feminizmo aktyvistės Carol Hanisch žodžiai „Tai, kas asmeniška, yra politiška“ (The Personal is Political, 1969). C. Hanisch siekė parodyti, kad politinė lyčių nelygybė ir moters suvokimas bei reprezentacija kultūroje yra susiję, todėl ragino moteris politizuoti savo asmeninį gyvenimą.

Savo ruožtu prancūzų rašytoja ir filosofė Simone de Beauvoir knygoje „Antroji lytis“ (1949), tapusioje feminizmo klasika, teigė, kad „moterimi ne gimstama, bet tampama“. Jau 1949 m. S. de Beauvoir rašė, kad patriarchalinė visuomenė sukonstruota taip, kad mergaitei iškart primetamas tam tikras egzistencijos stereotipas – gimdyti vaikus, būti priklausoma nuo vyro, užsidaryti namuose, neturėti, be namų ruošos, savo veiklos ir savarankiškų pajamų. Moterys prieš tokią joms primetamą padėtį ir buvo raginamos kovoti – kovoti už teisę nepasirinkti santuokos, teisę kontroliuoti gimstamumą, teisę į darbą, orias pajamas ir, žinoma, už politinę galią. Galima teigti, kad šiandien priimamiems tarptautiniams žmogaus teisių dokumentams, tokiems kaip Stambulo konvencija (2011), kurioje atskiriamos *sex* (biologinės lyties) ir *gender* (socialiai konstruojamos lyties) sąvokos, pagrindą padėjo būtent feministinė filosofija ir minėta Simone de Beauvoir išvalga „moterimi ne gimstama, bet tampama“. Antrosios feminizmo bangos pasiekimu turėtų būti laikoma tai, jog 1993 metų JTO Pasaulinė konferencija žmogaus teisių klausimais Vienoje paskelbė, kad *Moters teisės yra visuotinės ir nedalomos žmogaus teisės*. Moterų žmogaus teisės yra aktualioji žmogaus teisių problematikos sritis, o smurtas prieš moteris šeimoje yra moters žmogaus teisių pažeidimas.

1.2.3. Trečioji feminizmo banga

Trečiosios feminizmo bangos (nuo 1990 m. iki šių dienų) atstovės mano, kad nereikia laikytis įsikibus tokių konstrukčių, kaip lytis, nes kiekvienas žmogus laisvas pasirinkti sau priimtina socialinį vaidmenį. Nėra tiesioginio priežastinio ryšio tarp biologinės lyties (*sex*) ir kultūrinių, socialinių vaidmenų (*gender*), kitaip tariant, anatomicinė lytis neapsprendžia vaidmenų, kuriuos asmuo gali atlikti. Pagrindinė kova čia vyksta su lyčių vaidmenų stereotipais, būdingais patriarchalinei visuomenei, siekiama išlaisvinti tiek moterų, tiek ir vyrų kūrybingumą, teisę patiems rinktis socialinius vaidmenis, tapatybę bei veikimo būdus ir sritis.

XXI a. antrajame dešimtmetyje pasiekta tam tikros pažangos realiai įtvirtinant moterų teises kaip visuotines ir nedalomas žmogaus teises. Tačiau išlieka nevienoda moterų ir vyrų galia svarbiausiose visuomenės ir šeimos gyvenimo srityse, tad moterų pažangos skatinimas tebėra aktualus. Ypač tai pasakytina apie būtinumą įveikti smurtą prieš moteris

šeimoje. Turime prisiminti, kad ir visi jau įvykę pokyčiai nėra savaime suprantami – jie buvo *iškovoti* politinėje kovoje ir *įteisinti* reformuojant institucijas. Tiesa yra ta, kad kiekviena moterų karta savo kovą turi pradėti iš naujo, nes patriarchatas išnaudoja kiekvieną galimybę atgauti dominavimą, pasinaudodamas bet koku moterų judėjimo susilpnėjimu, moterų organizacijų susiskaldymu. Apie tai byloja virš Lietuvos nuolat pakimbanti mediciniškai saugaus, legalaus aborto draudimo grėsmė, dirbančioms moterims nepalankios Darbo kodekso pataisos, ikimokyklinio ugdymo įstaigų tinklo suardymas pirmaisiais Nepriklausomybės metais (jis lig šiol neatstatytas), ir nuolatiniai bandymai formuoti nuomonę, kad moterys piktnaudžiauja įstatymais, siekdamos sau privilegijų, kai iš tiesų yra priešingai – priimamais įstatymais Valstybė vykdo savo įsipareigojimus gerinti faktinę moterų padėtį siekiant moterų ir vyrų lygybės Lietuvos visuomenėje ir šeimoje.

1.2.4. Apibendrinimas

Svarbu pabrėžti šiuos dalykus:

- Pirmosios feminizmo bangos idealas buvo moterų ir vyrų lygybė nereformuotoje visuomenėje.
- Antrajai feminizmo bangai būdingas siekis reformuoti visuomenę. Visuomenės institutus buvo siekiama reformuoti taip, kad jie geriau atspindėtų moteris kaip savarankiškas veikėjas ir pokyčių subjektus, buvo siekiama įtvirtinti lyčių skirtingumą literatūroje, filosofijoje, mene.
- Trečiajai feminizmo bangai būdingas kvietimas įveikti lyčių vaidmenų stereotipus tuo išlaisvinant moterų ir vyrų kūrybingumą ir teisę laisvai rinktis socialinius vaidmenis, tapatybę bei veikimo būdus ir sritis.

1.3. Tarptautiniai teisės aktai, reglamentuojantys smurto prieš moteris šeimoje / smurto artimoje aplinkoje įveikimą

Feministinio judėjimo raidą ir pasiekimus moterų teisių įtvirtinimo srityje atspindi tarptautinės bendruomenės priimti dokumentai.

- Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (Roma, 1950);
- Jungtinių Tautų Konvencija dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims (CEDAW, Ženeva, 1979);
- Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos smurto prieš moteris panaikinimo deklaracija (Viena, 1993);
- Jungtinių Tautų Pekino veiksmų platforma (Pekinas, 1995);
- Europos Tarybos Konvencija dėl smurto prieš moteris ir smurto šeimoje prevencijos ir kovos su juo (Stambulas, 2011);
- Europos Sąjungos Nusikaltimų aukų teisių direktyva (2012).

1.3.1. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (Roma, 1950)

Konvencijoje įtvirtinama žmogaus orumo neliečiamybė; tai vertybė, kurią privalu gerbti ir saugoti. Konvencija taip pat įtvirtina teisę į gyvybę, draudžia kankinimus, nežmonišką ar žeminantį elgesį arba baudimą; taip pat pirmąkart pripažįstama teisė nebūti diskriminuojamam, įskaitant ir **diskriminaciją dėl lyties**, užtikrinama teisė į teisingumą. Europos Žmogaus Teisių Teismas (kitai dar vadinamas Strasbūro teismu) buvo įkurtas pagal 19-tąjį Konvencijos straipsnį. Šis Teismas kontroliuoja, kaip yra gerbiamos 800 milijonų europiečių žmogaus teisės 47-iose Europos Tarybos šalyse, kurios ratifikavo Konvenciją. Svarbu pastebėti, jog Europos Žmogaus Teisių Teismas iki 2009 metų smurto artimoje aplinkoje bylas traktavo pagal šios Konvencijos 8-tąjį straipsnį, įtvirtinantį teisę į privataus ir šeimos gyvenimo neliečiamumą. Tai reiškė, kad Teismas šitaip interpretavo valstybės pareigą nesikišti į šeimos gyvenimą. 2009 metais buvo išspręsta Opuz prieš Turkiją byla, kuri pakeitė Europos Žmogaus Teisių Teismo praktiką. Šioje byloje pareiškėja buvo moteris, nukentėjusi nuo ilgalaikio sisteminio sutuoktinio smurto. Sutuoktinis terorizavo ir galiausiai nužudė pareiškėjos motiną. Visi skundai dėl patiriamos prievartos Turkijos valdžios institucijų buvo arba atmetami, arba netiriami. Europos Žmogaus Teisių Teismas (EŽTT) nustatė 2-ojo straipsnio (teisė į gyvybę), 3-iojo straipsnio (kankinimų draudimas) ir 14-ojo straipsnio (diskriminacijos draudimas) pažeidimus, nes Turkijos valdžios institucijos nesiėmė priemonių, skirtų apsaugoti ieškovę ir jos motiną nuo smurto artimoje aplinkoje. **Pirmą kartą istorijoje teismas konstatavo, jog tokie smurtiniai veiksmai laikytini smurtu dėl lyties.**

Nuo šios bylos išsprendimo smurto artimoje aplinkoje bylos imtos traktuoti pagal Konvencijos 3-ąjį straipsnį. Smurtas artimoje aplinkoje dėl žalos, padaromos asmeniui, imtas traktuoti kaip kankinimai, nežmoniškas ir žeminantis elgesys. **Valstybės pozityvi pareiga tokiose bylose – užtikrinti, kad smurtas nepasikartotų, o kaltininkas būtų identifikuotas, surastas ir nubaustas.** Nuo 2009 metų smurtas artimoje aplinkoje taip pat imtas traktuoti pagal Konvencijos 14 straipsnį, kadangi nuo smurto artimoje aplinkoje moterys kenčia nepalyginti dažniau nei vyrai (98 % nukentėjusiųjų yra moterys).

Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos nutarimai vėliau buvo atspindėti Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijoje (2000 m.).

1.3.2. Jungtinių Tautų Konvencija dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims (CEDAW, 1979)

Jungtinių Tautų Konvencija dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims (angl. *The Convention on the Elimination of all Forms of Discrimination Against Women*, CEDAW) buvo priimta Jungtinių Tautų Generalinės asamblėjos 1979 metais Ženevoje. Dokumentą sudaro preambulė ir 30 straipsnių, kuriuose apibrėžiama, kas laikytina moterų diskriminacija, bei valstybė įpareigojama imtis veiksmų šalinant šią diskriminaciją visuomeniniame ir šeimos gyvenime. Konvenciją pasirašiusios valstybės smerkia visų formų moterų diskriminaciją bei susitaria visais būdais nedelsdamos vykdyti moterų diskriminacijos panaikinimo politiką, įsipareigoja įtraukti moterų ir vyrų lygybės principą į savo nacionalines konstitucijas ar kitą atitinkamą įstatymą, jei tai dar nepadaryta, ir šiuo įstatymu praktiškai šį principą įgyvendinti. Lietuva ratifikavo CEDAW konvenciją 1995 m. rugsėjo mėnesį, vykstant JTO IV Pasaulinei konferencijai moterų klausimais Pekine.

1982 metais buvo įkurtas CEDAW komitetas, sudarytas iš 23 ekspertų moterų teisių klausimais. 2015 metais Komiteto vicepirmininke buvo išrinkta Lietuvos atstovė prof. dr. Dalia Leinartė. Komitetas stebi dokumentą ratifikavusių šalių pažangą įgyvendinant CEDAW Konvenciją. Valstybės, ratifikavusios Konvenciją, kas ketverius metus teikia periodines ataskaitas apie pažangą įveikiant moterų diskriminaciją, pristato įgyvendintas nacionalines iniciatyvas. Komitetas, išnagrinėjęs pranešimus apie pažangą įgyvendinant Konvenciją, teikia valstybėms rekomendacijas išryškindamas sritis, kurioms turėtų būti skirta daugiau dėmesio.

1991 metais CEDAW komitetas 10-ojoje darbo sesijoje įtvirtino praktiką leisti detalesnes ir išsamesnes bendrąsias rekomendacijas, kurios valstybėms narėms suteikia aiškesnes Konvencijos taikymo gaires. Taip 1992 metais buvo išleista **Bendroji rekomendacija Nr. 19 dėl smurto prieš moteris**. Šioje rekomendacijoje pastebima, kad su lytimi susijęs smurtas yra diskriminacijos forma, ribojanti moters galimybes naudotis teisėmis ir laisvėmis lygiai su vyrais. Bendrojoje Rekomendacijoje Nr. 19 aiškinama, jog Konvencijos 1-ame straipsnyje nurodytas diskriminacijos apibrėžimas apima ir **su lytimi susijusį smurtą, t. y. tokį smurtą, kuris yra nukreiptas prieš moterį vien dėl to, kad ši yra moteris, arba smurtą, nuo kurio neproporcingai dažnai kenčia moterys**. Ratifikavusios Konvenciją valstybės, įskaitant ir Lietuvą, periodinėse ataskaitose CEDAW komitetui turi teikti informaciją apie smurto prieš moteris mastus ir priemones, kurių buvo imtasi su lytimi susijusiam smurtui įveikti.

2014 metais CEDAW Komitetas, išklaęs Penktąją periodinę ataskaitą, pateikė Lietuvai šias rekomendacijas smurto prieš moteris įveikimo srityje:

- Siūloma skirti rimtą dėmesį su lytimi susijusio smurto problemos sprendimui;
- Nepakankamas skaičius smurto artimoje aplinkoje bylų baigiasi smurtavusių asmenų nu-
baudimu;
- Nėra nustatytų pozityvių specialiųjų moterų pažangos priemonių, siekiant realiai užtikrinti faktinę lyčių lygybę (pvz., kvotų parlamente ar savivaldybėse, kt.);
- Komitetas griežtai nerekomenduoja praktikuoti taikomojo tarpininkavimo procedūrų (me-
diacijų) įgyvendinant Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymą, nes tai žinomai gi-
lina smurtą patyrusių moterų pažeidžiamumą;
- Pažymimas išskirtinio kriminalizavimo nebuvimas esant išprievartavimo šeimoje atvejams;
- Trūksta įstatymų, svarbių lyčių lygybės įtvirtinimui (pvz., reprodukcinės sveikatos klausi-
mus bei dirbtinį apvaisinimą reguliuojančių įstatymų).
- Rekomendacijas Lietuva turi įgyvendinti per 24 mėnesius ir apie įgyvendinimą pranešti
CEDAW komitetui.

1.3.3. Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos smurto prieš moteris panaikinimo deklaratija (Viena, 1993)

Vienos deklaratijoje įteisintas žmogaus teisių universalumas ir vientisumas. Moterų teisės pripažintos **visuotinėmis ir nedalomomis žmogaus teisėmis**. Pasaulinėje žmogaus teisių konferencijoje buvo nustatyta, kad smurtiniai veiksmai, kuriais padaroma žala moterims, yra sunkūs žmogaus teisių pažeidimai, o **moters teisių įtvirtinimas paskelbtas prioritetine**

žmogaus teisių sritimi. Konferencija patvirtino, kad turi būti eliminuotas smurtas ir visos seksualinio priekabiavimo formos bei išnaudojimas, įskaitant ir kultūrinius prietarus.

1.3.4. Jungtinių Tautų Pekino veikslių platforma (Pekinas, 1995)

Pekino lygybės, plėtros ir taikos deklaracija bei Veikslių planas (toliau – Pekino veikslių platforma) – tai veikslių programa, kuria siekiama remti ir saugoti moterų ir mergaičių teises bei dar kartą patvirtinti, kad **šios teisės yra neatsiejama, neatskiriama ir nedaloma visuotinių žmogaus teisių dalis.**

1995 m. 180 pasaulio šalių atstovai susitiko Pekine surengtoje Ketvirtojoje Pasaulinėje konferencijoje moterų klausimais, ją organizavo Jungtinių Tautų Ekonominė ir Socialinė Taryba. Jų bendras tikslas buvo tęsti tarptautinės bendruomenės pradėtą veiklą lyčių lygybės skatinimo srityje. Konferencija padėjo parengti ir suformuluoti dokumentą, atspindintį praėjusio šimtmečio pabaigos moterų problemas. **Pekino veikslių platformos įgyvendinimas reikalauja, kad vyriausybės ir tarptautinė bendruomenė įsipareigotų imtis veikslių 12-oje moterų pažangos sričių, identifikuotų kaip probleminės, tokių, kaip skurdas, švietimas, sveikatos apsauga, smurtas, ginkluoti konfliktai, ekonomika, sprendimų priėmimas, instituciniai mechanizmai, žmogaus teisės, visuomenės informavimas, aplinkos apsauga, moteris – mergaitė. Pagrindinis konferencijos tikslas buvo numatyti veiksmus siekiant suteikti daugiau galių moterims ir užtikrinti pilnateisį jų dalyvavimą visose visuomenės gyvenimo srityse.**

Pekino veikslių platforma pabrėžia, jog smurtas prieš moteris šeimoje daro niekinėmis visas kitas moters, kaip žmogaus ir pilietės, teises, nes užkerta kelią jomis naudotis (D. *Smurtas prieš moteris*, 112).

1.3.5. Europos Tarybos Konvencija dėl smurto prieš moteris ir smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir šalinimo (Stambulas, 2011)

Europos Tarybos Konvencija dėl smurto prieš moteris ir smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir šalinimo, arba Stambulo konvencija, yra pirmasis toks detalus Europos dokumentas, nurodantis žingsnius, būtinus siekiant įveikti su lytimi susijusį smurtą. Konvenciją pasirašiusios ir ratifikavusios šalys įsipareigoja kovoti su visomis smurto prieš moteris formomis bei kurti aplinką, kurioje smurtui užkertamas kelias.

Svarbiausi Konvencijos keliami tikslai:

- Apsaugoti moteris nuo visų smurto formų ir užkirsti kelią smurtui prieš moteris ir smurtui šeimoje, už smurtą persekioti baudžiamąja tvarka ir šalinti jo apraiškas;
- Prisidėti prie bet kokio moterų diskriminavimo šalinimo ir skatinti tikrąją moterų ir vyrų lygybę, taip pat moterims suteikti daugiau (trūkstančių) teisių;
- Parengti išsamią apsaugos ir pagalbos sistemą, politikos kryptis ir priemones siekiant apsaugoti ir suteikti pagalbą visoms smurto prieš moteris ir smurto šeimoje aukoms;
- Skatinti tarptautinį bendradarbiavimą siekiant panaikinti smurtą prieš moteris ir smurtą šeimoje;

- Teikti paramą ir pagalbą nevyriausybinėms organizacijoms, dirbančioms smurto prieš moteris įveikimo srityje, bei teisėsaugos institucijoms, siekiant veiksmingo bendradarbiavimo ir taikant integruotą požiūrį į smurto prieš moteris ir smurto šeimoje įveikimą.

2010 – 2011 m. tarptautinis NVO bendradarbiavimo tinklas WAVE (Women Against Violence Europe / Moterys prieš smurtą Europoje) aktyviai įsijungė į Stambulo konvencijos parengimą ir net turėjo savo oficialųjį atstovą prie Europos Tarybos. Kartu su kitais WAVE ekspertais asociacija *Vilniaus Moterų namai* dalyvavo Stambulo konvencijos (2011) rengime.

Konvencija apibrėžia smurtą prieš moteris kaip **žmogaus teisių pažeidimą ir moterų diskriminavimo formą**, kuri apima visus smurto dėl lyties atvejus, kai moterims sukeliama ar gali būti sukelta fizinė, lytinė, psichologinė ar ekonominė žala ar kitokios kančios, taip pat apima grasinimus tokius veiksmus įvykdyti, prievartos panaudojimą arba neteisėtą laisvės apribojimą, jis pasireiškia tiek visuomeniniame, tiek privačiame gyvenime (Stambulo konvencija, 2011). Smurtas prieš moteris šioje konvencijoje traktuojamas kaip nusikaltimas, užtraukiantis baudžiamąjį persekiojimą. Konvencijoje įtvirtinama, jog *smurtas prieš moteris šeimoje apima visus fizinio, seksualinio, psichologinio ar ekonominio smurto atvejus, su kuriais susiduriama šeimoje ar artimoje aplinkoje, tarp buvusių arba dabartinių sutuoktinių ar partnerių, nesvarbu, ar smurtautojas gyvena kartu su auka, ar nebe*.

Konvencija pateikia sisteminio veikimo modelį įveikiant su lytimi susijusį smurtą, apjungianti teises, švietimo ir prevencijos priemones, taip pat specializuotos pagalbos teikimą smurtą ir prievartą patiriančioms moterims. Svarbiausios Stambulo konvencijos numatomos veikimo kryptys yra prevencija, apsauga ir parama, baudžiamasis persekiojimas bei aktyvi institucijų darbo stebėseną (monitoringas).

Konvencija pabrėžia, jog smurtas prieš moteris yra glaudžiai susijęs su lyčių vaidmenų stereotipais, todėl šalys įsipareigoja imtis priemonių, *kuriomis būtų skatinami moterų ir vyrų socialinio ir kultūrinio elgesio modelių pokyčiai siekiant naikinti prietarus, papročius, tradicijas ir visą kitą praktiką, grindžiamą moters nepilnavertiškumo idėja ar stereotipiniais moterims ir vyrams priskiriamais vaidmenimis* (12 straipsnis). Kad pakeistų lyčių stereotipus bei užkirstų kelią smurtui prieš moteris, šalys įsipareigoja šviesti visuomenę moterų ir vyrų lygybės klausimais, plėsti visuomenės informuotumą apie smurto formas, jo priežastis, dinamiką ir pasekmes. Konvencijoje taip pat pabrėžiama, kad siekiui užkirsti kelią su lytimi susijusiam smurtui svarbus yra specialistų, dirbančių tiek su aukomis, tiek su smurtautojais, mokymas apie tokio smurto prevenciją ir smurto prieš moteris atvejų nustatymą, lygias moterų ir vyrų galimybes ir aukų poreikius bei teises. Teisėsaugos pareigūnams turi būti organizuojami specializuoti mokymai, siekiant užkirsti kelią nukentėjusiųjų antriniam ir pakartotiniam traumavimui. **Aukų poreikiai ir apsauga skelbiami svarbiausiu prioritetu, todėl šalys imasi visų reikiamų teisinių ar kitokių priemonių siekiamos apsaugoti visas aukas nuo bet kokių tolesnių smurto veiksmų** (18 straipsnis). Konvencijoje taip pat numatoma, kad nuo smurto nukentėjusiems asmenims turi būti **garantuota specializuota pagalba (medicininė, specializuota teisinė bei specializuota psichologinė), taip pat visą parą veikiančios nemokamos pagalbos linijos**. Svarbu pastebėti, kad šalys, smurtą pripažįstančios nusikaltimu ir žmogaus teisių pažeidimu, privalo imtis reikiamų teisinių ar kitokių priemonių, kad užtikrintų veiksmingą visų smurto formų atvejų tyrimą ir baudžiamąjį persekiojimą. **Konvencijoje ypač pabrėžiama, jog teisėsaugos institucijos privalo laiku ir tinkamai reaguoti į visas su lytimi susijusio smurto formas ir jų apraiškas, suteikti nukentėjusiems tinkamą ir savalaikę apsaugą**.

Siekiant užtikrinti tinkamą Konvencijos įgyvendinimą, jį tobulinti, vykdant aktyvią stebėseną, sukurta ekspertų grupė sudaryta iš Konvenciją ratifikavusių šalių atstovų, smurto prieš moteris šeimoje įveikimo ekspertų (GREVIO, angl. *Group of Experts on Action against Violence against Women and Domestic Violence*). GREVIO sudaro ne mažiau kaip 10 ir ne daugiau kaip 15 narių, kurie yra žinomi dėl pripažintos kompetencijos žmogaus teisių, lyčių lygybės, smurto prieš moteris ir smurto šeimoje įveikimo, pagalbos aukoms teikimo ir jų apsaugos srityse, pasižymintys tvirtomis moralinėmis savybėmis bei nuosekliu veikimu įtvirtinant moterų žmogaus teises. Šalys teikia GREVIO komitetui ataskaitas apie įstatymų ir kitų priemonių, kuriomis įgyvendinamos Konvencijos nuostatos, priėmimą ir taikymą.

Konvencijos objektas ir tikslai jau galioja ir Lietuvai, kaip pasirašiusiai Konvenciją ir taip išreiškusiai politinę valią prisijungti prie jos. Tačiau ne mažiau svarbus yra ir numatytas Konvencijos ratifikavimas bei Konvencijos nuostatų perkėlimas į nacionalinę teisę.

1.3.6. ES Nusikaltimų aukų teisių direktyva – Europos Parlamento ir Tarybos Direktyva 2012/29/ES

Direktyva – tai Europos Sąjungos teisės aktas, kuriame yra numatomi ES narių teisiniai įsipareigojimai. Priėmusi direktyvą valstybė narė per nustatytą laikotarpį privalo perkelti direktyvos nuostatas į savo nacionalinę teisę. Pasibaigus nustatytam terminui, Europos Komisija (EK) įvertina, kaip sėkmingai valstybė įgyvendina direktyvą. Valstybė narė turi pateikti ES oficialius dokumentus dėl direktyvos įgyvendinimo. Valstybei narei neįvykdžius įsipareigojimų iki termino pabaigos, EK sprendžia, ar reikalinga pradėti pažeidimo procedūrą prieš valstybę, kuri gali pasibaigti ES Teisingumo teisme. **Skundą prieš savo valstybę Europos Komisijai gali teikti ir kiekvienas ES pilietis net ir tuo atveju, kai nebuvo pažeistos jo paties teisės.**

Tarptautiniai teisės aktai įtvirtina, jog smurtas prieš moteris ir smurtas šeimoje yra nusikaltimas ir žmogaus teisių pažeidimas, tačiau iki šiol Europos Sąjungos valstybių narių nacionaliniai įstatymai nusikaltimų aukų teises reglamentavo skirtingai. Siekiant suvienodinti nukentėjusių asmenų teisių apsaugą, buvo priimta Nusikaltimų aukų teisių direktyva, kuri įsigaliojo 2012 lapkričio 15 dieną. Šios direktyvos **tikslas yra užtikrinti, kad nusikaltimų aukos visose valstybėse narėse gautų tinkamą informaciją, paramą, apsaugą bei galėtų visateisiškai dalyvauti baudžiamajame procese.** Direktyvą pasirašiusios valstybės narės įsipareigojo perkelti šios direktyvos nuostatas į nacionalinę teisę iki 2015 metų lapkričio 16 dienos. Svarbu pažymėti, jog artimųjų smurto, smurto lyties pagrindu, seksualinio smurto ir prievartos aukos Direktyvoje yra įvardijamos kaip *asmenys, patekę į padėtį, kurioje jiems kyla ypatingai didelė žalos grėsmė*, todėl jiems reikalinga specializuota pagalba, specialistų parama bei teisinė apsauga tam, kad jie *galėtų priimti sprendimus palankioje aplinkoje, kur su tokių nusikaltimų aukomis būtų elgiamasi oriai, pagarbiai ir jautriai* (38 straipsnis). Šia Direktyva pripažįstama, jog *moterims, kurios yra smurto dėl lyties aukos, o taip pat ir jų vaikams, dažnai reikia specialios paramos ir apsaugos dėl didelės antrinės ir pakartotinės viktimizacijos, bauginimo ir keršto rizikos* (...) (17 straipsnis). Svarbu pažymėti, jog dokumente numatoma, kad taikant atkuriamojo teisingumo paslaugas, pavyzdžiui, mediaciją, turi būti atsižvelgiama į tokius veiksnius kaip skirtinga aukos ir nusikaltėlio galia (kas yra būdinga smurtui prieš moteris šeimoje), todėl tokias paslaugas teikiančios tarnybos turėtų visų pirma paisyti aukos interesų ir poreikių, kad būtų atitaisyta aukai padaryta žala ir išvengta papildomos žalos padarymo (46 straipsnis).

Direktyva pabrėžia, jog **norint užkirsti kelią pakartotinei ir antrinei viktimizacijai bei sukurti nukentėjusiam asmeniui draugišką aplinką, svarbu supaprastinti aukos bendravimą su teisėsaugos institucijomis bei išvengti aukos kontakto su nusikaltėliu.** Šiam tikslui pasiekti turėtų būti skiriamos apsaugos priemonės aukai ir jos šeimos nariams, laikini draudimai, apsaugos orderiai ar ribojančios nutartys (52 straipsnis) bei mažinamas nereikalingų aukos bendravimo su valdžios institucijomis epizodų skaičius, pvz., vaizdo kamera įrašant apklausas ir leidžiant įrašus naudoti teismo procese (53 straipsnis). Turi būti suteikta galimybė naudoti kuo įvairesnes priemones, kad per teismo procesą auka nepatirtų streso pamačiusi nusikaltėlį, jo šeimą, bendrininkus ar visuomenės atstovus. Valstybės narės raginamos įdiegti, visų pirma teismo pastatuose ir policijos nuovadose, praktines priemones, tokias, kaip šiuose pastatuose aukoms įrengti atskiri įėjimai, laukiamieji ir kt. Be to, valstybės narės turėtų kiek įmanoma planuoti baudžiamuosius procesus taip, kad būtų išvengta aukų bei jų šeimos narių ir nusikaltėlių kontaktų, pavyzdžiui, aukas ir nusikaltėlius kviečiant į apklausas skirtingu metu (53 straipsnis).

ES Nusikaltimų aukų teisių direktyvoje daug dėmesio skiriama specialistų, kurie dirba su nusikaltimų aukomis, specializuotiems mokymams. Direktyvoje nurodoma, kad turi būti rengiami mokymai advokatams, prokurorams, teisėjams ir specialistams, kurie teikia specializuotą kompleksinę pagalbą nusikaltimų aukoms ir visiems baudžiamajame procese dalyvaujantiems pareigūnams, kuriems gali tekti asmeniškai bendrauti su aukomis. Visi jie turėtų mokėti atpažinti su lytimi susijusį smurtą, nukentėjusių asmenų poreikius bei elgtis su šiais asmenimis pagarbiai, jautriai, profesionaliai ir jų nediskriminuoti (61 ir 62 straipsniai).

ES Nusikaltimų aukų direktyvoje nurodoma, jog **aukos turi šias teises:**

- **Teisė suprasti ir būti suprastam.** Narės imasi tinkamų priemonių, kad jau nuo pirmo aukų kontakto su kompetentinga valdžios institucija ir toliau su šia bendraujant, vykstant baudžiamajam procesui, aukoms būtų padedama suprasti, kas sakoma, o taip pat ir būti suprastai – ir tuo atveju, kai informaciją teikia institucija.
- **Teisė gauti informaciją nuo pirmo kontakto su kompetentinga valdžios institucija apie:**
 - specializuotą kompleksinę pagalbą bei organizacijas, kurios ją teikia,
 - procedūras, susijusias su skundo dėl nusikalstamos veikos pateikimu arba apie atvejus, kai nukentėjusysis skundo neteikia,
 - tai, kaip ir kokiomis sąlygomis nukentėjusieji gali gauti apsaugą, įskaitant apsaugos priemones, kurios gali būti skiriamos baudžiamąja ir civiline tvarka,
 - tai, kaip ir kokiomis sąlygomis aukoms gali būti kompensuotos išlaidos, patirtos dėl jų dalyvavimo baudžiamajame procese ir kt.
- **Teisė gauti informaciją apie savo bylą.** Valstybės narės užtikrina, kad aukoms būtų pranešta apie jų teisę gauti informaciją apie baudžiamąjį procesą nuo kreipimosi į teisėsaugą momento.
- **Teisė naudotis paramos aukoms tarnybų paslaugomis.** Valstybės narės užtikrina, kad aukos pagal poreikį turėtų galimybę nemokamai naudotis konfidencialiomis paramos aukoms tarnybų, veikiančių atsižvelgiant į jų interesus, paslaugomis prieš baudžiamąjį procesą, jo metu ir atitinkamą laikotarpį po jo. Paramos aukoms tarnybos ir specialistų paramos tarnybos gali būti steigiamos kaip viešos arba nevyriausybinės organizacijos, taip pat organizuojamos profesiniu ar savanorišku pagrindu.

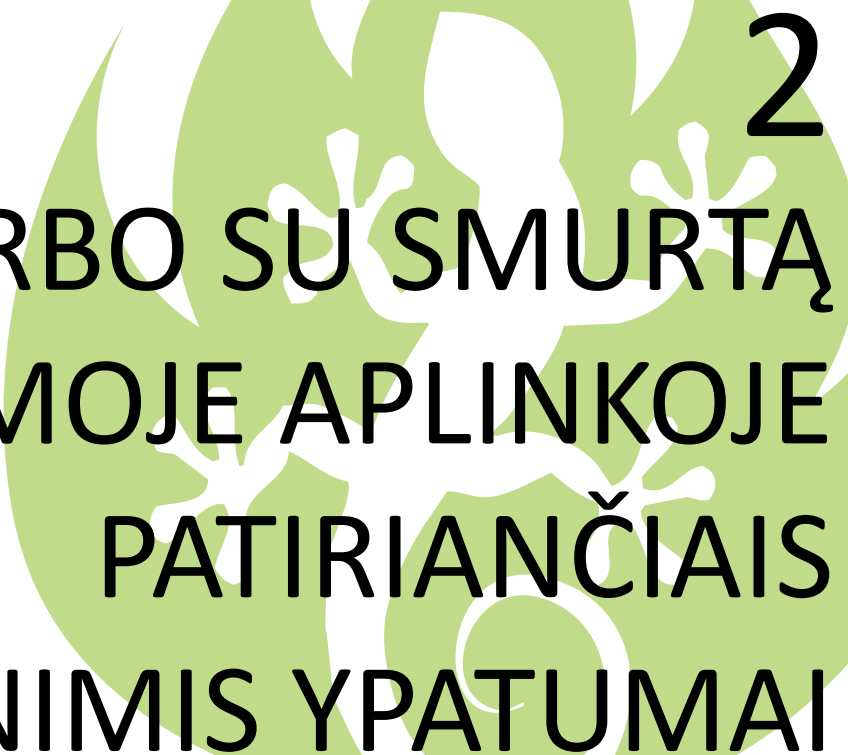
- **Teisė į apsaugą.** Valstybės narės užtikrina galimybę aukoms ir jų šeimos nariams naudotis apsaugos priemonėmis nuo antrinės ir pakartotinės viktimizacijos, bauginimo ir keršto, įskaitant priemones, kuriomis būtų užtikrinta, kad per apklausas ir liudijant aukoms nekiltų emocinės ar psichologinės žalos pavojus ir būtų apsaugotas jų asmens orumas.
- **Teisė išvengti aukos ir nusikaltėlio kontakto.** Valstybės narės sudaro būtinas sąlygas, kad auka (prireikus – ir jos šeimos nariai) ir nusikaltėlis išvengtų kontakto patalpose, kuriose vykdomas baudžiamasis procesas.

Sėkmingas su lytimi susijusio smurto problemos sprendimas prasideda nuo teisingo jos formulavimo, aiškaus jos priežasčių, dinamikos ir pasekmių suvokimo. Susipažinimas su tarptautiniais teisės aktais, reglamentuojančiais smurto artimoje aplinkoje įveikimą, suteikia vertingų žinių bei formuoja pasaulėžiūrinės nuostatos, leidžiančias pažvelgti į problemą per smurtą ir prievartą artimoje aplinkoje patiriančių asmenų apsaugos poreikių ir teisėtų lūkesčių prizmę.

Rekomenduojama šį skyrių perskaityti keletą kartų, laikas nuo laiko sugrįžti prie šios informacijos, svarbios kiekvienam specialistui, savo darbe susiduriančiam su artimųjų smurto aukomis ir siekiančiam padėti joms atkurti pažeistas teises.

UŽRAŠAI

UŽRAŠAI

2

DARBO SU SMURTA ARTIMOJE APLINKOJE PATIRIANČIAIS ASMENIMIS YPATUMAI

2.1. Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo reglamentuojama specializuota kompleksinė pagalba smurtą ir prievartą patiriantiems asmenims

Specializuotos kompleksinės pagalbos teikimą smurtą ir prievartą patiriantiems asmenims reglamentuoja Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas (ASAAĮ, 2011). Įgyvendinant ASAAĮ ir priėmus Valstybinę Specializuotos pagalbos centrų programą, 2012 metais visoje Lietuvoje savo veiklą pradėjo valstybės garantuojamą specializuotą kompleksinę pagalbą teikiančių SPC tinklas. 2012 metais parengtas ir priimtas SPC veiklos aprašas, pakoreguotas 2015 metais konsultuojantis su SPC funkcijas vykdančiomis pilietinėmis organizacijomis.

Pagal Įstatymo nuostatas, gavę policijos informaciją apie įvykusį smurto epizodą, SPC darbuotojai proaktyviai susisiekiama su nukentėjusiu asmeniu ir teikia jam specializuotą kompleksinę pagalbą, susidedančią iš informavimo, konsultavimo, palaikymo bei tarpininkavimo institucijose, atstovaujant nukentėjusio asmens interesus, taip pat specializuoto psichologo ir teisininko pagalbos. **Esminis specializuotos pagalbos bruožas – pilietinis nukentėjusio asmens įgalinimas.** Specializuotos pagalbos centrų paskirtis – padėti smurtą patyrusiam asmeniui apginti ir įtvirtinti pažeistas savo teises, suteikti visą jam reikalingą informaciją padedančią sėkmingai bendradarbiauti su valstybės institucijomis bei sustiprinti

nukentėjusio asmens pozicijas bendradarbiavimo su institucijomis procese. SPC teikiama pagalba yra garantuojama valstybės, nes demokratinės valstybės pareiga yra ginti visų savo piliečių teises ir teikti visokeriopą pagalbą, jei jų žmogaus teisės yra pažeidžiamos.

Geroji pasaulio praktika rodo, kad artimųjų smurto aukoms būtina teikti ne bendrą socialinę, o specializuotą kompleksinę pagalbą specializuotos pagalbos centruose. Siekiant efektyviai padėti smurtą ir prievartą artimoje aplinkoje kenčiantiems asmenims būtina teisingai suvokti šio reiškinio priežastis, dinamiką bei pasekmes asmenims ir visai visuomenei, ir atsakingai rinktis pagalbos formas. **Norėdami gerai atlikti savo darbą, SPC konsultantai, be psichologinio konsultavimo įgūdžių, teisinių žinių, specialiųjų žinių iš traumos psichologijos srities, privalo būti susipažinę su žmogaus teisių diskursu ir turėti tam tikrą pasaulėžiūrinį pagrindą, leidžiantį žvelgti į situaciją per nukentėjusio asmens žmogaus teisių gynimo, jo interesų ir teisėtų lūkesčių prizmę.**

Istoriškai tiek apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje / smurto prieš moteris šeimoje įstatymai, tiek ir specializuotos pagalbos teikimas nukentėjusiesiems kilo iš feministinio moterų judėjimo ir moterų organizacijų steigiamų krizių centrų praktikos, iš *moterų pagalbos moterims* paradigmos. Kaip jau minėta, skiriamasis specializuotos pagalbos bruožas visur pasaulyje, taip pat ir Lietuvoje, yra pilietinis įgalinimas arba pagalba atkuriant pažeistas žmogaus ir piliečio teises, t y. **įgalinant asmenį pasipriešinti smurtui**, bet ne pritaikyti jį prie smurtinės situacijos, kuri dažnai yra ilgalaikė, o joje esantysis savarankiškai nebegali tos situacijos pakeisti ir išėiti iš ydingo smurto rato. Pažymėtina, jog SPC veiklos nedubliuoja jokios kitos šiuo metu veikiančios organizacijos ar institucijos, juolab savivaldybių socialinių paslaugų įstaigos, nes šios veikia pagal Socialinių paslaugų įstatymą ir specializuotos pagalbos neteikia.

SPC pagalba paprastai yra ilgalaikė, nes smurtas artimoje aplinkoje arba smurtas prieš moteris šeimoje yra sisteminis, cikliška pasikartojantis reiškinys. Smurtą ir prievartą patiriančiam asmeniui, siekiančiam savo pažeistų teisių įtvirtinimo ir bendradarbiaujančiam su teisėsaugos institucijomis, Vaiko teisių apsaugos skyriais ir kt., skirtinguose šio proceso etapuose iškyla vis kiti uždaviniai, kuriuos sprendžiant vėl tampa aktuali SPC pagalba. Kiekvienu atveju sudaromi nauji pagalbos planai, SPC bendradarbiauja su vis kitomis institucijomis, padeda tvarkyti dokumentus ir pan.

Proaktyviai teikiant pagalbą pasiekiamas platesnis klientų ratas, tačiau praktika rodo, kad susiduriama ir su didesniu skaičiumi nemotyvuotų, pagalbą priimti nepasirengusių asmenų. Didelę SPC klientų grupę sudaro asmenys, ilgus metus kentę sutuoktinio ar partnerio smurtą, ir / ar turėję neefektyvaus ar net traumuojančio bendravimo su teisėsauga patirties, todėl SPC konsultanto darbas neretai prasideda nuo kontakto užmezgimo ir smurtą ir prievartą patiriančio asmens motyvavimo priimti siūlomą pagalbą. Tai tampriausiai susiję su pasitikėjimo valstybe ir jos institucijomis atkūrimu. Šis procesas gali užtrukti ir reikalauti daugiau nei vieno kontakto, taip pat ir specialių konsultanto įgūdžių – teisingai reaguoti į galimą kliento susierzinimą, nepasitikėjimą, aiškiai išreikštas beviltiškumo ir bejėgiškumo nuostatas, kylančios grėsmės nuvertinimą, patiriamo smurto pateikimą „normaliu dalyku“, smurtautojo manipuliacijų pateisinimą ir kitas kliūtis, trukdančias konstruktyvaus kontakto užmezgimui.

Bendradarbiavimas su SPC gali būti trumpalaikis arba ilgalaikis priklausomai nuo konkrečios situacijos, o taip pat ir nuo nukentėjusio asmens pasirengimo priimti pagalbą. Dažniausiai tai ilgas procesas, susidedantis iš keleto bendradarbiavimo epizodų, susijusių su pasikartojančia smurto patirtimi. Tik labai retais atvejais efektyvi pagalba būna trumpalaikė, o asmuo – visiškai pasirengęs nutraukti traumuojančius santykius.

2.1.1. Informavimas ir konsultavimas

Pagrindiniai ir svarbiausi SPC darbuotojai yra SPC konsultantai, kurie pirmieji susisiečia su nukentėjusiu asmeniu, užmezga su juo kontaktą, reikalui esant motyvuoja nukentėjusįjį priimti SPC siūlomą pagalbą ir suteikia visą jam reikalingą trumpalaikę ar ilgalaikę specializuotą kompleksinę pagalbą. SPC įdarbina taip pat ir specialistus, tačiau pagrindinį darbą atlieka SPC konsultantai. SPC aprašas nurodo *SPC dirba konsultantai, baigę socialinių mokslų srities studijas ir įgiję aukštąjį universitetinį ar aukštąjį koleginių išsilavinimą arba turintys ne mažesnę kaip 3 metų darbo patirtį smurto artimoje aplinkoje mažinimo srityje, teikiant pirmenybę darbo patirčiai moterų žmogaus teisių gynimo srityje ir (ar) baigusiems ne mažiau kaip 40 val. specialią savanorių mokymo programą. Asmenys, siekiantys dirbti konsultantais, turi išklaudyti ne mažiau kaip 16 akademinų valandų praktinei veiklai SPC pasirengti skirtus mokymus, suteikiančius žinių iš psichologinio konsultavimo, teisės aktų taikymo, teisėsaugos institucijų bei kitų valstybės institucijų veiklos bei žmogaus teisių apsaugos ir įtvirtinimo sričių.*

Išviešinus smurtą ir siekiant nutraukti smurto ratą, nukentėjusiam asmeniui iškyla būtinybė bendradarbiauti su valstybės institucijomis, o tam būtina priimti pagrįstus sprendimus. Todėl pirmųjų kontaktų metu SPC konsultanto pareiga nukentėjusiam asmeniui nuodugniai išaiškinti Įstatymo veikimą, nukentėjusiojo teises ir institucijų pareigas, jų praktikas, taip pat ir tai, ko iš jų galima reikalauti ir tikėtis. Apie savo teises nukentėjęs asmuo dažnai nėra informuotas, todėl svarbu šią informaciją suteikti tinkamu laiku ir jam suprantama kalba. Kontaktas su nukentėjusiu asmeniu užmezgamas proaktyviai su juo susisiekus, vėliau, bendradarbiaujant su SPC, asmenys yra raginami savarankiškai kreiptis darbo dienomis telefonu, el. paštu ar tiesiogiai, iš anksto susitarus, jie informuojami apie specializuoto teisininko ir psichologo pagalbą galimybes. Praktika rodo, kad labiausiai motyvuoti SPC klientai aktyviai siekia pasinaudoti išvardintomis galimybėmis, pradeda ir tęsia ilgalaikį bendradarbiavimą su SPC neretai pasiekdami puikių rezultatų.

2.1.2. Tarpininkavimas ir atstovavimas institucijose.

Specializuotos pagalbos centro rengiama Pažyma

Svarbi SPC teikiamos kompleksinės pagalbos dalis yra nukentėjusių asmenų **interesų atstovavimas**. SPC darbuotojai, atstovaudami nukentėjusių asmenų interesus, tarpininkauja institucijose ir rengia pažymą apie konsultacijų su klientu metu išaiškėjusius smurto faktus, praneša kontrolę vykdantiesiems apie šiurkščius, neadekvačius institucijų veiksmus ar neveikimą nukentėjusio asmens atžvilgiu, padeda klientui apskųsti procesinius sprendimus, jei šie neatitinka jo interesų.

SPC pažyma. Neretai pirmųjų kontaktų su teisėsauga metu dėl įvairių objektyvių ir subjektyvių priežasčių visa nukentėjusios moters istorija nebūna išgirsta ar tinkamai dokumentuota. SPC darbuotojams vėliau susisiekus su nukentėjusiaja ir užmezgus pasitikėjimu pagrįstą kontaktą, moteris, būdama saugioje aplinkoje, papasakoja daugiau negu smurtinio epizodo metu į įvykio vietą atvykusiems pareigūnams. SPC darbuotojai turintys specialų pasiruošimą ir vadovaudamiesi pasaulėžiūra, leidžiančia vienareikšmiškai būti nukentėjusio asmens pusėje, geba sukurti pasitikėjimo atmosferą, saugią erdvę, leidžiančią asmeniui prisiliesti prie savo patirtų traumuojančių įvykių ir pilniau atskleisti savo smurtinę patirtį.

SPC pažyma (žr. 4 priedas, 5 priedas, 2 priedas) svarbi baudžiamajame procese. Pradėjus ikiteisminį tyrimą dėl smurto artimoje aplinkoje, bylos eiga didele dalimi priklauso nuo

to, kaip buvo surinkti ir pateikti smurtinio įvykio faktai ir aplinkybės. Konstatuotina, kad policijos pareigūnai stokoja specialių žinių ir gebėjimų atpažinti ir teisingai kvalifikuoti su lytimi susijusio smurto faktus, o tai neretai atsiliepia tyrimo kokybei. Ypač tai pasakytina apie Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo apibrėžiamą psichologinį, ekonominį, seksualinį smurtą – kaip rodo praktika, policijos šis pareigūnų dažnai neatpažįstamas ir nefiksuojaamas. Tokiais atvejais SPC pažyma tampa ypatingai svarbi. Rengdamas pažymą, SPC teisėsaugos institucijoms pateikia išsamų moters pasakojimą apie jos patiriamą smurtą, t. y. praneša teisėsaugos įstaigoms apie prieš šį asmenį įvykdytus nusikaltimus ar jų aplinkybes, kurie kitaip nebūtų patekę į teisėsaugos akiratį. Pažymos gali būti teikiamos policijai, prokuratūrai, teismams, Vaikų teisių apsaugos skyriams, socialinėms ir sveikatos priežiūros įstaigoms. Teismams pažymos gali būti teikiamos teismo užklausimu arba moteriai prašant ir gavus oficialų jos advokato (jei byla vedama per advokatą) prašymą pateikti duomenis apie SPC žinomus smurto prieš šią moterį faktus. Reikėtų vengti pažymos pateikti pačiai nukentėjusiajai arba išsiųsti jai elektroniniu paštu, nes smurtautojas galimai tikrina jos daiktus, susirašinėjimą, kt., ir pažyma gali patekti į smurtautojo rankas, kas sukeltų pakartotinio smurto grėsmę.

2.1.3. Specializuotos pagalbos centrų teikiama specializuota psichologinė pagalba

Teikiant specializuotą psichologinę pagalbą smurtą ir prievartą patiriančiai moteriai privalu žinoti, kad dirbama su asmeniu, kurio gyvybei ir sveikatai gresia tiesioginis pavojus. Ši aplinkybė lemia SPC teikiamos psichologinės pagalbos specifiškumą.

Psichologinis konsultavimas yra prasmingas vėlesnėse pagalbos teikimo stadijose, jau užmezgus bendradarbiavimą su smurtą ir prievartą patiriančiu asmeniu ir užtikrinus jo saugumą. Psichologinį konsultavimą vykdo SPC įdarbinamas specializuotas psichologas.

2.1.3.1. Kritinės būklės intervencija

Kiekvienas SPC konsultantas privalo turėti bazinių žinių iš traumos psichologijos srities ir psichologinio konsultavimo įgūdžių (žr. Psichologinis modulis, 77 psl.) bei gebėti atlikti kritinės būklės intervenciją. Neverta tikėtis, jog smurtą ir prievartą patiriantis asmuo tuoj po smurtinio epizodo bus pasirengęs analizuoti vaikystės kompleksus, gilintis į savo elgesio motyvaciją, išsamiai kalbėti apie savo jausmus, emocines būsenas ir kitus, su jį ištikusiu kritiniu įvykiu nesusijusius, dalykus, todėl ir SPC konsultanto pareiga visą dėmesį sutelkti ne į galimas vidines, psichologines priežastis, o į išorinę situaciją ir jos keliamą grėsmę. Dera prisiminti, jog asmuo, atsidūręs kritinėje situacijoje, patiria kraštutinio nesaugumo, didžiulio nerimo, izoliacijos būseną. SPC konsultanto geranoriškas dalyvavimas, jo ramus balsas telefono ragelyje, pasirengimas išklaudyti ir suprasti klientą, kartu ieškoti galimų sprendimų, yra svarbi stabilizuojanti psichologinė pagalba. Jau pirmųjų kontaktų metu, klientas užtikrinamas, jog bet kokiems naujiems sunkumams iškilus, ar tiesiog norint pasikonsultuoti, aptarti savo situacijos pokyčius, pasidalinti išgyvenimais, jis gali susisiekti su SPC, taip sukuriama ilgalaikės psichologinės paramos ir palaikymo perspektyva.

Svarbiausias krizės intervencijos uždavinys yra padidinti asmens saugumą. Tuoj po smurto epizodo moteriai reikalinga stabilizuojanti parama ir palaikymas, o svarbiausia - konkretūs įrankiai, leidžiantys išeiti iš jai kraštutinai nepalankios situacijos. Svarbu padėti moteriai

nukreipti visą turimą energiją į realius veiksmus, skirtus apsisaugoti nuo tolimesnio smurto. Čia svarbiausią vaidmenį atlieka SPC teikiamas informavimas, konsultavimas ir palaikymas. Asmuo informuojamas apie tai, kad, pirma, bet kuriuo paros metu ir tiek kartų, kiek reikės, gali kreiptis pagalbos bendruoju pagalbos telefonu 112, o pareigūnai privalo atvykti bei pašalinti smurtautoją iš įvykio vietos, nepriklausomai nuo to, kam priklauso būstas. Antra, darbo dienomis darbo valandomis jis gali kreiptis į regioninį SPC, kuris, jam prašant, tarpininkaus institucijose, jei bendradarbiavimas su šiomis būtų nesklaidus, trečia, kad asmeniui išaiškinamos jo teisės ir institucijų pareigos (žr. 7 priedas). Visa tai turi stabilizuojantį poveikį ir didele dalimi nulemia krizės intervencijos sėkmę. Po sėkmingos kritinės būklės intervencijos paprastai užsimezga gilesnis smurtą patiriančio asmens ir jam pagalbą teikiančio SPC bendradarbiavimas.

Rekomenduojama, kad SPC konsultantas, informuodamas ir konsultuodamas klientą telefonu, liktų anonimiškas. Dera jį užtikrinti, kad bet kuris kitas konsultantas, atsakantis į skambučius, lygiai taip pat gerai suteiks specializuotą pagalbą. Tai leidžia nukentėjusiam asmeniui gauti jam reikalingą SPC pagalbą bet kuriuo metu, neprisirišant prie konkrečių konsultantų ir jų darbo laiko. Taip konstruktyvaus bendradarbiavimo kontaktas užsimezga ne su konkrečiu konsultantu, bet su tarnyba, o tai klientui suteikia daugiau laisvės.

2.1.3.2. Specializuota psichologo pagalba

Individuali specializuota psichologo pagalba, kitaip nei SPC konsultanto teikiama pagalba, nėra anoniminė ir vyksta asmeniškai susitikus. Ji gali būti teikiama vėlesnėse bendradarbiavimo su SPC stadijose. Pirmuosiuose pagalbos teikimo etapuose visas dėmesys turi būti sutelktas į moters saugumo užtikrinimą ir svarbiausias vaidmuo čia tenka SPC konsultantams. Specializuotas psichologinis konsultavimas vyksta vėlesnėse pagalbos teikimo stadijose, specializuotą psichologinę pagalbą teikia SPC įdarbintas specialistas, glaudžiai bendradarbiaujantis su kitais SPC konsultantais ir specialistais, susipažinęs su artimųjų smurto priežastimis, dinamika ir pasekmėmis.

Kliento nukreipimas į psichikos sveikatos centrus arba rekomendavimas kreiptis privačiai pas psichoterapeutą, asmeniui gali būti greičiau žalingas nei naudingas, ypač jei šie specialistai nėra susipažinę su artimųjų smurto problematika. Tai ypatingai pasakytina apie klientą, kuris ką tik pradėjo bendradarbiauti su SPC ir dar nėra apsisprendęs, kokių imtis veiksmų ir kaip pasipriešinti patiriamam smurtui. Nutraukti smurto ratą yra labai nelengva, nukentėjęs asmuo gali būti lengvai demotyvuojamas, pasiduoti pagundai patikėti, jog situacija pasikeis savaime, jei tik jis „pasikeis pats“ arba „gerai su savimi padirbės“. Deja, taip neatsitinka, nors tuo vis dar tiki ir nemaža dalis Lietuvos psichikos sveikatos specialistų. Bet koks neutralus požiūris į smurtą artimoje aplinkoje neišvengiamai sustiprina smurtautojo pozicijas ir yra žalingas aukai, todėl smurto artimoje aplinkoje atvejais yra reikalinga būtent specializuota psichologinė pagalba. Šalyse, kuriose smurto artimoje aplinkoje problema sprendžiama jau keletą dešimtmečių, bet kuriam psichikos sveikatos specialistui privalu kasmet kelti kvalifikaciją traumos psichologijos ir artimųjų smurto srityse, t. y. privalomas tam tikras valandų skaičius mokymų apie artimųjų smurtą, jo priežastis, dinamiką ir pasekmes. Lietuvoje, bent kol kas, ši nuostata nėra realizuota, todėl kyla realus pavojus, kad neutralios pozicijos psichologas, psichoterapeutas ar kitas psichikos sveikatos specialistas atsakomybę už patiriamą smurtą perkels pačiam nukentėjusiam asmeniui, nes neutrali konsultavimo pozicija suponuoja, kad asmuo turi prisiimti atsakomybę už tai, kas jam atsitinka. **Svarbu suprasti, kad SPC klientai – tai asmenys, iš kurių, besisukant ydingam smurto ratui, buvo atimta galia pasipriešinti partnerio ar sutuoktinio smurtui,** todėl šiuo atveju atsakomybės perkėlimas klientui neleistinas, neteisėtas, neefektyvus ir gali būti itin pavojingas.

Dar viena priežastis, kodėl SPC svarbu turėti specialiai paruoštą psichologą, kyla iš būdingos asmens išsilaisvinimo iš smurtinių santykių dinamikos. Paprastai šis procesas nėra tolygus, greitas ir sėkmingas. SPC psichologas turi įvertinti, kokiame išsilaisvinimo iš smurtinių santykių etape šiuo metu yra asmuo, ir būti pasirengęs galimiems atkryčiams, kai jis ir vėl nuleidžia rankas, susitaiko su smurtautoju ir laikinai nebeieško situacijos sprendimo būdų. Išviešinus smurtą, smurtautojas, pajutęs grėsmę savo dominavimui aukos atžvilgiu, dažnai tyčia kuria vis stiprėjančią aukos priklausomybę manipuliudamas vaikais, turtu, šeimos ryšiais ir viešąja nuomone. Smurtautojas gali griebtis įvairių priemonių aukai sulaikyti, pavyzdžiui, pasiūlyti kartu lankyti porų psichoterapiją, tačiau neretai, grėsmei praėjus, atsisako ją tęsti ir grįžta prie senų elgesio būdų. SPC konsultantai ir specialistai privalo žinoti, jog smurtą patiriančiai moteriai būtent smurtinių santykių nutraukimo laikotarpiu rizika patirti sunkius sužalojimus ar net būti nužudytai padidėja 70 procentų. Todėl nesvarbu, kokį iš pažiūros pakitusį ir kooperatyvų elgesį demonstruoja smurtautojas – aukos saugumo užtikrinimas yra svarbiausias SPC darbo uždavinys.

Kiekvieną kartą, kai moteris vėl apsisprendžia kreiptis į SPC, arba po naujo smurto epizodo kreipiasi į policiją, o SPC gauna pranešimą apie pasikartojusį smurtą, specializuotos kompleksinės pagalbos teikimas, įskaitant specializuotą psichologo pagalbą, turi būti tęsiamas iš naujo įvertinus klientės motyvaciją, poreikius bei galimybes apsisaugoti nuo smurto ir priimti tolimesnius sprendimus savo ir savo vaikų labui. Būtent specializuota psichologo pagalba gali sumažinti atkryčio riziką moteriai įveikiant sunkiausius išsilaisvinimo proceso etapus.

2.1.4. Specializuotos pagalbos centre dirbantis psichologas:

- Užmezga stabilų pasitikėjimo ir bendradarbiavimo santykį su kliente, palaiko jos siekį išsilaisvinti iš smurtinių santykių.
- Teikia individualią specializuotą psichologinę pagalbą – psichologinį konsultavimą.
- Paskatina klientės tikėjimą savo gebėjimu priimti savarankiškus sprendimus.
- Paskatina moterį atvirai kalbėtis su vaikais apie jų patirtį šeimoje, kurioje smurtaujama, ir kartu ieškoti išeičių.
- Atlieka atvejo psichologinę diagnostiką – potrauminio streso sindromo (PTSS) išreikštumo vertinimą taikant specialią metodiką ir, jei tai reikalinga, rengia išvadą teismui dėl smurtu padarytos psichologinės žalos.
- Glaudžiai bendradarbiauja su kitais SPC konsultantais ir specialistais, reguliariai pristato ir supervizuoja individualaus darbo su SPC klientėmis atvejus.

2.1.5. Specializuoto psichologinio konsultavimo schema ir principai

5 nemokamų konsultacijų ciklas (pavyzdys)

Specializuotos pagalbos centro klientės yra smurtą ir prievartą artimoje aplinkoje patiriantys asmenys, galimai išgyvenantys krizę. Psichologinių konsultacijų metu joms būtinas saugumas, aiškumas, konkretumas, aiškios ribos, stabilizacija ir palaikymas.

Toliau pateikiamos 5 nemokamų SPC psichologo konsultacijų gairės. Priklausomai nuo situacijos jos gali būti modeliuojamos ir kitaip.

1 susitikimas

Klientei atvykus į pirmą konsultaciją, rekomenduojama prisistatyti paspaudžiant jai ranką. Tačiau pasitaiko klienčių, kurioms nepriimtinas fizinis kontaktas, todėl psichologas turi elgtis itin taktiškai, ypač pirmųjų kontaktų su kliente metu. Klientė informuojama apie konsultacijos trukmę (rekomenduojama trukmė – 1 val., 45 – 50 min. skiriant konsultavimui, 15 – 10 min. konsultacijos anketos pildymui). Labai svarbu nubrėžti aiškias konsultacijos ribas, todėl ši turi fiksuotą pradžią ir pabaigą. Pradžioje aptariamas konfidencialumas: jeigu ketinama daryti konsultacijos užrašus, klientė informuojama, kam tai daroma, ir kad panorėjusi ji visuomet galės su jais susipažinti. Psichologas panaudoja šiuos užrašus pildydamas konsultacijų anketas, kurios toliau bus saugomos klientės elektroniniame aplanke.

Klientė paskatinama papasakoti savo istoriją. Būdinga, kad atvykusi į pirmą konsultaciją moteris yra nerimastinga, patiria netikrumą, baimę, pasitikėjimo stoką, dažnai sakosi nežinanti, nuo ko pradėti pasakojimą, klausia, ar psichologas žino jos istoriją. Paprastai šis jau yra bendrais bruožais susipažinęs su moters istorija (jam turi būti persiųsta pirmojo pokalbio anketa su išsamiu atvejo aprašymu) tačiau jo pareiga yra paskatinti klientę dar kartą papasakoti savo istoriją. Pasakojimas turėtų būti struktūruojamas: svarbiausia – sužinoti kas įvyko, kokia yra dabartinė situacija, kaip klientė jaučiasi, ką apie tai galvoja, ar turi konkrečių planų, kaip elgtis toliau. Pirmosios konsultacijos metu rekomenduojama visuomet užduoti klausimą „Kodėl dabar?“, t. y. , kodėl būtent po šio smurtinio epizodo klientė ryžosi išviešinti patiriamą smurtą.

Dažnai klientė lengviau kalba ne apie save pačią, o apie smurtautoją (jo elgesį, galimą jo motyvaciją, tai, ką jis sakė, darė, galvojo, ketina daryti dabar ir kt.), todėl svarbu ją paskatinti kalbėti apie savo patirtį, jausmus, mintis, situacijos vertinimą.

Moteris gali kentėti dėl patiriamo PTSS, tad visada tikslinga klausti apie jos įpročius, susijusius su raminamųjų vaistų, alkoholio ar kitų kvaišalų vartojimu, sužinoti, ar ji gydėsi pas psichiatrus, psichoterapeutus, kreipėsi į psichologus. Taip pat dera taktiškai užduoti klausimą dėl minčių apie savižudybę ir / ar buvusius bandymus.

Konsultacijai baigiantis reikėtų paklausti apie klientės lūkesčius – ko ji tikisi iš psichologo konsultacijų. Apibendrinamas konsultaciją ir atsižvelgdamas į klientės lūkesčius, psichologas išsako savo pastebėjimus, išskiria temas, kurioms derėtų skirti dėmesio kitų susitikimų metu, primena apie nemokamų konsultacijų skaičių. Informuoja, kad kito susitikimo metu bus atliktas PTSS įvertinimas, trumpai paaiškina, kas tai yra ir kodėl svarbu. Galop psichologas pasiteirauja, kaip klientė jaučiasi dabar, ar susitikimas jai buvo naudingas, ir susitaria dėl kitų konsultacijų laiko. Rekomenduojama konsultuoti tuo pačiu laiku kartą per savaitę. Klientė prašoma iš anksto (ne vėliau kaip prieš parą) informuoti, jeigu negalės atvykti į konsultaciją sutartu laiku.

2 susitikimas

Antro susitikimo metu trumpai pristatomas PTSS įvertinimas, paaiškinama, kaip tai gali pasitarnauti įrodant klientės patirtą psichologinį smurtą bei jo padarytą žalą (pvz., teikiant civilinį ieškinį baudžiamojoje byloje dėl patirtos žalos atlyginimo). Po to klientė prašoma užpildyti PTSS klausimyną, psichologas stebi klientės reakcijas, veido išraišką, fiksuoja

spontaniškus pasisakymus. Klausimyno pildymo metu paliečiamos svarbios temos, galimai susijusios su klientės patirtimi, apie kurią kitu atveju būtų sunku papasakoti. Psichologas nesistengia atsakyti į klientės užduodamus klausimus, veikiau skatina klientę išreikšti savo jausmus, mintis, ieškoti atsakymų pačiai. Užpildžiusi klausimyną klientė informuojama, jog kito susitikimo metu po atsakymų įvertinimo bus aptarti rezultatai.

Svarbu. Pildydama klausimyną klientė prisiliečia prie skaudžios patirties, todėl jai gali sustiprėti nerimastingumas, kilti daugiau prisiminimų, susijusių su patirtu smurtu ar kitais gyvenimo įvykiais, o tai gali paskatinti ją užduoti daugiau klausimų. Svarbu taktiškai gražinti klientę prie klausimyno pildymo užduoties ir paaiškinti, jog šias temas bus galima aptarti klausimyną užpildžius. Rekomenduojama dar kartą klientei perskaityti klausimyno pildymo instrukciją, pakartoti duotąjį pavyzdį ir padrašinti atsakyti taip, kaip jai atrodo teisingiausia, pasirenkant tinkamiausią atsakymą.

Likęs susitikimo laikas skiriamas išryškėjusių, klientei reikšmingų temų aptarimui, išsiaiškinti, kaip jos siejasi su dabartine klientės situacija, kaip šios problemos buvo sprendžiamos praeityje ir kaip čia padėtų SPC siūloma pagalba. Grįžtant prie aktualios situacijos primenama bendradarbiavimo su SPC ir teisėsaugos institucijomis svarba. Rekomenduojama paklausti klientės, kaip vyksta ikiteisminis tyrimas, ar ji jaučiasi saugi, ar smurtautojui skirtos kardamosios priemonės, ar jų jis laikosi, jei šeimoje yra vaikų, ar informuotas VTAS apie smurtą patyrusius vaikus, ir kt.

Po pirmo susitikimo psichologui dažnai lieka neaiškumų ir klausimų, todėl antro susitikimo metu prašoma patikslinti tam tikras pasakojimo detales. Tai padeda klientei susieti prasminiais ryšiais atskirus, iki tol nesusijusius epizodus, formuoti rišlų naratyvą, papasakoti patiriamo smurto istoriją.

Susitikimo pabaigoje trumpai apibendrinama visa, kas išryškėjo šios konsultacijos metu, primenama, kad kito susitikimo metu bus aptarti įvertinimo rezultatai, dar kartą patikslinamas kitos konsultacijos laikas.

3 susitikimas

Šio susitikimo metu aptariami klausimyno rezultatai dėl PTSS išreikštumo, detalčiau paliečiamos probleminės gyvenimo sritys. Siekiama išsiaiškinti, kiek PTSS simptomai pasireiškia kasdieniniame gyvenime, trikdo įprastinį jo ritmą, trukdo veikti svarbiose gyvenimo srityse, tokiose kaip darbas, mokslai, tarpasmeniniai santykiai ir kt.

Jei nėra žinoma, reikėtų pasiteirauti apie klientės turimus išteklius – ar ją palaiko socialinė aplinka, ar jos draugai, artimieji žino apie patiriamą smurtą, kam ji gali pasipasakoti, kokia buvo aplinkinių reakcija jai pasiryžus išviešinti patiriamo smurto faktus. Verta sužinoti, kaip pati klientė vertina jai prieinamą paramą, kokie jausmai, mintys jai kyla.

Dažnai trečio susitikimo metu klientė yra atviresnė, labiau pasitikinti, daugiau papasakoja apie save, apie savijautą smurtinio epizodo metu, o taip pat apie lūkesčius dėl pradėto bendradarbiavimo su valstybės institucijomis ir SPC.

4 susitikimas

Ketvirtas susitikimas skiriamas psichoedukacijai. Moteriai suprantama kalba pristatomas

mušamos moters sindromas (MMS) kaip atskiras PTSS atvejis (porūšis). MMS būdingi bruožai susiejami su klientės smurtine patirtimi, pristatomas *Smurto rato* ir *Išmokto bejėgiškumo* fenomenas, klientei padedama suprasti jos išgyvenimus, patiriamų simptomų kilmę. Paaiškinama, jog klientės reakcijos į smurtinę situaciją jokių būdu nerodo, jog ji yra išprotėjusi, tiesiog pati jos situacija yra neadekvati, žiauri ir beprotiška, išeinanti už normalaus žmogiško patyrimo ribų. Paprastai ketvirtosios konsultacijos metu stebimas sumažėjęs klientės nerimo lygis, pozityvesnis savęs, galimybių ir ateities perspektyvų vertinimas, padidėjęs ryžtas įveikti išskylančius sunkumus ir siekti išsivadavimo iš smurtinių santykių.

Ketvirtosios konsultacijos metu yra apibendrinama tai, kas buvo pasakyta anksčiau, klientė kviečiama aktyviai išnaudoti susitikimui skirtą laiką, savarankiškai plėtoti jai svarbiausias temas, aktyviai planuoti išsilaisvinimą iš smurtinių santykių.

5 susitikimas

Penktasis ciklo susitikimas skirtas apibendrinimui, klientei primenama, kad tai paskutinė iš penkių nemokamų SPC psichologo konsultacijų. Kalbama apie tai, kas svarbu pačiai klientei, apie jos pasiekimus. Tikėtina, jog per šį laikotarpį įvyko kai kurie reikšmingi situacijos pokyčiai – pavyzdžiui, kreiptasi į institucijas (jeigu anksčiau tai nebuvo padaryta), buvo pradėtas ikiteisminis tyrimas dėl smurto artimoje aplinkoje, moteriai ir jos vaikams skirtos apsaugos priemonės baudžiamąja arba civiline tvarka, smurtautojui buvo paskirtos kardamosios priemonės ir / ar sugriežtintos, jei jis jų nesilaikė, apskūstas sprendimas nutraukti ikiteisminį tyrimą, kartu su SPC teisininku parengtas ieškinys dėl vaikų išlaikymo nenutraukiant santuokos, skyrybų ieškinys dėl sutuoktinio kaltės, ieškinys dėl žalos atlyginimo baudžiamojoje byloje, byla pasiekė teismą, arba buvo užsibrėžti tikslai to siekti. Tikėtina, jog visos šios priemonės savo ruožtu gali sumažinti moters bejėgiškumo ir beviltiškumo jausmą ir iš esmės pagerinti jos būseną, o tai prisideda prie specializuotos psichologinės pagalbos sėkmės.

Pasiteiraujama dar kartą, kokią naudą klientė išsineša iš šio patyrimo – penkių nemokamų SPC psichologo konsultacijų ciklo. Prašymas įvardinti bent tris gautos naudos punktus yra vienas iš kliento įgalinimo būdų, nes juos įvardinęs klientas apibendrina, geriau įsimena ir tuo pačiu įsisąmonina naują pozityvią patirtį, įgytą sprendžiant negatyvią situaciją. Tai gali tapti svarbiu žingsniu atkuriant klientės pasitikėjimą savimi, pasauliu, pagalbą teikiančiomis organizacijomis bei valstybės institucijomis, nes ji jau turi teigiamos bendradarbiavimo patirties.

Atskirais atvejais ir esant galimybei rekomenduojama pratęsti nemokamų SPC psichologo užsiėmimų ciklą iki dešimties arba pasiūlyti juos tęsti už simbolinį mokestį, kas taip pat gali būti laikoma kliento įgalinimo būdu, jo savarankiškumo ir atsakomybės už save ir savo situaciją stiprinimu.

Svarbu. SPC psichologas turi vengti išprovokuoti ar bent jau nepastiprinti staigaus klientės regreso, lydimo fiziologinių reakcijų, pernelyg greito trauminės patirties atskleidimo, smulkaus, detalaus smurtinių epizodų atpasakojimo. Kitaip gali kilti staigiai užliejantys sąmonę trauminės patirties sugrįžimai (angl. *flashback*), lydimi pakitusios sąmonės būsenų, panikos reakcijų ir kt. Jei taip vis dėlto nutinka, klientę reikia nuraminti, čia padeda paprasti klausimai apie šiandieną, realią situaciją – pavyzdžiui, prašymas pasakyti šios dienos datą, savo adresą, metų laiką ir pan. Jei konsultacijos laikui baigiantis klientė vis dar lieka sujaudintos būsenos, pasiūlykite jai stiklinę vandens, nueiti į tualetą ar pasivaikščioti, rekomenduokite iškart nesėsti už automobilio vairo.

Psichologo, teikiančio specializuotą pagalbą SPC, konsultacijos yra konfidencialios, tačiau klientės atvejį jis pristato SPC konsultantams, supervizoriui. Gauta informacija klientei suti-

kus gali būti panaudojama rašant SPC pažymas bei tarpininkaujant institucijose. Įsipareigojama pateikti tikrai atitinkančią keliamus klausimus informaciją, *kai teisinė sistema reikalauja jos atskleidimo* išlaikant kitos informacijos konfidencialumą. Kaip numato psichologo etika (Lietuvos psichologų sąjunga) konfidencialumas negalioja, jei konsultacijos metu paaiškėja, jog klientei ar kitiems asmenims gresia pavojus ir situacija reikalauja veikti neatidėliotinai.

Svarbu pažymėti, kad tretiesiems asmenims informacija apie klientę gali būti teikiama tik įstatymų nustatyta tvarka.

2.1.6. Specializuotos pagalbos centrų teikiama specializuota teisinė pagalba

Kiekvienas SPC konsultantas privalo turėti bazinių teisinių žinių (žr. Teisinis modulis, 121 psl.) ir gebėti jas perteikti klientei suprantama kalba skirtinguose bendradarbiavimo su SPC etapuose. Prireikus individuali specializuota teisininko pagalba gali būti teikiama vėlesnėse bendradarbiavimo stadijose, atsižvelgiant į klientės poreikius ir motyvaciją spręsti konkrečius jai iškylančius uždavinius. Kaip jau minėta, bet koks neutralus požiūris į smurtą artimoje aplinkoje neišvengiamai sustiprina smurtautojo pozicijas ir yra žalingas aukai, todėl smurto artimoje aplinkoje atvejais reikalinga būtent specializuota teisinė pagalba, ir būtent todėl SPC veikos aprašas numato įdarbinti teisininką, kuris teikia specializuotą teisinę pagalbą smurtą ir prievartą patiriančioms asmenims. SPC įdarbinamas teisininkas glaudžiai bendradarbiauja su kitais SPC konsultantais ir specialistais, yra susipažinęs su artimųjų smurto priežastimis, dinamika, pasekmėmis ir geba tinkamai atstovauti smurtą ir prievartą patiriančio asmens interesus bendradarbiaujant su valstybės institucijomis bei parengti reikalingus dokumentus.

Jeigu regioninis SPC dėl kokių nors priežasčių neturi galimybės įdarbinti teisininko ir SPC klientai nukreipiami gauti savivaldybės teikiamą nemokamą teisinę pagalbą, rekomenduojama, kad SPC darbuotojas ar savanoris palydėtų klientę ir dalyvautų konsultacijos metu siekdamas padidinti klientės psichologinį saugumą ir sumažinti antrinio traumavimo riziką. Visais atvejais pageidautina, kad teisinės konsultacijos vyktų SPC patalpose ir būtų protokoluojamos SPC darbuotojų, kurie prireikus konsultaciją nukreipia reikiama kryptimi, palaiko bei patiprina klientę. Nukreipiant klientę nemokamos teisinės pagalbos į kitas įstaigas ar organizacijas, svarbų vaidmenį vaidina SPC rengiamos pažymos apie SPC žinomus smurto prieš šį asmenį faktus – rekomenduojama proaktyviai supažindinti teisininką, kurio konsultacijai siunčiama SPC klientė, su moters patirto smurto istorija, iš anksto užsitikrinus visišką konfidencialumą.

2.1.7. Specializuotos pagalbos centre dirbantis teisininkas:

- Moteriai pageidaujant rengia šiuos dokumentus:
 - prašymą raštu pateikti informaciją apie policijos komisariatui žinomus smurto prieš šią moterį faktus, atliktus procesinius veiksmus ir priimtus sprendimus (žr. 1 priedą);
 - prašymą dėl kardomųjų priemonių skyrimo ar jų pakeitimo (žr. 3 priedas);
 - prašymą pradėti ikiteisminį tyrimą dėl smurto prieš mažametį, jei bendradarbiavimo su SPC metu paaiškėja, pvz., smurto prieš vaikus, įskaitant seksualinį smurtą, atvejais;
 - policijos veiksmų apskundimą prokuratūrai dėl šiurkščių arba įstatymų neatitinkančių pareigūnų veiksmų arba neveikimo;
 - skundus dėl neteisėto ir nepagrįsto ikiteisminio tyrimo nutraukimo;

- kitus dokumentus.
- Pagal galimybes, pvz., gavus papildomą finansavimą, SPC teisininkas rengia taip pat ir šiuos civilinius dokumentus:
 - civilinį ieškinį dėl žalos atlyginimo baudžiamojoje byloje,
 - civilinį skyrybų ieškinį **dėl sutuoktinio kaltės** įskaitant laikinųjų apsaugos priemonių reikalavimą civiline tvarka (žr. Teisinis modulis),
 - atsiliepimus į kitos pusės ieškinius, išryškinant kito sutuoktinio kaltę ir SPC žinomus smurto faktus, kt.
- Įspėja dėl mediacijos neefektyvumo ir galimos žalos, kurią auka gali patirti, jeigu mediacija bus taikoma.
- Rekomenduoja teisme nustatyti bendravimo su vaikais tvarką, siekiant sumažinti smurtautojo manipuliacijų vaikais riziką. Atskirais atvejais informuoja apie teises galimybes riboti tėvo valdžią smurtaujančiam partneriui ar sutuoktiniui.
- Niekada klientei nesiūlo „palaukti“, „geruoju susitarti su savo vyru“, tikėtis, kad „viskas išsispręs savaime“, nes žino, kad didžiausia grėsmė moters sveikatai ir gyvybei kyla skyrybų proceso metu. Žino, jog panašūs siūlymai veikia kaip demotyvacija ir gali lemti naują smurto rato apsaką, paskatinti klientę duoti smurtautojui „dar vieną šansą“, o tai esamoje situacijoje gali būti labai pavojinga.

Svarbu. SPC teisininkas *nesiūlo* scenarijaus sutuoktiniams išsiskirti bendru sutarimu (esą taip „pigiau“). Jei per penkerius ar penkiolika santuokos metų klientei nepavyko susitarti dėl paprastesnių dalykų, tokių kaip komunalinių mokesčių mokėjimas, rūpinimasis vaikų popamokiniu ugdymu, kt., sunku tikėtis, jog pavyks susitarti dėl skyrybų. Kaip jau minėta, pajutęs, kad praranda dominavimą aukos atžvilgiu, smurtautojas sąmoningai kuria vis didėjančią aukos priklausomybę manipuliuodamas vaikais, turtu, šeimos ryšiais, o neretai ima dar žiauriau smurtauti siekdamas atgrasyti auką nuo savarankiškų sprendimų. Todėl, jei santuoka bandoma nutraukti *bendru sutarimu*, moteriai kyla pavojus ilgam įstrigti derybų procese. Ir atvirkščiai, jei pradedamas ikiteisminis tyrimas dėl smurto artimoje aplinkoje, tai padidina galimybę nutraukti santuoką *dėl sutuoktinio kaltės*, o tai suteikia nukentėjusiam asmeniui papildomų svirtų nustatant vaikų gyvenamąją vietą su nesmurtaujančiu gimdytoju (motina) ir leidžia nukrypti nuo lygių dalių principo dalinant šeimos turtą. Tokiu atveju taip pat galima prašyti teismo iš kaltosios pusės priteisti atstovavimo išlaidas, žyminį mokestį ir pan.

2.2. Kas nėra specializuota kompleksinė pagalba

2.2.1. Darbas su smurtautojais

Specializuotos pagalbos centrų veiklos aprašas įtvirtina, jog **SPC pagalbos smurtautojams neteikia** ir štai dėl kokių priežasčių:

- **Darbas su smurtautojais prieštarauja Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo nuostatom.** Įstatymas vienareikšmiškai įtvirtina, jog smurtas artimoje aplinkoje yra nusikaltimas ir žmogaus teisių pažeidimas, kuris *dėl jo žalos visuomenei priskiriamas prie visuomeninę reikšmę turinčių veikų* (ASAAĮ, 1 str. 1 dalis), taigi čia aiškiai atskiriami nukentėjęs asmuo ir smurtautojas. Atsakomybė už smurtinį elgesį tenka išimtinai tam, kas renkasi

tokį elgesį, t.y. smurtautojui, o nusikaltimo aukoms, sutinkamai su Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymu, yra teikiama Valstybės garantuojama specializuota kompleksinė pagalba, kurią teikia SPC. Veikdami pagal Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymą, SPC šiuo metu yra vienintelė institucija, įpareigota valstybės atstovauti nukentėjusio asmens interesus, vykdyti jo pilietinį įgalinimą ir tarpininkauti institucijose siekiant jo pažeistų teisių įtvirtinimo. Klaidinga nuostata, kad pagalbą teikiančios organizacijos turėtų dirbti taip pat ir su smurtautojais, kyla iš neteisingo smurto artimoje aplinkoje priežasčių, dinamikos ir pasekmių suvokimo, bandymo normalizuoti bei trivializuoti smurtinius santykius, smurtą artimoje aplinkoje pristatant kaip „tarpasmeninių santykių problemą“, „šeimyninius barnius“, „buitinius konfliktus“ ir pan., kas iš esmės prieštarauja Įstatymo raidei ir dvasiai.

- **Darbas su smurtautojais siunčia neteisingą pranešimą nukentėjusiam asmeniui.** Bandymai teikti pagalbą smurtautojui siunčia moteriai neteisingą pranešimą, kad jos patiriama skriauda nuvertinama, o asmuo, pragaru pavertęs jos ir jos vaikų gyvenimą, nusipelno tokio pat draugiško požiūrio kaip ir ji.

- **Darbas su smurtautojais mažina SPC pagalbos efektyvumą ir didina konsultantų profesinio perdegimo sindromo riziką.** Darbas su smurtautojais neišvengiamai sukeltų SPC darbuotojams interesų konfliktą bei susilpnintų jų galimybes padėti nusikaltimų aukoms ištrūkti iš ydingo smurto rato, o tai ir yra vienas svarbiausių specializuotai pagalbai keliamų uždavinių.

2.2.2. Mediacija ir porų terapija

Mediacijos ir / ar porų terapijos metodai sprendžiant smurto artimoje aplinkoje problemą yra griežtai nerekomenduojami dėl neefektyvumo bei galimos žalos smurtą ir prievartą patyrusiai moteriai. Kai kuriose šalyse šie metodai netgi draudžiami įstatymų, pavyzdžiui, jų taikymas smurto artimoje aplinkoje atvejais draudžiamas daugiau kaip 20-yje JAV valstijų (American Bar Association Commission on Domestic & Sexual Violence, 2014; Feder & Wilson, 2005). Šie metodai yra kritikuojami dėl kaltės perkėlimo nuo smurtautojo aukai, taip pat dėl to, kad smurtą ir prievartą patiriančios moterys, išsakydamos priekaištus smurtautojui prie trečiojo asmens, atsiduria potencialiai grėsmingoje situacijoje vėliau, kai pasilieka su smurtautoju akis į akį. Visuotinai pripažįstama, kad už smurtinį elgesį visiškai atsakingas yra tik tas asmuo, kuris jį naudoja, ir jokia „provokacija“ ar panašūs samprotavimai negali pateisinti smurto šeimoje. Tačiau šis teisingas problemos suvokimas, besigilinant į šeimos dinamiką porų ar šeimų terapijos procese, turi tendenciją išnykti, užleisdamas vietą gilinimuisi į atskirus asmenybių bruožus. Porų terapijos taikymas smurto šeimoje atvejais dažniausiai pablogina vieno iš dalyvių būseną ir tas dalyvis dažniausiai yra moteris. Šeimos terapija yra pavojinga, nes padidina nužudymo ar aukos savižudybės riziką. Dėl tų pačių priežasčių mediacija nėra tinkamas būdas smurto šeimoje problemai spręsti. Jėgos ir galios disbalansas disfunkciškoje patriarchalinėje šeimoje tarp moters ir vyro yra per didelis ir per ryškus sąžiningoms deryboms vesti.

2.2.3. Smurtinio elgesio keitimo programų efektyvumo vertinimas

Smurtinio elgesio keitimo programos bei jų taikymas smurto artimoje aplinkoje atvejais neretai pristatomi kaip „pagalba nukentėjusiam asmeniui“ ir / ar „smurto artimoje aplinkoje prevencijos metodas“. Tenka pripažinti, jog šios programos minimų tikslų pasiekti nepadeda. Priešingai, vertinant šių programų taikymo tikslingumą, būtina atsižvelgti į tyrimus, kurie

irodo, kad smurtautojo dalyvavimas tokiose programose gali pabloginti ir neretai iš esmės pablogina nukentėjusio asmens padėtį, o taip pat mažina galimybes suteikti jam efektyvią pagalbą.

- Smurtautojo dalyvavimas smurtinio elgesio keitimo programoje moteriai suteikia netikrą saugumo jausmą, kad smurtautojas arba „jau pasikeitė“, arba „tuoj pasikeis“. Iš tiesų tik pats smurtautojas gali nuspręsti, smurtaus jis ar ne, ir jokie tretieji asmenys negali už jį laiduoti. Moteriai patikėjus, jog dabar smurtautojo elgesys yra kontroliuojamas programos organizatorių, sumažėja jos budrumas ir galimybė apsaugoti nuo naujų smurto proveržių, kuriems, kaip žinia, būdingas cikliškas pasikartojimas.

- Jei smurtautojas dalyvauja programoje ir vis tiek smurtauja, moteris, bijodama, kad jis bus pašalintas iš programos ar pasodintas į kalėjimą, ir tikėdama, kad programą pabaigęs jis *tikrai* nustos smurtavęs, vengia kreiptis pagalbos. Taip nauji smurto epizodai lieka neišviešinti ir neužkardyti.

- Programai nepasiekus savo tikslų (kaip dažniausiai ir nutinka), nukentėjusiam asmeniui tai gali sukelti nusivylimą, padidinti jo nepasitikėjimą bendradarbiavimu su pagalbos ir teisėsaugos sistema. Dėl to asmuo, patiriantis smurtą ir prievartą artimoje aplinkoje, ateityje bus mažiau linkęs bendradarbiauti su valstybės institucijomis ir pranešti apie patiriamą smurtą.

Dėl išvardintų priežasčių smurtinio elgesio korekcijos programos gali tiesiogiai prisidėti prie smurtinių nusikaltimų latentiškumo didėjimo ir pakartotinio aukų traumavimo.

Nors smurtinio elgesio korekcijos programų reikalingumas dažniausiai bandomas pagrįsti smurto prevencijos ir pakartotinio traumavimo mažinimo siekais, išsamūs šių programų tyrimai atskleidžia šių programų neefektyvumą. Kellen, Brooks ir Walker (2005) atlikto tyrimo metu buvo bandoma įvertinti Duluth modelio (JAV, Minesota) sėkmę, lyginant vyrų, lankusių programą savanoriškai, ir tų, kuriems lankyti programą buvo paskirta teismo, rezultatus. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad 59 % atrinktų dalyvių nepasirodė nei vienoje programos sesijoje, o iš pradėjusių lankyti 75 % programos nebaigė. Šis tyrimas parodo, kaip iš tikrųjų atrodo smurtinio elgesio keitimo programų efektyvumas. Tarkime, kad dalyvauti programoje buvo atrinkti 100 dalyvių. Iš jų nė vienoje sesijoje nepasirodė 59 % atrinktųjų, tai yra 59 dalyviai. Iš likusio 41 dalyvio programos nebaigė 75 %, t. y. 31 asmuo. Galiausiai iš 100 smurtautojų programą baigė 10 asmenų. Tyrimo rezultatai rodo, kad programa laukiamą poveikį padarė mažiau nei 10 % programą baigusiu dalyvių (Kellen, Brooks, Walker, 2005). Taigi, tik 1 asmuo iš 100 bus baigęs jam pasiūlytą smurtinio elgesio keitimo programą ir pasiekęs jos keliamus tikslus, o tai gali būti laikoma visiškai atsitiktiniu rezultatu. Babcock, Green ir Robie (2004) atliktos metaanalizės rezultatai atskleidė, kad lyginant smurtavusius vyrus, lankiusius programą teismo skyrimu, ir kitus, kurie programos nelankė, bet buvo suimti ir nubausti, pastarieji pakartotinai smurtavo tik 5 % dažniau, o toks skirtumas vertinamas kaip nežymus.

Smurtinio elgesio korekcijos programos yra neefektyvios, o investavimas į jas veikiausiai yra išteklių švaistymas – taip tenka konstatuoti apibendrinus daugelio tyrimų rezultatus. Tyrimai rodo, kad ne smurtinio elgesio keitimo programos, o efektyvus policijos darbas užkardant smurtą ir mažinant nebaudžiamumą bei aktyvi pareigūnų vykdoma nusikalsti linkusių asmenų stebėseną mažina smurtinio elgesio recidyvo riziką. Taip pat svarbu pažymėti, kad jokie tyrimai nepatvirtino smurtinių nusikaltimų aukų, moterų ir vaikų, gyvenimo kokybės pagerėjimo smurtautojui dalyvaujant smurtinio elgesio korekcijos programose, priešingai, kai kuriais atvejais smurtas tapo dar žiauresnis, labiau rafinuotas ir geriau paslėptas nuo išorinio stebėtojo akių.

Mokslinėje literatūroje pabrėžiama, kad nemažiau kaip 20 % smurtautojų būdingi psichopatinės asmenybės bruožai (Walker, 2009), o tokiu atveju korekcinį programų taikymas neleistinas, nes ne tik nesumažina, bet dar padidina smurtautojo polinkį nusikalsti. Psichopatinės asmenybės bruožų turintys asmenys tiesiog išmoksta geriau slėpti smurtavimą manipuliudami ir aukomis, ir teisėsaugos bei kitų valstybės institucijų darbuotojais. Svarbu žinoti, jog kai kuriems smurtautojams įkalinimas gali būti vienintelė priemonė užkirsti kelią dar žiauresniam smurtui, ir jokios psichologinės poveikio priemonės čia nėra efektyvios ir negali būti net svarstomos.

Smurtinio elgesio keitimo programų kritika kyla iš to, jog jos grindžiamos *medicininiu modeliu*, t.y. asmeniui siūloma paslauga tikintis, jog asmuo yra motyvuotas, šios paslaugos siekia ir jos naudingumas jam yra akivaizdus. Tuo tarpu, kaip rodo tyrimai, absoliuti dauguma smurtautojų yra nemotyvuoti ir programose dalyvauja teismo sprendimu ar bandydami išvengti jiems gresiančios bausmės. Tuo paaiškinamas aukščiau minėtas faktas, kad 75 % smurtautojų nepabaigia programos. Taigi išnykus grėsmei būti nubaustam, išnyksta ir dalyvavimo programoje motyvacija. Be to, kaip minėta, net ir pabaigę programą 90 % smurtautojų nepasiekia jos keliamų tikslų, o tai visada turi neigiamos įtakos nusikaltimų aukų gerovei tiek programos metu, tiek ir jai pasibaigus.

2.2.4. Socialinio darbuotojo paslaugos ir kompleksinės paslaugos šeimai

- **Svarbu pažymėti, kad paslaugos šeimai nėra ir negali būti laikomos specializuota pagalba smurto artimoje aplinkoje / smurto prieš moteris šeimoje atvejais.** Taip yra dėl to, kad šios paslaugos teikiamos neskiriant sveikos šeimos ir *disfunkciškos patriarchalinės*, – tokios, kurioje visų šeimos narių poreikiai yra subordinuoti vieno asmens, t.y. smurtautojo, jo iškreipto valdžios ir kontrolės poreikio patenkinimui. Tokioje šeimoje, trūkstant išteklių, šie tuoj pat perdalijami smurtautojo labai, tad gali atsitikti ir neretai atsitinka, jog ištekliais disponuoja smurtautojas, o visi kiti šeimos nariai patiria atskirtį ir net skurdą. Neverta tikėtis pozityvių rezultatų teikiant kompleksines paslaugas šeimai tol, kol nėra atpažintas, įvardintas ir užkardytas smurtas artimoje aplinkoje. Pirmasis žingsnis visuomet privalo būti smurtautojo atskyrimas nuo smurtą ir prievartą patiriančios šeimos, jo daromų nusikaltimų išviešinimas, teisėsaugos įstaigų atsakingas įsijungimas vykdant baudžiamąjį persekiojimą ir skiriant adekvačias bausmes smurtautojui. Moterims ir vaikams turi būti suteikiama specializuota pagalba, kurios efektyvumo galima tikėtis tik tuomet, jei smurtas liausis.

- Socialinių paslaugų įstatymo 2 str. 6 ir 7 dalys, apibrėžiančios socialinės rizikos šeimos ir socialinės rizikos suaugusio asmens sąvokas, neskiria šeimos, kurioje piktnaudžiaujama alkoholiu ir psichotropinėmis medžiagomis, o tėvai stokoja socialinių įgūdžių, negeba pasirūpinti savo vaikais ir pan., ir šeimos, kurios vienas narys, dažniausiai vyras, smurtauja prieš kitus, dažniausiai moterį ir vaikus. Dar daugiau, asmuo, patiriantis *psichologinę, fizinę ar seksualinę prievartą ar smurtą šeimoje* arba riziką tai patirti, stigmatizuojamas, tapatinant jį su elgetaujančiais, valkataujančiais, įsitraukusiais į nusikalstamas veikas asmenimis, ir pan. Tuo tarpu ASAAĮ smurtą artimoje aplinkoje apibrėžia kaip nusikaltimą ir žmogaus teisių pažeidimą (ASAAĮ, 1 str.). Kitaip tariant, Socialinių paslaugų įstatymas prieštarauja tiek ASAAĮ nuostatoms, tiek tarptautiniams dokumentams, įtvirtinantiems, kad smurtas artimoje aplinkoje yra su lytimi susijęs smurtas ir moters žmogaus teisių pažeidimas. Šis prieštaravimas turi būti nedelsiant koreguojamas tam, kad būtų išvengta smurtą ir prievartą patiriančių asmenų stigmatizavimo, taip užtikrinant galimybę išviešinti jų patiriamą šeimoje smurtą, neleisti asmeniui prarasti orumo ir statuso bendruomenėje. Neretai moterys vengia kreiptis pagalbos ir bijo išviešinti patiriamą prievartą, nes pagrįstai baiminasi, kad „bus įrašytos į riziką“, o tuo pačiu jos pačios ir jų vaikai atsidurs socialinėje atskirtyje. Taigi, veikiant pagal

Socialinių paslaugų įstatymą problema yra ne tik nesprendžiama, ji yra dar labiau pagilinama, ypač, kai į šią be kaltės kaltųjų baudimo schemą įsijungia VTAS, laikantys save kontrolės institucija.

Nemažiau svarbu ir tai, jog prilyginus smurtą artimoje aplinkoje socialinei atskirčiai, kraštutinai susiaurėja socialinio darbuotojo profesinio dėmesio laukas. Visas dėmesys skiriamas tai nedidelei visuomenės daliai, kuriai ir būdingos aukščiau išvardintos socialinės problemos, taip pat ir socialines pašalpas gaunantiems (o tokių Lietuvoje yra 5 – 7 %!). Tuo tarpu yra žinoma, kad smurtas artimoje aplinkoje vienodai paliečia visus socialinius sluoksnius ir šeimas nepriklausomai nuo gaunamų pajamų, išsilavinimo, užimamų pareigų ar padėties visuomenėje. Smurtauja ir turintys priklausomybę nuo alkoholio ar narkotinių medžiagų, ir visiškai blaivininkai. Teikiant pagalbą pagal bendrąjį socialinių paslaugų modelį ir neįvertinus skirtingos smurto aukos ir smurtautojo padėties, jų jėgos ir galios netolygumo, neatpažįstami šioje situacijoje atsidūrusių asmenų interesai, kurie yra ne tapatūs, o visiškai skirtingi. Pavyzdžiui, smurto išviešinimas būtų naudingas aukai, nes leistų jai siekti pagalbos, tačiau smurtautojui – anaipol, nes jam tektų atsakyti už jo daromas nusikalstamas veikas. Vadovaujantis Socialinių paslaugų įstatymu, socialinis darbuotojas patenka į keblią padėtį, nes jo darbą reglamentuojantis įstatymas nenumato galimybės nukrypti nuo socialinės rizikos šeimos ir socialinės rizikos suaugusio asmens apibrėžimų ir suponuoja abiejų partnerių lygybę bei vienodą atsakomybę už tai, kas vyksta jų šeimoje. Tokiu būdu iš esmės neteisingas problemos konceptualizavimas programuoja socialinio darbuotojo nesėkmę, neleidžia jam efektyviai spręsti smurto artimoje aplinkoje arba smurto prieš moteris ir vaikus šeimoje problemos ir didina šio smurtinio nusikaltimo latentškumą.

Svarbu

- Socialiniams darbuotojams, socialinių įstaigų specialistams būtina turėti specialiųjų žinių iš smurto artimoje aplinkoje įveikimo srities, išmanyti apie smurto priežastis, dinamiką ir pasekmes nukentėjusiam asmeniui ir visai visuomenei. Ne mažiau svarbu turėti teisingas pasaulėžiūros nuostatas smurtą ir prievartą patiriančio asmens atžvilgiu – būti nukentėjusiojo pusėje, remti jo pastangas siekti pagalbos ir apsaugos nuo smurto šeimoje, padėti aukai išviešinti smurto faktus ir siekti smurtautojo atsakomybės už padarytus nusikaltimus, o taip pat laiku nukreipti smurtą patiriančius asmenis į regioninį SPC. **Būtni specializuoti socialines paslaugas teikiančių įstaigų darbuotojų mokymai, galintys padėti suformuoti teisingas nuostatas smurto artimoje aplinkoje, kaip reiškinio, atžvilgiu.**
- Svarbu, kad socialinės tarnybos aktyviai įsitrauktų į tarpinstitucinį bendradarbiavimą su pagrindiniais Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo įgyvendinimo subjektais, t.y. SPC, Policija ir VTAS.
- Kaip jau minėta, savivaldybių biudžetinės įstaigos, socialinių paslaugų centrai neteikia specializuotos pagalbos smurtą patyrusiems asmenims, todėl **svarbu** kad, susidūrę su šio nusikaltimo aukomis, socialiniai darbuotojai informuotų smurtą ir prievartą patiriančius asmenis apie valstybės garantuojamos specializuotos pagalbos galimybę ir nukreiptų juos į regioninius SPC, kur jiems ir bus teikiama reikalinga pagalba.
- Socialiniam darbuotojui, susiduriančiam su smurto artimoje aplinkoje atvejais, kuomet jis bando dirbti „su visa šeima“, nedarant skirtumo tarp aukos ir smurtautojo, lengvai kyla interesų konfliktas, o tai didina profesinio perdegimo riziką. Šių dalykų prevencijai būtni reguliarūs užsiėmimai. Rekomenduojama socialinėse įstaigose organizuoti intervizių – supervizių, savitarpio paramos ir profesinių problemų sprendimo grupių veiklas.

- Atsižvelgiant į regioninius skirtumus, specializuotos pagalbos teikimo formos gali kisti, jį lanksčiai pritaikant prie vietos poreikių. Bendras SPC pasirinktas telefoninio konsultavimo modelis užtikrina smurtą ir prievartą patiriančio asmens ir SPC efektyvų bendradarbiavimą absoliučia dauguma atvejų. Tačiau atokiuose rajonuose esančios savivaldybės ir regioniniai SPC gali bendradarbiauti rengdami ir nukentėjusių asmenų susitikimus su SPC konsultantais bei specialistais seniūnijų patalpose, arčiau nukentėjusio asmens gyvenamosios vietos. Seniūnijos socialinis darbuotojas čia taptų tarpininku tarp smurtą patiriančio asmens ir specializuotą pagalbą jam galinčio suteikti SPC.

2.3. Vaikas, tapęs smurto artimoje aplinkoje liudininku, arba gyvenantis aplinkoje, kurioje buvo smurtauta

Smurtas prieš moteris šeimoje taip pat yra ir smurtas prieš jų vaikus. Lietuvos teisinė bazė įtvirtino pažangią nuostatą, kad vaikas, tapęs smurto artimoje aplinkoje liudininku ar gyvenantis aplinkoje, kurioje buvo smurtauta, yra smurtą patyręs asmuo (Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo 2 str. 4 d.).

SPC veiklos aprašas nurodo, jog **SPC tiesioginės pagalbos vaikams neteikia**, tačiau tarpininkauja, kad tokia pagalba būtų suteikta – tam informaciją apie smurtą patyrusį vaiką perduodama VTAS, o šis pagal veiklos pobūdį organizuoja pagalbos teikimą. SPC veiklos aprašas savo ruožtu apibrėžia: „*Jei paaiškėja, kad vaikai buvo smurto artimoje aplinkoje liudininkai ir (ar) vaikai gyvena aplinkoje, kurioje buvo smurtauta, ir (ar) buvo smurtauta tiesiogiai prieš juos, SPC konsultantai nedelsdami, ne vėliau kaip kitą SPC darbo dieną po informacijos paaiškėjimo momento, elektroniniu paštu arba telefonu praneša apie tai VTAS ir policijai, jeigu smurtą artimoje aplinkoje patyręs asmuo į SPC kreipėsi savarankiškai*“ (SPC veiklos aprašas, 9 punktas). SPC teikia pagalbą smurtą artimoje aplinkoje patiriantiems **suaugusiems** asmenims, kurių daugiau nei 90 proc. yra moterys, ir tuo pačiu dalyvauja jų vaikų apsaugos procese. Tikroji smurto artimoje aplinkoje, įskaitant smurto prieš vaikus šeimoje, prevencija yra nesmurtavusio gimdytojo, dažniausiai motinos, sustiprinimas teikiant jai specializuotą kompleksinę pagalbą, tuo pačiu įgalinant ją pasipriešinti smurtui.

Teikdamas pagalbą SPC, bendradarbiauja ir sustiprina pozicijas to gimdytojo, kuris gali atsakingai atstovauti vaiko interesus ir apsaugoti jį nuo tolimesnės smurtinės patirties. Sustiprinant motiną kartu ir vaikai apsaugomi nuo blogesnio scenarijaus – iš pradžių būti „įrašytiems į riziką“, patekti į socialinę atskirtį, o galiausiai būti paimtiems iš šeimos ir atsidurti valdiškoje įstaigoje. Po pastarųjų metų rezonansinių įvykių deklaruojamas siekis sumažinti stacionariose globos įstaigose esančių vaikų skaičių, bet **šio tikslo pasiekti įmanoma tik efektyviai užkardant smurtą artimoje aplinkoje ir užtikrinant saugią aplinką motinai ir jos vaikams jų pačių namuose.**

JT Vaiko teisu konvencija (1989) imperatyviai nurodo, kad mažamečio vaiko, išskyrus išimtines aplinkybes, negalima išskirti su jo motina (Preambulė, 6 principas), todėl sprendžiant dėl vaiko palikimo su motina ar institucinės globos, visiškai akivaizdu, jog išmintinga būtų palikti jį auginti motinai. Vaikas yra apsaugomas nuo tolimesnio smurto pašalinus iš jo artimos aplinkos smurtautoją bei pritaikius vaikui reikalingas apsaugos priemones, tokias kaip smurtautojo įpareigojimas išsikelti ir gyventi skyriumi nuo nukentėjusios šeimos, nesiartinti arčiau nei nustatytu atstumu, neieškoti kontaktų, nesilankyti tam tikrose vietose, tokiose kaip vaikų darželis, mokykla, kt.. Tik užtikrinus vaikui saugią namų aplinką, jam gali būti suteikta efektyvi pagalba, psichologinė ar bet kokia kita.

2.3.1. Vaiko teisių apsaugos skyrių vaidmuo smurto artimoje aplinkoje atvejais

Vaiko teisių apsaugos skyriai (VTAS) pagal jų veiklos reglamentavimą yra ne tik kontroliuojanti institucija, bet turi pareigą organizuoti pagalbos teikimą, jeigu tokia pagalba vaikui reikalinga. Priėmus ASAAĮ, VTAS atsirado nauja pareiga bendradarbiauti su SPC, iniciatyviai įsijungti į smurto artimoje aplinkoje užkardymo procesą tiek, kiek tai liečia vaikų apsaugą, bei formuoti naujas darbo praktikas. Tenka pastebėti, kad kol kas šis bendradarbiavimas nėra sklandus daugiausia dėl inertiško VTAS požiūrio į problemą ir jos sprendimo būdus. VTAS vis dar nereaguoja laiku į smurto apraiškas šeimoje, nesiaiškina faktinės motinos ir jos vaikų padėties dėl jų patiriamo smurto, neišklauso vaikų nuomonės, neįsigilina į jų išgyvenimus, laiku nenustato pagalbos poreikio ir jos nesuteikia, taip pat nereikalauja pagal kompetenciją teisinės atsakomybės smurtautojui taikymo, t.y. vengia skirti įpareigojimus, neinicijuoja tėvo valdžios ribojimo. **Didelė problema ta, kad absoliuti dauguma VTAS dirbančių specialistų neturi specialiųjų žinių iš smurto artimoje aplinkoje priežasčių, dinamikos ir pasekmių srities, todėl būtina kuo skubiau imtis priemonių ir užtikrinti, kad reguliarius specialistų kvalifikacijos kėlimas šioje srityje būtų privalomas.**

2.3.2. Smurtinėje aplinkoje augantys vaikai

Smurtinėje aplinkoje augantys vaikai negali įgyti teigiamų atsakingo elgesio įgūdžių, o jų psichinei sveikatai padaroma didelė žala. Padarytos žalos nebegalima nuslėpti, kai išryškėja smurtinėje aplinkoje augančių vaikų probleminis elgesys: jie gali įsitraukti į patyčias ar tapti patyčių aukomis, gali linkti nusikalsti. Dėl to VTAS specialistai linkę kaltinti pačius vaikus, o jei mėgina teikti pagalbą ar taikyti kitas korekcines priemones, pavėluotai teikiamos jos nepasiekia tikslo, nes psichologinis šių vaikų sužeistumas gilus, o netinkamo elgesio modeliai jau įsitvirtinę. Kai laiku neįvykdoma efektyvi intervencija trūkstant sinergiško policijos, VTAS, SPC (kaip pagrindinių Įstatymo įgyvendinimo subjektų) veikimo, ši problema ilgainiui auga, procesai tampa nebevaldomi. Tyrimai rodo, kad smurtas šeimoje yra tikroji terpė nusikalstamumo subrandinimui. Berniukai, matę tėvą smurtaujant prieš motiną, suaugę triskart dažniau linkę tapti smurtautojais, o mergaitės – būti smurto aukomis. Problema neperduodama jaunajai kartai tik tuo atveju, jeigu vaikai patiria, kad visuomenė yra jų motinos kaip nukentėjusio asmens pusėje: jai teikiama specializuota pagalba, teisėsauga reaguoja tinkamai ir efektyviai užkardydama smurtą ir nubausdama smurtautoją. Tai leidžia vaikui greičiau įveikti patirtą traumą, formuoti teisingas nuostatas smurtinio elgesio atžvilgiu bei ateityje būti jautresniu kitiems.

2.3.3. Pasiūlymai Vaiko teisių apsaugos skyrių darbo tobulinimui

- Pagrindinių Įstatymo įgyvendinimo subjektų – policijos, VTAS, SPC – sinergiškas veikimas sudaro sąlygas veiksmingai smurto artimoje aplinkoje prevencijai ir užkardymui bei efektyviai vaiko apsaugai nuo smurto artimoje aplinkoje. Rekomenduojamas proaktyvus VTAS įsijungimas į tarpinstitucinį bendradarbiavimą, įgyvendinant ASAAĮ.
- Labai svarbu, kad VTAS darbuotojai turėtų aiškią poziciją dėl smurto artimoje aplinkoje, traktuodami šį kaip nusikaltimą ir žmogaus teisių pažeidimą, kaip tai ir yra reglamentuota ASAAĮ. Institucija, ginanti vaikų interesus, privalo būti nukentėjusiųjų, t. y. vaiko ir jo motinos, pusėje. Būdinga, kad VTAS darbuotojai bando „padalinti kaltę perpus“ ir ieškoti abiejų,

nukentėjusios ir smurtautojo, „kaltės“, išklauso abi puses taip leisdami smurtautojui įtvirtinti savo poziciją, o atsakomybę už smurtą suversti vaikų motinai. Šios praktikos turi būti nedelsiant atsisakyta. Aiškių pasaulėžiūrinių nuostatų formavimas smurto artimoje aplinkoje atžvilgiu taip pat apsaugo specialistą nuo galimo interesų konflikto, auginančio profesinio perdegimo riziką.

- Pripažinus moterį nukentėjusiąja smurto šeimoje atveju, jai paprastai skiriamos apsaugos priemonės – bet ne jos vaikams, nors jie pagal ASAAĮ taip pat yra smurtą ir prievartą patiriančias asmenys. Būtina pasiekti, kad visais šiais atvejais apsaugos priemonės būtų skiriamos taip pat ir vaikams. Atstovaudami vaiko interesus, **VTAS specialistai turėtų kreiptis į teisėsaugos institucijas su reikalavimu skirti apsaugos priemones vaikams, tapusiems smurto artimoje aplinkoje liudininkais ar gyvenantiems aplinkoje, kurioje smurtaujama. Taip pat, reikalui esant, aktyviai inicijuoti ikiteisminį tyrimą dėl smurto prieš nepilnamečius.**

- VTAS gavus informaciją apie smurto artimoje aplinkoje atvejį, kai vaikas yra smurto liudininkas arba gyvena aplinkoje, kurioje buvo smurtauta, rekomenduojama tuoj pat inicijuoti susipažinimą su baudžiamąja byla ir pagal kompetenciją organizuoti nepilnamečių apsaugą bei imtis kitų būtinų priemonių, kad būtų užkirstas kelias smurtautojo ir smurtą patyrusių asmenų kontaktui. Taigi VTAS turėtų reikalauti kardomųjų priemonių skyrimo smurtautojui baudžiamojo proceso metu ir prašyti laikinųjų apsaugos priemonių skyrimo vaikui – taip pat ir vadovaujantis Civiliniu kodeksu.

- Atstovaujant vaiko interesus, VTAS turėtų formuoti vaikų apsaugojimo nuo galimai žalingo bendravimo su smurtavusiu tėvu praktiką. Taip pat VTAS kompetencijos ribose turėtų užtikrinti, kad tėvas skirtų pakankamai lėšų, materialinių išteklių vaiko poreikiams patenkinti. Išlaikymo skyrimas negali būti laikomas pagrindu atsisakyti apsaugos priemonių skyrimo ir / ar tėvo teisių ribojimo, nes bendravimas su smurtautoju vaiko raidai – fizinei, emocinei, socialinei – daro ypatingą žalą.

- Turi būti atsisakyta praktikos, kai VTAS specialistai į tarpinstitucinius pasitarimus vienu metu kviečia ir nukentėjusiąją, ir smurtautoją. Pasaulio geroji praktika ir tarptautiniai dokumentai, tokie kaip ES Nusikaltimo aukų teisių direktyva, kurių dalininkė yra ir Lietuva, griežtai nurodo vengti aukos ir smurtautojo susitikimo. Nukentėjusiajai turi būti sudaroma galimybė papasakoti apie įvykį nedalyvaujant smurtautojui, kad būtų išvengta pakartotinio nukentėjusio asmens traumavimo, taip pat ir dėl to, kad smurtautojo akivaizdoje aukos pateikta informacija nebus išsami. ES Nusikaltimo aukų teisių direktyva, kurios nuostatos, perkeltos į Lietuvos teisinę bazę, įsigaliojo 2016 m. kovo 1 d., aiškiai nurodo, jog nukentėjęs asmuo turi teisę išvengti kontakto su nusikaltėliu (19 straipsnis). Direktyvoje pripažįstama, kad moterims, smurto dėl lyties aukoms, dažnai reikia specialios paramos ir apsaugos dėl didelės antrinės ir pakartotinės su tokiu smurtu susijusios viktimizacijos, bauginimo ir keršto rizikos (Nusikaltimo aukų teisių direktyvos Preambulės, 17 punktas).

- Vaikai kaip ir jų motinos, patyrusios smurtą artimoje aplinkoje, turi gauti pagalbą, tačiau pagalba vaikams bus neefektyvi, jeigu nebus užtikrintas jų saugumas. Nepašalinus smurtautojo iš vaiko artimos aplinkos, netaikant baudžiamojo persekiojimo ir nenubaudus kaltojo dėl smurto, vaikui siunčiamas neteisingas pranešimas, kad problema yra jis pats ar jo motina, o ne smurtaujantis tėvas.

- Rekomenduojama, kad pagalbą vaikams teikiančios psichologinės tarnybos, į kurias VTAS nukreipia vaikus, tampa bendradarbiautų su regioniniais SPC, teikiančiais pagalbą jų motinoms. Psichologinių tarnybų darbuotojai privalo turėti specialiųjų žinių apie smurto artimoje

aplinkoje priežastis, jo dinamiką, pasekmes ir vadovautis nuostata, kad pagalbą teikiančios organizacijos privalo būti nukentėjusių asmenų pusėje.

- Profesinių grupių atstovai – mokyklos psichologai, socialiniai pedagogai, mokytojai, ikimokyklinio ugdymo įstaigų darbuotojai, visi, kurie kasdieniniame darbe gali susidurti su smurtą ir prievartą artimoje aplinkoje patiriančiais vaikais, turėtų reguliariai kelti kvalifikaciją artimųjų smurto įveikimo srityje.
- Rekomenduojama vyraujančią neigiamą vaikų paėmimo iš šeimos praktiką keisti gerąja praktika, kuri apsaugotų vaikus ir jų motinas nuo šeimoje patiriamo smurto, ribotų smurtautojo galimybes smurtauti toliau, nes visa tai sukelia neigiamų pasekmių fizinei, psichinei ir socialinei vaikų raidai.
- Sprendimas laikinai apgyvendinti smurtą ir prievartą patiriančią moterį ir jos vaikus savivaldybių socialinėse įstaigose, teikiančiose apgyvendinimo paslaugas, gali būti tik dalinis sprendimas, nesuderinamas su vaiko gerovės užtikrinimu. Griežtai nerekomenduojamas vaiko iškeldinimas iš jam įprastos gyvenamosios aplinkos, tai turi būti vertinama kaip papildomas traumavimas, nepageidaujama smurto artimoje aplinkoje pasekmė vaikui.
- Atvejais, kai nustatoma smurtautojo bendravimo su vaikais tvarka, rekomenduojama rengti šiuos susitikimus specialistui prižiūrint – taip bus išvengta pakartotinio moters ir jos vaikų traumavimo.

2.4. Skyriaus apibendrinimas

- Sekant gerąja pasaulio praktika artimųjų smurto aukoms turi būti teikiama ne bendra socialinė, o specializuota kompleksinė pagalba tam ir įsteigtuose Specializuotos pagalbos centruose.
- Profesionalūs SPC konsultantai privalo žinoti smurto artimoje aplinkoje priežastis, dinamiką ir pasekmes, turėti psichologinio konsultavimo įgūdžių, teisinių žinių, specialiųjų žinių iš traumos psichologijos srities. Taip pat būti susipažinę su žmogaus teisių diskursu ir turėti tam tikrą pasaulėžiūrinį pagrindą, leidžiantį žvelgti į situaciją per nukentėjusio asmens interesus ir jo teisėtų lūkesčių prizmę, ir visada būti nukentėjusiojo pusėje.
- Bet koks neutralus požiūris į smurtą artimoje aplinkoje neišvengiamai sustiprina smurtautojo pozicijas ir yra žalingas aukai, todėl smurto artimoje aplinkoje atvejais reikalinga būtent specializuota psichologinė ir specializuota teisinė pagalba.
- Pradėjus ikiteisminį tyrimą dėl smurto artimoje aplinkoje, bylos eiga didele dalimi priklauso nuo to, kaip buvo surinkti ir pateikti faktai ir smurtinio įvykio aplinkybės. SPC teikiama pažyma praneša teisėsaugos įstaigoms apie SPC žinomus prieš asmenį įvykdytus nusikaltimus ir jų aplinkybes, kurie kitu atveju nebūtų patekę į teisėsaugos akiratį.
- SPC neteikia pagalbos smurtautojams. Darbas su jais neišvengiamai sukeltų SPC darbuotojams interesų konfliktą bei susilpnintų jų galimybes padėti nusikaltimų aukoms išėiti iš ydingo smurto rato.

- Sprendžiant smurto artimoje aplinkoje problemą, mediacijos ir / ar porų terapijos metodai yra griežtai nerekomenduojami kaip neefektyvūs (tai įrodyta tyrimais) bei dėl galimos žalos smurtą ir prievartą patyrusiai moteriai.
- Įrodyta, jog smurtinio elgesio keitimo programos nepasiekia savo tikslų. Ne smurtinio elgesio keitimo programos, o efektyvus policijos darbas užkardant smurtą ir mažinant smurtautojo nebaudžiamumą bei aktyvi pareigūnų vykdoma nusikalsti linkusių asmenų stebėseną mažina smurtinio elgesio recidyvo riziką.
- Paslaugos šeimai nėra ir negali būti laikomos specializuota pagalba smurto artimoje aplinkoje / smurto prieš moteris šeimoje atvejais.
- Tikroji smurto artimoje aplinkoje, įskaitant smurto prieš vaikus šeimoje, prevencija yra nesmurtavusio gimdytojo sustiprinimas ir įgalinimas pasipriešinti smurtui.
- Priėmus ASAAĮ, VTAS atsirado nauja pareiga bendradarbiauti su SPC, iniciatyviai dalyvauti smurto artimoje aplinkoje užkardymo procese tiek, kiek tai liečia vaikų apsaugą, bei formuoti naujas darbo praktikas.
- Profesinių grupių atstovai, kasdieniniame darbe susiduriantys su smurtą ir prievartą artimoje aplinkoje patiriančiais vaikais, turėtų reguliariai kelti kvalifikaciją artimųjų smurto įveikimo srityje.
- Tyrimų duomenys ir geroji pasaulio praktika rodo, kad tikroji prevencija visais atvejais yra nukentėjusiojo sustiprinimas, jo pilietinis įgalinimas, efektyvios ir savalaikės pagalbos jam suteikimas, aukai draugiškos aplinkos kūrimas teisėsaugos institucijose ir efektyvus tarpinstitucinis bendradarbiavimas, užkertantis kelią antriam ir pakartotiniam traumavimui.
- Turi būti sukurta tvari, išplėtotą, adekvačiai finansuojama specializuotos kompleksinės pagalbos infrastruktūra smurtą artimoje aplinkoje kenčiantiems asmenims, nes tik tai yra siunčiamas teisingas pranešimas nusikaltimo aukoms, smurtautojams ir visuomenei, skatinantis smurto netoleravimą ir padedantis įveikti visas su lytimi susijusio smurto formas. Sveika ir demokratiška visuomenė visuomet yra nukentėjusio asmens pusėje.

UŽRAŠAI

UŽRAŠAI

3 TARPINSTITUCINIS BENDRADARBIAVIMAS

3.1. Specializuotos pagalbos centrai, Policija ir Vaiko teisių apsaugos skyriai kaip pagrindiniai Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo įgyvendinimo subjektai

ASAAI įvardija tris pagrindinius Įstatymo įgyvendinimo subjektus – SPC, policiją ir VTAS – bei reglamentuoja jų sąveiką, numato mechanizmą, sujungiantį apsaugą užtikrinančias teisėsaugos įstaigas su pagalbą teikiančiomis organizacijomis – regioniniais SPC ir VTAS. Siekiant efektyviai įgyvendinti Įstatymą, būtina užtikrinti sklandų šių trijų institucijų bendradarbiavimą ir suderintą veikimą.

ES Nusikaltimo aukų teisių direktyva (2012) pabrėžia – kad užkertant kelią pakartotinei ir antrinei viktimizacijai, būtina sukurti nukentėjusiam asmeniui draugišką aplinką bendradarbiaujančiose institucijose, supaprastinti ir palengvinti aukos dalyvavimą baudžiamajame procese bei laiku suteikti visą jai reikalingą informaciją ir pagalbą. Keičiasi požiūris į auką filosofija, **auka nebėra suvokiama kaip priemonė nusikaltimui įrodyti, bet kaip savarankiškas proceso dalyvis**, kurio atžvilgiu Valstybei atsiranda naujų pareigų. Direktyva įpareigoja kompetentingas valstybės institucijas žvelgti į procesą per nukentėjusio asmens saugumo poreikių bei teisėtų lūkesčių prizmę, t. y. dėmesys sutelkiamas ne į nusikaltėlio teises, grindžiamas jo nekaltumo prezumpcija, bet aukos teises ir Valstybės pareigą šias užtikrinti. ES Nusikaltimo aukų teisių direktyva aiškiai nurodo,

kad nusikaltimų aukos turėtų būti pripažįstamos aukomis, su jomis turėtų būti elgiamasi pagarbiai, jautriai ir profesionaliai, nediskriminuojant jų jokių pagrindų (...). Visų kontaktų metu su kompetentingomis valdžios **institucijomis, kurių veikla susijusi su baudžiamuoju procesu, ir visose su aukomis ryšius palaikančiose tarnybose (...)** turėtų būti atsižvelgiama į aukų asmeninę padėtį ir neatidėliotinus poreikius (...) (ES Nusikaltimo aukų teisų direktyva, preambulės 9 str.). Direktyva pabrėžia, kad (...) **Artimųjų smurtas yra didelė ir dažnai užslėpta socialinė problema, kuri galėtų būti nuolatinių psichologinių ir fizinių traumų su sunkiomis pasekmėmis priežastis, nes smurtauja asmuo, kuriuo auka turėtų pasitikėti. Todėl artimųjų smurto aukoms gali reikėti specialių apsaugos priemonių. Moterys šios rūšies smurtą patiria neproporcingai dideliu mastu (...)** (ES Nusikaltimo aukų teisų direktyva, preambulės 18 str.) Smurtas artimoje aplinkoje pripažįstamas su lytimi susijusiu smurtu, tad (...) **Moterims, kurios yra smurto dėl lyties aukos, ir jų vaikams dažnai reikia specialios paramos ir apsaugos dėl didelės antrinės ir pakartotinės viktimizacijos, bauginimo ir keršto rizikos, susijusios su tokiu smurtu (...)** (ES Nusikaltimo aukų teisų direktyva, preambulės 17 str.), dėl šių priežasčių būtina užtikrinti efektyvų tarpinstitucinį bendradarbiavimą.

ASAAI iš esmės atitinka Direktyvos dvasią ir raidę tiek, kiek išskiria artimųjų smurto aukas kaip atskirą nukentėjusių asmenų grupę ir numato jiems apsaugos priemones, t. y. (...) **įpareigojimą smurtautojui laikinai išsikelti iš gyvenamosios vietos, jeigu jis gyvena su smurtą patyrusiu asmeniu; įpareigojimą smurtautojui nesiartinti prie smurtą patyrusio asmens, nebendrauti, neieškoti ryšių su juo** (ASAAI, 5 str. 1 d.), bei Valstybės garantuojamos specializuotos pagalbos teikimą.

Pirmųjų šešerių metų Įstatymo įgyvendinimo patirtis rodo, kad besiformuojančios institucijų praktikos ne visada deramai užtikrina nukentėjusių asmenų apsaugos bei pagalbos poreikių patenkinimą. Nerimą kelia tai, kad stebima ryški pradedamų ikiteisminių tyrimų proporcijos mažėjimo tendencija (1 lentelė). Nors kreipimūsi skaičius nuolat auga, pradedamų ikiteisminių tyrimų procentas pastebimai mažėja, o nuo 2012 iki 2016 m. sumažėjo trečdaliu (nuo 41 iki 16 procentų) (Policijos departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos, 2016). Tai reiškia, kad pastaruoju metu daugiau nei 80 proc. kreipimūsi į policiją dėl smurto artimoje aplinkoje atvejų nėra pradedami ikiteisminiai tyrimai. Iš to seka, kad daugiau nei 80 proc. kreipimūsi į Valstybę dėl apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje nesulaukia adekvataus reagavimo.

Metai	Kreipimūsi skaičius	Pradėtų IT skaičius	Pradėtų IT procentas
2012	18 268	7 586	41,5
2013	21 615	10 015	46,3
2014	29 339	10 374	35,4
2015	38 510	10 703	27,8
2016	66 547	10 890	16,4

1 lentelė. Kreipimūsi dėl smurto artimoje aplinkoje, jų pagrindų pradėtų ikiteisminių tyrimų (IT) bei pradėtų ikiteisminių tyrimų dalies nuo visų kreipimūsi į policiją skaičius ir išraiška procentais (2012 – 2016 metai).

Nepalankia tendencija laikytina ir tai, kad vis dažniau (2 lentelė) ikiteisminiai tyrimai pradedami pagal Lietuvos Respublikos Baudžiamojo Kodekso (LR BK) 140 straipsnį *Fizinio skausmo sukėlimas ar nežymus sveikatos sutrikdymas*, t. y. tik užfiksavus fizinius sužalojimus, o kitų straipsnių atitinkamai mažėja. Kyla abejonių, ar teisėsaugos sistema geba atpažinti ir teisingai kvalifikuoti visą su lytimi susijusį smurtą, patiriamą šeimoje arba artimoje aplinkoje. Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas smurtą apibrėžia kaip *asmeniui*

daromą tyčinį fizinį, psichinį, seksualinį, ekonominį ar kitą poveikį (ASAAĮ, 2 str. 5 d.). Artimųjų smurtas yra sisteminis reiškinys, smurtautojo piktnaudžiavimas jėga ir galia neapsiriboja viena prievartos forma, todėl ikiteisminiai tyrimai turėtų būti pradėti pagal keletą Baudžiamojo kodekso straipsnių – be LR BK 140 straipsnio pasitelkiant taip pat ir 145 str. *Grasinimas nužudyti ar sunkiai sutrikdyti žmogaus sveikatą arba žmogaus terorizavimas*, LR BK 148 str. *Žmogaus veiksmų laisvės varžymas*, 151 str. *Privertimas lytiškai santykiuoti* (jeigu SPC klientės praneša patiriančios seksualinę prievartą santuokoje), o taip pat ir LR BK 163 str. *Piktnaudžiavimas tėvu, globėjo ar rūpintojo arba kitų teisėtų vaiko atstovų teisėmis ar pareigomis*. Pastaruoju įstatymu būtina vadovautis užkardant vaikų artimoje aplinkoje patiriamą smurtą net jei nėra tiesioginių fizinių smurto prieš vaiką požymių, bet dėl žalos, kurią vaiko fizinei ir psichinei raidai daro jo liudijamas smurtas prieš motiną ar kitus šeimos narius.

BK straipsnis	2012	2013	2014	2015
BK 140	72,6	83,2	84,4	84,6
BK 145	17,6	13,2	13,4	13,4
BK 138	6,6	2,2	1	0,9
kiti straipsniai	1,2	1,4	1,2	1,1

2 lentelė. Pradėtų ikiteisminių tyrimų pasiskirstymas (procentais) pagal Baudžiamojo kodekso straipsnius, dėl kurių buvo pradėti ikiteisminiai tyrimai užfiksavus smurto artimoje aplinkoje faktus (2012 – 2015 metai)

Manytina, kad šios tendencijos atspindi ribotą policijos pareigūnų gebėjimą atpažinti ir teisingai kvalifikuoti **visus** su lytimi susijusio smurto atvejus, taigi ši problema turi būti nedelsiant sprendžiama. **Rekomenduojamos priemonės** – aktyvi pareigūnų darbo stebėseną, pačios sistemos vidinis monitoringas, glaudesnis visų teisėsaugos grandžių – policijos, prokuratūros, teismų bei regioninių SPC – bendradarbiavimas, o taip pat specializuoti teisėsaugos pareigūnų mokymai pateikiant informaciją per nukentėjusio asmens apsaugos ir teisėtų lūkesčių prizmę.

Kalbant apie tarpinstitucinio bendradarbiavimo svarbą, įsivyraujanti praktika, kai SPC perduodami tik tie pranešimai apie smurtą ir prievartą patiriantį asmenį, kuomet dėl smurto artimoje aplinkoje yra pradedamas ikiteisminis tyrimas, yra laikytina tarpinstitucinio bendradarbiavimo trūkumu, nes sumažina nukentėjusių asmenų galimybę gauti valstybės garantuojamą specializuotą kompleksinę pagalbą.

Institucijos, savo darbe susiduriančios su smurtą ir prievartą patiriančiais asmenimis ir siekdamos efektyvaus smurto užkardymo, turi bendradarbiauti ir keistis turima informacija.

Svarbu, kad tarpinstitucinis bendradarbiavimas vyktų „**dviejų kryptių eismo**“ principu, t. y. institucijoms proaktyviai keičiantis turima informacija apie smurtą artimoje aplinkoje ir pagal kompetenciją reaguojant į kitų institucijų pateiktą naują informaciją.

Probacijos tarnyba siekia įgyvendinti teistų asmenų resocializaciją visuomenėje bei mažinti pakartotinį nusikalstamumą, tačiau didelė problema yra tai, jog ši tarnyba nebendradarbiauja arba nepakankamai bendradarbiauja su VTAS ar socialinės paramos įstaigomis. Tuo tarpu Probacijos tarnybos suteikta informacija apie smurtavusio asmens smurtinio elgesio istoriją, jam skirtus įpareigojimus ir šių įpareigojimų laikymąsi, tarnyboms, susiduriančioms tiek su nukentėjusiais asmenimis, tiek su smurtautojais, galėtų būti svarbi ir padėtų priimti pagrįstus sprendimus. Probacijos tarnybos suteikta informacija VTAS apie vaiko tėvui skirtus

įpareigojimus ir jų laikymąsi svarbi priimant sprendimus dėl bendravimo su vaiku tvarkos nustatymo, tėvo valdžios ribojimo ir pan. VTAS taip pat turėtų teikti Probacijos tarnybai užklausas apie smurtavusiems tėvams paskirtus įpareigojimus, o patys žinodami apie šių įpareigojimų pažeidimus ar jų nevykdymą, proaktyviai apie tai informuoti Probacijos tarnybą. Šių užklausų bei informacijos perdavimas turėtų vykti darbo tvarka, informacija turėtų būti atitinkamai dokumentuojama, saugoma ir prieinama bendradarbiaujančioms institucijoms.

- Smurto artimoje aplinkoje atvejais, kiek tai susiję su nepilnamečių apsauga, policija turėtų iniciatyviai suteikti visą informaciją VTAS apie komisariatui žinomus smurto prieš nukentėjusius asmenis (moterį ir jos vaikus) faktus, taip pat apie atliktus procesinius veiksmus ir priimtus sprendimus – tam, kad VTAS galėtų bendradarbiauti būtent su nesmurtaujančiu gimdytoju ir priimti pagrįstus sprendimus dėl bendravimo su vaiku tvarkos nustatymo, tėvo valdžios ribojimo ir pan.
- VTAS iniciatyviai dalyvauja organizuojant pagalbą nukentėjusiems ir užkertant kelią smurtui kartotis. Rekomenduojama, kad VTAS, gavęs informaciją apie vaiką, tapusį smurto artimoje aplinkoje liudininku ar gyvenantį aplinkoje, kurioje smurtaujama, tuoj pat užmegztų bendradarbiavimo santykį su SPC, teikiančiu specializuotą pagalbą vaiko motinai.
- Apsaugoti vaikus galima tik suteikus efektyvią apsaugą jų motinai, todėl VTAS, teikdami pagalbą nukentėjusiems vaikams, privalo perduoti bendradarbiaujančioms institucijoms, visų pirma, policijai ir SPC, turimas žinias apie kitą smurtą ir prievartą patiriantį asmenį, t.y. apie vaikų motiną.
- VTAS specialistams rekomenduojama iniciatyviai kreiptis į teisėsaugą ir inicijuoti smurtautojo baudžiamąjį persekiojimą pagal LR BK 163 str., reikalauti skirti apsaugos priemonės vaikui bei apribojimus smurtautojui savo kompetencijos ribose – tam, kad smurto artimoje aplinkoje atvejais būtų užtikrinama nepilnamečių apsauga.
- Smurtas artimoje aplinkoje žaloja jį patiriančio asmens biopsichosocialinę sveikatą, todėl sveikatos priežiūros įstaigų specialistams, savo darbe susiduriantiems su smurtą ir prievartą patiriančiais asmenimis, rekomenduojama proaktyviai bendradarbiauti su teisėsaugos įstaigomis, SPC ir VTAS, ir nukreipti smurtą ir prievartą patiriantį asmenį ten, kur jis gali gauti pagalbą ir apsaugą nuo smurto, taip pat dokumentuoti smurto faktus ir informaciją, įstatymų numatyta tvarka, perduoti šioms bendradarbiaujančioms institucijoms.
- Sveikatos priežiūros specialistams, kaip ir kitoms profesinėms grupėms, į kurias kreipiasi smurtą ir prievartą patiriantys asmenys, būtinos specialiosios žinios apie smurto artimoje aplinkoje priežastis, dinamiką ir pasekmes, taigi jiems reikalingi specializuoti mokymai.
- Bet kurios įstaigos darbuotojai ir specialistai, savo darbe susiduriantys su smurtą artimoje aplinkoje patiriančiais asmenimis, turi būti informuoti apie ASAAĮ ir gebėti nukreipti asmenis į regioninius SPC, kur jiems bus suteikta jų poreikius atitinkanti specializuota kompleksinė pagalba.

3.2. Tarpinstitucinis bendradarbiavimas kaip „dviejų krypčių judėjimo gatvė“

Perkeliant ES nusikaltimų aukų teisių direktyvos nuostatas į Lietuvos teisę, buvo pakeistas ir papildytas LR Baudžiamojo proceso kodeksas (BPK, 2016) tam, kad palengvintų nusikaltimų aukų dalyvavimą baudžiamajame procese. Šiuo atveju svarbus buvo LR BPK 28 str. pakeitimas – formuluotė „*nukentėjusiuoju pripažįstamas*“ pakeista formuluote „*nukentėjusysis yra*“ kaip labiau atitinkančia direktyvos raidę ir dvasią (*Nukentėjusysis yra fizinis asmuo, kuriam nusikalstama veika padarė fizinės, turtinės ar moralinės žalos (...)*) (LR BPK, 28 str.).

Teisinė valstybė privalo užtikrinti žmogaus teisių apsaugą visiems savo piliečiams, todėl netoleruotina tokia padėtis, kai daugiau nei 80 proc. besikreipiančių nesulaukia apsaugos ir pagalbos, nes nėra *pripažįstami nukentėjusiais*. Rekomenduojama kiekvienu atveju ieškoti būdų skirti apsaugą smurto artimoje aplinkoje aukoms iki galo išnaudojant visas esamas teises priemones, visų pirma tas, kurios numatytos ASAAĮ. Rekomenduojama vadovautis gerąja tarptautine praktika ir papildyti Lietuvos teisinę bazę civiline priemone – policijos išduodamu Apsaugos nuo smurto orderiu, garantuojančiu nukentėjusio asmens apsaugą tais atvejais, kai, anot policijos pareigūnų, neužtenka duomenų ikiteisminiam tyrimui pradėti.

Pradedant ikiteisminį tyrimą turi būti preziumuojama, kad **yra pagrindas skirti kardomąsias priemones**, kaip tai apibrėžia LR BPK 119 str. bei Generalinio prokuroro rekomendacijos „*Dėl kardomųjų priemonių, išskyrus suėmimą, skyrimo ikiteisminio tyrimo metu tvarkos ir nustatytų sąlygų laikymosi kontrolės patvirtinimo*“ (2015), ir **šios priemonės privalo būti skiriamos kiekvienu smurto artimoje aplinkoje atveju** turint galvoje smurto artimoje aplinkoje latentinį pobūdį bei šiam nusikaltimui būdingą ciklišką pasikartojimą.

Direktyva nurodo, kad **aukoms nuo jų pirmo kontakto su kompetentinga valdžios institucija nepagrįstai nedelsiant būtų suteikta (...)** informacija apie paramą, kuri aukoms gali būti suteikta, jos rūšis ir informacija apie tai, kas tokią paramą suteiktų (...) (ES Nusikaltimo aukų teisių direktyva, 4 str.) Taigi nepriklausomai nuo to, ar baudžiamasis procesas bus pradėtas, yra pradėtas ar jį pradėti atsisakyta, ir sutinkamai su ASAAĮ nuostatomis (9 str.), informacija apie smurtą patyrusį asmenį turi būti perduodama atitinkamai SPC ir VTAS. **Policijos pareigūnai privalo pranešti SPC apie visus jiems žinomus smurto artimoje aplinkoje atvejus** – t. y. apie visus atvejus, Bendrosios pagalbos centro (BPC) priskirtus smurto artimoje aplinkoje kategorijai, o taip pat ir tuos, kai asmuo į policijos komisariatą kreipiasi pats.

3.3. Pasiūlymai dėl smurtą artimoje aplinkoje patiriančių asmenų apsaugos gerinimo

- ES Nusikaltimo aukų teisių direktyva skiria ypatingą dėmesį ir įpareigoja šalis **nares užtikrinti, kad nusikaltimų aukos nepatirtų pakartotinio ir antrinio traumavimo**. Antrinis traumavimas suprantamas kaip trauminė patirtis, atsirandanti bendraujant su institucijomis, kai dėl grubaus ir neetiško pareigūnų elgesio nukentėjęs asmuo atgrasomas nuo tolimesnių pastangų ginti ir įtvirtinti savo pažeistas teises. Tai dar vadinama *instituciniu smurtu* arba *institucine išdavyste* (angl. *institutional betrayal*), kuri neretai sukelia tokį pat traumuojantį poveikį kaip pirminis traumuojantis įvykis arba net stipresnį. Nustatyta, kad institucinė išdavystė dar labiau pablogina fizinę ir psichinę nukentėjusiosios būseną ir socialinę situaciją (Smith ir Freyd, 2013; 2014).

- **Su auka turi būti elgiamasi profesionaliai, pagarbiai ir jautriai.** Auka būtina tikėti, kad ir kokia sutrikusi ji bebūtų, kad ir kaip nesklaidžiai dėstyto smurtinio epizodo aplinkybes (žr. Psichologinis modulis, 77 psl.). Siekiant atpažinti bei teisingai kvalifikuoti smurtą artimoje aplinkoje, visais atvejais būtina užsitikrinti aukos pasitikėjimą ir bendradarbiavimą. Svarbu prisiminti, kad melagingų pranešimų apie smurtą artimoje aplinkoje fiksuojama mažiau nei melagingų pranešimų apie automobilių vagystes – tai rodo tarptautinė statistika. Taip pat dera žinoti, jog išviešinti patiriamą smurtą auka pasiryžta vidutiniškai po 14, o kai kurių šaltinių duomenimis, po 35 smurtinio išpuolio. **Taigi kiekvienas kreipimasis, Bendrojo pagalbos centro priskirtas smurto artimoje aplinkoje kategorijai, greičiausiai ir yra smurto artimoje aplinkoje epizodas.**

- Direktyva aiškiai skiria nukentėjusį asmenį ir smurtautoją. **Apsaugant auką, policijos dėmesio subjektas yra būtent smurtautojas, kuris turi būti atskirtas nuo aukos ir pajusti griežtą teisėsaugos ranką.** *Direktyvoje nustatytomis teisėmis nedaromas poveikis nusikaltėlio teisėms. Terminas „nusikaltėlis“ reiškia asmenį, kuris nuteistas už nusikaltimą. Tačiau Direktyvos tikslais jis taip pat reiškia įtariamą ar kaltinamą asmenį prieš pripažinimą kaltu arba apkaltinamojo nuosprendžio paskelbimą, ir tuo nedaromas poveikis nekaltumo prezumpcijai* (ES Nusikaltimo aukų teisų direktyva, preambulės 12 str.).

Atvykę į įvykio vietą, policijos pareigūnai privalo elgtis taip, kad šis skirtumas būtų aiškiai juntamas tiek aukai, tiek smurtautojui. Policijos pareigūno elgesys turi būti korektiškas ir orus, reikėtų vengti familiarumo, aukos ar smurtautojo tujinimo, auka ir smurtautojas turi būti apklausiami atskirai dviejų skirtingų pareigūnų.

- **Policijos pareigūnai, vykstantys į iškvietimus dėl smurto artimoje aplinkoje, taip pat vykdamys ikiteisminį tyrimą, privalėtų turėti specialiųjų žinių iš smurto artimoje aplinkoje priežasčių, dinamikos ir pasekmių srities.**

Dėl įvairių subjektyvių ir objektyvių aplinkybių bei itin dideliu latentišku pasižyminčio šio nusikaltimo prigimties jam atpažinti ir teisingai kvalifikuoti reikalingos specialios žinios, praktiniai įgūdžiai bei kompetencija. Smurtautojas gali būti ir dažniausiai yra itin manipuliatyvus, turintis du veidus, kurių vienas, nukreiptas į sociumą, yra padoraus piliečio, geranoriško ir kooperatyvaus situacijos dalyvio veidas, tačiau tai neturėtų suklaidinti profesionalo, koks ir yra policijos pareigūnas.

- Rekomenduojama, kad **specializuotus policijos pareigūnų mokymus vestų SPC** kaip vienas iš trijų Įstatymo įgyvendinimo subjektų, turintis Valstybės įpareigojimą atstovauti nukentėjusio asmens interesus ir galintis pateikti informaciją per nukentėjusio asmens saugumo poreikių bei teisėtų lūkesčių prizmę.

- Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas aiškiai nurodo, kad *nukentėjęs asmuo skundo neteikia* (ASAAĮ, 7 str. 1 d.). Šia nuostata įstatymo leidėjas siekia apsaugoti nukentėjusį asmenį nuo galimo smurtautojo keršto ir persekiojimo. Turi būti visiškai atsisakyta ydingos praktikos, kai į įvykio vietą atvykę pareigūnai reikalauja nukentėjusio asmens „rašyti pareiškimą“. Tokia praktika prieštarauja Įstatymui ir yra laikytina antriniu traumavimu.

Būtina aktyvi policijos pareigūnų veiksmų stebėsena numatant galimybę skirti drausmines nuobaudas tais atvejais, jei, nesilaikant Įstatymo ir pareigūno etikos, nusikaltimo aukai daromas spaudimas ar pasitelkiami grasinimai – pvz., grasinimas, kad aukai atsisakius „rašyti pareiškimą“, iškvietimas bus kvalifikuotas kaip „melagingas“ ir dėl to ji patirs sankcijas.

- **Griežtai nerekomenduojamas klausimynų pildymu pagrįstas rizikos vertinimas** smurto artimoje aplinkoje atvejais. Nukentėjęs asmuo, ypač netrukus po įvykio, gali būti nepasiruošęs ir nepajėgus atsakinėti į anketų klausimus, todėl vertimas tą daryti lengvai gali tapti institucinio smurto forma. Tiksliai pats nukentėjęs asmuo gali žinoti, kokio lygio grėsmė jam kyla, todėl apsauga nuo smurto artimoje aplinkoje turi būti teikiama pagal asmens poreikius, bet ne pagal trečiųjų asmenų vykdomą rizikos įvertinimą.

Per pirmuosius šešerius Įstatymo galiojimo metus įvykę rezonansiniai įvykiai, pasibaigę aukos, aukos ir smurtautojo, aukos ir jos vaikų mirtimis, buvo gerai žinomi teisėsaugai – deja, nebuvo padaryta to, kas buvo būtina tragedijoms išvengti. Visus šiuos įvykius vienija tai, kad apie smurtą nebuvo informuoti regioniniai SPC, taigi auka negavo savalaikės, ASAAI numatytos specializuotos pagalbos. Dėl šių priežasčių kiekvienas smurto artimoje aplinkoje atvejis turėtų būti vertinamas kaip labai aukštos rizikos aukos sveikatai ir gyvybei įvykis. Ne rizikos vertinimas, bet aukos sustiprinimas ir efektyvus tarpinstitucinis bendradarbiavimas gali padėti išvengti tragiškų pasekmių.

- Reikalavimas pildyti klausimynus ne tik neefektyvus ir galimai neetiškas aukos atžvilgiu, bet ir nepagrįstai apsunkina pareigūno darbą, taigi nėra tikslingas.

- Tais atvejais, kai policijos pareigūnai lankosi šeimos namuose, pvz., vykdydami kontrolę dėl kardomųjų priemonių laikymosi, rekomenduojama iš anksto įspėti smurtą ir prievartą patiriantį asmenį apie tokio apsilankymo laiką ir tikslus – **vykdant nusikaltusio asmens kontrolę bendradarbiauti su nukentėjusiu asmeniu**. Užfiksavus, kad kardomosios priemonės nėra laikomasi, būtina skirti griežtesnę kardomąją priemonę taip išvengiant smurtautojo nebaudžiamumo nuostatos formavimosi. Jei smurtautojas nesilaiko kardomųjų priemonių, atsakomybės perkėlimas aukai (tarkim, teigiant, kad „ji pati jį įsileidžia“, „, pati laiku nepraneša apie tai teisėsaugai“ ir pan.) yra neteisėtas ir neefektyvus dėl smurtautojo ir aukos jėgos ir galios disbalanso. Didesnę galią turintis smurtautojas lengvai palaužia aukos pasipriešinimą jam įprastomis priemonėmis – toliau smurtaudamas, grasindamas, manipuliudamas vaikais ir pan.

- Rekomenduojama **SPC pažymas pripažinti procesiniu dokumentu**, galinčiu iš esmės papildyti policijos surinktą ikiteisminio tyrimo medžiagą ir padėti įvykdyti teisingumą. SPC pateikiamos pažymos apie jiems žinomus smurto artimoje aplinkoje faktus padeda policijos pareigūnams atpažinti ir teisingai kvalifikuoti smurto artimoje aplinkoje atvejus ir tuo pačiu prisideda prie pradedamų ikiteisminių tyrimų ir teismo išnagrinėtų bylų skaičiaus augimo, o tai ir yra vienas iš teisėsaugos darbo efektyvumo kriterijų.

- Policijos pareigūnas, vykdydamas savo profesinę pareigą, **aukos parodymams privalo suteikti teisinę formą**. Tai, kad auka nenaudoja norminės teisės aktų kalbos, negali būti laikoma kliūtimi profesionaliam, teisinį išsilavinimą turinčiam pareigūnui atpažinti prieš ją įvykdytą nusikaltimą ir teisingai šį kvalifikuoti. Tai ypač pasakytina apie LR BK 145 str. 1 ir 2 d., taip pat apie LR BK 148 str., LR BK 151 str. bei LR BK 163 str., nes mažai tikėtina, kad auka pareikš patirianti *grasinimus, terorizavimą ir persekiojimą*, kad smurtautojas *varžo jos veiksmų laisvę, grasindamas panaudoti smurtą, panaudodamas kitokią psichinę prievartą arba pasinaudodamas asmens priklausomumu privertė jį lytiškai santykiuoti ar kitaip tenkinti lytinę aistrą, piktnaudžiauja tėvo, globėjo ar rūpintojo teisėmis ar pareigomis*. Teisiškai neįvertinusio aukos parodymų pareigūno veiksmai gali būti laikomi tarnybos pareigų neatlikimu ir galimai užtraukia atsakomybę pagal LR BK 229 str.

- Tyrėjo klausimas aukai „Kaip jūs tai įrodysite?“, yra neteisėtas ir nesuderinamas su pareigūno etika – tai valstybė kaltina smurtautoją dėl įvykdyto nusikaltimo ir žmogaus teisių pažeidimo šio asmens atžvilgiu ir **valstybė turi pareigą surinkti įrodymus** tam kaltinimui pagrįsti.

● Praktika rodo, kad aukai apsisprendus susitaikyti su smurtautoju ir sudaryti galimybę jam būti atleistam nuo baudžiamosios atsakomybės BPK 38 str. numatyta tvarka, ikiteisminį tyrimą atliekantis policijos pareigūnas ar prokuroras neretai nepaaiškina nukentėjusiajam visų būtinųjų atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės pagal šį straipsnį sąlygų. Ikiteisminį tyrimą atliekantis **policijos pareigūnas ar prokuroras privalo išaiškinti nukentėjusiajam asmeniui visas būtinąsias atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės** pagal šį straipsnį sąlygas ir tokio proceso sprendimo teisinės pasekmės. Pažymėtina, kad viena būtinųjų sąlygų atleisti nuo baudžiamosios atsakomybės, kai kaltininkas ir nukentėjęs asmuo susitaiko, yra savanoriškas žalos, padarytos nukentėjusiajam asmeniui, atlyginimas ar pašalinimas arba susitarimas dėl žalos atlyginimo ar pašalinimo ateityje. Jeigu asmuo be pateisinamų priežasčių nevykdo susitarimo dėl žalos atlyginimo ir pašalinimo, teismas gali panaikinti sprendimą dėl atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės. Apie susitarimo nevykdymą nukentėjęs asmuo turėtų pranešti prokurorui. Žinotina, kad, jei asmuo, atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės pagal aukščiau minimo BPK 38 straipsnio 1 dalį, per vienerius metus padarė naują tyčinį nusikaltimą, ankstesnis sprendimas atleisti nuo baudžiamosios atsakomybės nustoja galioti ir sprendžiama dėl tokio asmens baudžiamosios atsakomybės už visas padarytas nusikalstamas veikas. **SVARBU:** joks smurtą ir prievartą patiriantis asmuo negali „atsiimti pareiškimo” policijos komisarijate, nes: 1. Nukentėjęs asmuo skundo (t.y. pareiškimo neteikia, ASAAĮ 7 str. 1 d.).

Kaip aukščiau išdėstyta, susitaikymas baudžiamajame byloje, jei nusprendžiama susitaikyti, vyksta tam tikra įstatymo numatyta tvarka ir šią tvarką nukentėjusiajam privalo išaiškinti ikiteisminio tyrimo pareigūnas (žr. 6 priedą).

● Dera prisiminti, kad įvairios smurto artimoje aplinkoje formos yra glaudžiai susijusios tarpusavyje. Ypač tai liečia **seksualinius nusikaltimus**, kurie itin stigmatizuoti, tad apie juos aukai kalbėti sunkiausia. Todėl policijos pareigūnas turėtų proaktyviai ir tuo pačiu jautriai, pagarbiai bei profesionaliai užduoti atitinkamus klausimus, padedančius išsiaiškinti prieš moterį ir jos vaikus galimai įvykdytų seksualinių nusikaltimų požymius.

● Pripažįstant artimųjų smurto aukas nukentėjusių asmenų grupę, kuriems kyla didelė antrinio ir pakartotinio traumavimo, bauginimo ir keršto rizika, Generalinio prokuroro rekomendacijos „Dėl nukentėjusiųjų specialiųjų apsaugos poreikių vertinimo” numato galimybes skirti šias **specialiąsias apsaugos priemones** baudžiamąjo proceso metu (žr. 7 priedą):

- lydinčio asmens dalyvavimas (viso baudžiamąjo proceso metu);
- specialiai tam paruošto pareigūno atliekama apklausa;
- informacijos suteikimas – *pranešimas apie teisės aktuose nustatytas galimas taikyti apsaugos priemones ir jų skyrimo tvarką;*
- įgalioto atstovo dalyvavimas;
- apklausa pas ikiteisminio tyrimo teisėją;
- apklausti ne daugiau kaip vieną kartą;
- apklausos metu daromas vaizdo ir garso įrašas.

● **Vaikai, liudiję smurtą** arba gyvenantys aplinkoje, kurioje smurtaujama, laikomi smurtą patyrusiais asmenimis, todėl smurto artimoje aplinkoje bylose jie turi būti **apklausiami vaikui draugiškoje aplinkoje**, pritaikant vieną arba kelias specialiąsias nukentėjusio asmens apsaugos priemones. Atsižvelgiant į nepilnamečių nebrandumą, vaikai turi būti apklausiami tuoj po įvykio, be nepagrįsto delsimo.

● Baudžiamąjo proceso metu smurtą artimoje aplinkoje patiriantiems asmenims skiriamos **apsaugos priemonės turi būti adekvačios** iškeltiems tikslams – siekiant realiai apsaugoti moterį ir jos vaikus nuo pakartotinio smurto. Reikėtų vengti imitacinių, nukentėjusių asmenų

padėtį galimai pabloginančių BPK numatomų kardomųjų priemonių skyrimo, tokių kaip namų areštas, dokumentų paėmimas, užstatas, įpareigojimas periodiškai registruotis policijos įstaigoje ir pan. Tokių priemonių skyrimas yra neleistinas ir turi būti laikomas institucine išdavyste.

- Vidinė **policijos darbo aktyvios stebėsenos**, arba monitoringo, **sistema** turėtų apimti vertinimą, kiek ikiteisminių tyrimų dėl smurto artimoje aplinkoje yra pradedama skirtinguose policijos komisariatuose, kiek pranešimų perduodama regioniniams SPC, kiek ir kokių apsaugos priemonių skiriama, kaip parengiama ikiteisminio tyrimo medžiaga kriterijumi laikant bylų, pasiekusių teismą skaičių. Turi būti nustatomos priežastys, kodėl kai kurių policijos komisariatų pateikiami smurto artimoje aplinkoje rodikliai yra tokie žemi, ir atitinkamai vertinamas pareigūnų darbas bei šalinamos neefektyvaus darbo priežastys.

- Svarbus **nuoseklus statistinių duomenų rinkimas**, pateikimas ir saugojimas, kad gerėtų teisėsaugos darbas ir atskirų jos grandžių sąveikos efektyvumas. Būtina sukurti išsamią statistinių duomenų rinkimo sistemą, apimančią šias temas, tačiau jomis neapsiribojančią:

1. Kiek smurto artimoje aplinkoje bylų yra pradedama, kiek nutraukiama, kiek jų pasiekia teismą ir yra išnagrinėjamos, o kaltieji asmenys nubaudžiami realiomis bausmėmis.

2. Kiek ir kokių kardomųjų priemonių skiriama baudžiamojo proceso metu smurto artimoje aplinkoje atvejais.

3. Kaip dažnai skiriamos ASSAĮ numatytos apsaugos priemonės.

4. Kokia yra skirtų kardomųjų priemonių pažeidimų statistika, kaip dažnai skiriamos griežtesnės kardamosios priemonės, kai ankstesniųjų nebuvo laikomasi.

- Rekomenduojama atlikti tyrimus, koks yra taip vadinamų **smurtinio elgesio keitimo programų**, taikomų Probacijos tarnybos, efektyvumas, koks yra **naudos ir kaštų santykis** šias programas taikant, kaip skiriasi programos lankiusiųjų pakartotinis smurtinio elgesio naudojimas lyginant su tais, kurie programose nedalyvavo, bet buvo suimti ir nubausti; kokie yra smurtą ir prievartą patiriančių asmenų pasitenkinimo teisėsaugos darbu rodikliai ir kaip jie kinta; kokią dalį skiriamų kardomųjų priemonių smurto artimoje aplinkoje bylose sudaro priemonės, realiai užtikrinančios nukentėjusių asmenų apsaugą nuo pakartotinio traumavimo; kaip dažnai skiriamos ASAAĮ numatomos apsaugos priemonės.

Sėkmingo tarpinstitucinio bendradarbiavimo rezultatas yra efektyvi ir savalaikė nukentėjusių asmenų apsauga, savalaikis valstybės garantuojamos pagalbos suteikimas, o taip pat naujų nusikalstamų veikų prevencija ir užkardymas, kaltųjų baudžiamasis persekiojimas ir bausmės neišvengiamumo užtikrinimas.

UŽRAŠAI

UŽRAŠAI

4.1. Specialiosios žinios iš traumos psichologijos srities

4.1.1. Psichologinė trauma

Anot J. Herman (2006), tiesos apie siaubingus įvykius prisiminimas ir papasakojimas yra būtina tiek socialinės tvarkos atstatymo, tiek ir individualių aukų išgijimo prielaida. Traumą patyrę asmenys savo istorijas neretai pasakoja itin emociškai, prieštarškai ir padrikai, kas sumažina tų istorijų patikimumą. Pernelyg dažnai nusveria negebėjimas rasti tinkamų žodžių trauminei istorijai papasakoti ir ji iškyla į paviršių ne kaip pasakojimas, bet kaip psichoemocinės ir fizinės sveikatos sutrikdymo simptomai. Traumuotų asmenų patiriamas distreso požymiai tuo pačiu metu atkreipia dėmesį į žodžiais neapsakomą patirtį ir kartu tą dėmesį nuo jos atitraukia, visuomenės akyse neretai pasilikdami tik kaip fizinės ligos simptomai – tai yra vadinama *traumos dialektika*. Ji sukuria nepastovius, keistus ir dramatiškus pasireiškimus, kuriuos Froidas jau prieš daugiau nei šimtmetį aprašė kaip *traumos kalbą*, kuria dažniausiai pasakojama vaikystėje patirto seksualinio išnaudojimo istorija. Todėl neverta stebėtis, jog smurtą ir prievartą šeimoje patyrusioms moterims yra sudėtinga rišliai papasakoti patirtos *kumuliatyvinės (ilgalaikės pasikartojančios) traumos* istoriją. Taip pat svarbu žinoti, jog ir tie, kurie klausosi traumos istorijos, tapdami netiesioginiais traumuojančio įvykio liudytojais, patiria traumos dialektikos poveikį. Jiems nelengva išlikti blaivaus proto, ramiems, išvysti vienu metu daugiau nei kelis bendro paveiklo fragmentus, išlaikyti juos atmintyje ir sudėlioti prasmingą seką, į vientisą naratyvą (pasakojimą). Nemažiau sudėtingas uždavinys yra surasti kalbėjimo būdą, galintį teisingai atspindėti ir visiškai perteikti tai, ką pamatėme ar išgirdome. Dar daugiau, tie, kas bando atpasakoti traumuojančius įvykius, taip pat prisiima riziką būti

nesuprastais ir užsitraukti nepatikimo asmens vardą. Viešai kalbėti apie tai, ką žinome apie kitų patiriamas traumas, pavyzdžiui, smurtą ir prievartą šeimoje, neretai reiškia iššaukti tą patį stigmatizuojantį visuomenės vertinimą, kuris įprastai priskiriamas aukai.

Anot Herman (2006) smurto prieš moteris šeimoje mąsto suvokimas kartas nuo karto įsiveržia į visuomeninę sąmonę, tačiau retai yra jos ilgiau išlaikomas. Neigimas, išstūmimas ir atskyrimas (disociacija) veikia kolektyvinės sąmonės lygiu taip pat kaip ir individo lygmenyje. Feministinio moterų judėjimo dėka XX a. 7 – 8-jame dešimtmetyje, trauminė daugelio moterų patirtis buvo iškelta į viešumą ir tai sąlygojo proveržį kolektyvinės traumos įveikimo istorijoje. Smurtinių nusikaltimų aukos, nutildytos stigmatizuojančio visuomenės požiūrio, išdrįso viešai prabilti apie savo patirtis ir pareikalavo visuomenės atsakomybės už šiuos plačiausiai paplitusius ir iki tol praktiškai nebaudžiamus nusikaltimus. Moterų judėjimo pastangomis buvo priimami įstatymai, kriminalizuojantys smurtą artimoje aplinkoje. Demokratinės šalys prisiėmė įsipareigojimus teikti specializuotą ir valstybės garantuojamą pagalbą smurtą ir prievartą patiriantiems asmenims. Lietuva prie jų prisijungė 2011 metais.

4.1.2 Traumos tyrimo istorija

Traumos tyrimai – tai santykinai nauja sritis, formalūs tyrimai pradėti maždaug prieš 150 metų, tačiau psichologinė trauma kaip žmogiškosios patirties dalis yra žinoma per visą žmonijos istoriją. XIX a. pabaigoje Prancūzijoje Žanas Martinas Šarko (1825–1893), naudodamas hipnozę, tyrinėjo moteris, kenčiančias nuo įvairių sutrikimų, tuo metu priskiriamų „tipiškai moterų ligai“ žinomai bendru *isterijos* pavadinimu (Wastell, 2005). Jo svarbiausias įnašas į traumos teoriją yra tas, jog, naudodamas hipnotinę įtaigą, jis įrodė, jog kūno simptomai gali būti sukelti psichologinių priežasčių, todėl jie gali būti susieti su šių moterų traumine patirtimi. Akademinė bendruomenė turėjo pripažinti, jog psichinės patirtys gali sukelti sutrikimus, kurių kenčiantis asmuo negali kontroliuoti valios pastangomis.

Tačiau šie tyrimai pagimdė ir kitas spekuliacijas – jei simptomai gali būti sukelti hipnotinės įtaigos, tai gal asmuo yra pats atsakingas už jų atsiradimą, galbūt jis tiesiog simuliuoja? Kai kurie Šarko pasekėjai priėjo išvadą, jog asmenys, kenčiantys nuo psichinės traumos sukeltų simptomų tiesiog pasižymi didesniu įtaigumu ir silpna valia, tai yra jie „leidžia sau“ simptomus išvystyti, siekdami „pabėgti į ligą“ ir taip išvengti gyvenimo keliamų iššūkių ar problemų sprendimo. Nesunku numanyti, jog tokios ir panašios spekuliacijos atvėrė kelias aukos kaltinimui.

Ypač svarbūs psichologinės traumos tyrimo istorijai yra Pjero Žane darbai (1890 – 1910). Jis atskleidė, jog trauminės patirties centre visuomet yra stiprių sukrečiančių emocijų išgyvenimas, visų pirma siaubo ir baimės (Wastell, 2005). Jis teigė, jog nepakeliama emocinė patirtis yra atskiriama (šiandien sakytume – *disocijuojama*) natūralių psichikos gynybinių mechanizmų ir tarsi uždaroma tam tikroje sąmonei neprieinamoje atminties talpykloje. Ši atskirta patirtis nuolatos bando prasiveržti į „nieko apie ją nežinančią“ sąmonę, tuo keldama jai grėsmę. Taip sukuriama nuolatinė vidinė įtampa, lydima baimių, panikos reakcijų, trikdanti normalų organizmo funkcionavimą ir sudaranti kliūtis traumoto asmens prisitaikymui prie aplinkos.

Žane buvo pirmasis tyrinėtojas, nustatęs, jog disociacijos procesai ir yra traumos šerdis. Žane teigimu, trauminiai prisiminimai, būdami tokie skausmingi, negali būti lengvai integruoti į bendrąsias savęs suvokimo schemas, tačiau tol, kol jie lieka atskirti nuo sąmonės, jie nuolatos bando apie save pranešti įsiverždami į sąmonę, neretai netikėčiausiais būdais ir netinkamiausiu laiku. Tai atvėrė galimybes formuoti traumos gydymo metodus, kuomet pripažįstama, jog išgijimui nuo traumos būtinos tam tikros sąmoningos pastangos,

išsitęsiančios laike, palaiapsniui integruojant trauminę patirtį, trauminio įvykio metu atskirtą nuo save suvokiančios sąmonės centro. **Žane darbai taip pat patvirtino, jog plačiai tuo metu paplitusi isterija¹ turi būti laikoma realios, tikrai įvykusios traumos rezultatu.**

Jokia traumos tyrimo istorijos apžvalga negali apsieiti be psichoanalizės kūrėjo Zigmundo Froido ankstyvųjų darbų analizės. Froidas (1856 – 1939) buvo didelis Šarko gerbėjas ir jo darbų populiarintojas. Be kita ko dar 1886 metais jis publikavo straipsnį, skirtą vyriškos isterijos atvejui, susiedamas jos atsiradimą su traumine patirtimi. Nereikia nei sakyti, jog to meto viešoji opinija, formuojama išimtinai vyrų, žinią apie vyriškos isterijos buvimą priėmė itin atšiauriai – isterija tuo metu buvo laikoma išimtinai „moterų liga“.

1892 – 1896 m. Froidas skaitė paskaitas ir išspausdino savo garsųjį veikalą „Isterijos studijos“, kartu su vyresniuoju kolega Jozefu Broieriu (1842 – 1925), kuriame pristatė savo darbą su nuo isterijos kenčiančiomis moterimis. Analizuodami isterijos atvejus, tiek Froidas, tiek Broieris priėjo prie išvadų, kurios šokiravo juos pačius – moterys, kenčiančios nuo isterinių simptomų, yra patyrusios seksualinę traumą vaikystėje. Anot šių tyrinėtojų, **trauminei patirčiai buvo būdingi du svarbiausi bruožai.** Pirma, patirtis buvo tokia siaubinga, kad ji paliko asmens psichikos struktūroje stiprų afektiškai² užkrautą įspaudą. Antra, ši patirtis sukūrė pakitusios sąmonės būsenas, kuriose ir gyveno traumos atmintis. Isterinių simptomų atsiradimas aiškinamas tokiu būdu: traumavimo procese kilusios **nepakeliamai stiprios emocijos grasina užlieti sąmonę ir visiškai sutrikdyti jos funkcijas**, todėl prisiminimų apie traumą bet kokia kaina bandoma išvengti. Veikiant gynybos mechanizmams traumuojančio įvykio turinys yra atskiriamas nuo sąmonės, o sąmonės paviršiuje lieka tik pačiam individui nesuvokiamos ir jį trikdančios emocijos. **Arba, priešingu atveju, emocija yra atskiriama nuo prisiminimo turinio, todėl prisiminimai apie traumą iškyla tarsi be jokio emocinio nuspalvinimo.**

Šie tyrimai vertė pripažinti, kad pasiturinčioje ir apsišvietusioje Vienos visuomenėje už uždarytą namų durų klesti vaikų seksualinis išnaudojimas, vykdomas šeimos narių. Tuo pačiu tai buvo pirmieji, itin trikdantys duomenys apie šeimų gyvenimo realybę Vakarų visuomenėje.

Visuomenės reakcija į Froido rezultatus buvo dvejopa – susižavėjimo ir įsiūčio mišinys. Pasirodė pikti ir beatodairiškai kritiški straipsniai profesinėje spaudoje. Froidas pasijuto atstumtas ir izoliuotas savo profesinės bendruomenės ir tai turėjo lemiamą įtaką traumos tyrimo istorijai. Dar tais pačiais 1896 metais Froidas atšaukė savo rezultatus ir traumos tyrimo istorijoje beveik šimtmečiui įsivyravo stagnacija. Taip vadinama vėlyvoji Froido teorija akcentavo fantazavimą, susijusį su seksualinio potraukio frustracija, ir pabėgimą į ligą, susidūrus su neįveikiamomis vidinėmis arba išorinėmis kliūtėmis uždraustų seksualinių poreikių patenkinimui. Psichinę traumą patyrę asmenys, pareiškę apie vaikystėje patirtą seksualinę prievartą, buvo kaltinami, jog jų pasakojamos istorijos netikros, jų pačių sukurtos, o to priežastimi laikyti nesuvokti pasąmoniniai troškimai, tokie kaip seksualinis potraukis priešingos lyties gimdytojui (Edipo ir Elektros kompleksai). Savo ruožtu tai ženkliai prisidėjo prie aukos kaltinimo paplitimo.

Būtina pastebėti, kad Froido teorijos posūkis, nuo realių traumuojančių įvykių pripažinimo prie atskiro individo vidinės psichologinio gyvenimo dinamikos svarbos iškėlimo, ilgam ir kraštutinai nepalankiai paveikė tiek traumos teoriją, tiek ir pagalbos traumą patyrusiems asmenims praktikas. Anot Betty Friedan (1983), vulgarus froidizmas tarsi neregimos

1 Isterija – XIX a. medicinos literatūroje plačiai naudotas medicininis terminas, apibūdinantis išskirtinai moterims būdingą sutrikimą. Isterijai buvo priskiriami įvairūs, neretai dramatiški simptomai, tokie kaip paralyžius, alpimas, oro trūkumas, „polinkiu kelti kitiems sunkumus“, kt. Šiuo metu tai nebeegzistuojanti medicininė diagnozė.

2 Afektas – stipri ir palyginti trumpa emocinė reakcija, dažniausiai kylanti, kai staiga pakinta subjektui svarbios gyvenimo aplinkybės (Psichologijos žodynas, 1993).

vulkaninės dulkės nusėdo mūsų kultūroje, padarydamas ilgalaikės neigiamos įtakos visų pagalbą teikiančių profesijų, kaip ir visuomenės apskritai, požiūriui į šių nusikaltimų aukas.

Judit Herman (2006) pastebi, jog tai, kad Froidas atsisakė savo ankstyvosios traumos teorijos yra tik dėsninga, turint omenyje laikmečiui būdingus kolektyvinės sąmonės ypatumus. Tuomet dar nebuvo socialinių judėjimų, kurie palaikytų tokį plačiajai visuomenei nepriimtina ir ją šokiruojantį teiginį – padoriose buržuazinėse šeimose vyksta baisūs nusikaltimai prieš moteris ir vaikus. Tik feministinio moterų judėjimo dėka XX a. antrojoje pusėje genialios ankstyvojo Froido įžvalgos vėl buvo prisimintos siekiant paaiškinti ir įprasminti moterų ir vaikų, patiriančių smurtą ir prievartą šeimoje, patirtis.

Naują postūmį traumos tyrimams davė du žiauriausi istorijoje karai, įvykę XX a. pirmoje pusėje. I ir II Pasauliniai karai privertė pripažinti, jog daugybė karo veteranų, nors nepatyrusių fizinių sužalojimų, tačiau buvo dvasiškai suluošinti. Su šia realybe teko skaitytis – vien Didžiojoje Britanijoje po Pirmo Pasaulinio karo demobilizuotiems iš armijos kareiviams buvo skirta 200 000 neįgalumo pašalpų iki gyvos galvos, susijusių su „karo nervais“ (Wastell, 2005). Kalbant apie traumos teorijos raidą, verta prisiminti Viljamą Riversą (1864 – 1922), tarnavusį I Pasaulinio karo metais Britų armijos mediciniame dalinyje ir pasižymėjusį tiek humanišku požiūriu į karo aukas, tiek ir svarbiomis įžvalgomis karo neurozių tema. Jo svarbiausias teiginys – **karo neurozė atsiranda dėl nepakeliamos emocijos, susijusios su mirties baime, ir karių išvystomi simptomai tēra pastanga išsigelbėti nuo mirties**. Riversas teigė, jog karo neurozės niekaip nesusijusios su „moraliniu silpnumu“, bailumu, kt., kuo buvo nepagrįstai kaltinami karo veteranai. Tai yra normali individo reakcija į nepakeliamą baimę mirties akivaizdoje, kurios jis išties negali suvaldyti.

Vėliau Abramus Kardineris (1891 – 1981), dirbęs su I Pasaulinio karo veteranais JAV, priėjo panašias išvadas – bet kuris žmogus gali būti palaužtas, jei jis susidurs su mirties grėsme. Jo teigimu, karo neurozės tai ir yra *vyrishkosios isterijos* pasireiškimas, kuomet žiauri žmogumi neišmatuojama trauminė patirtis sugniuždo jo individualią psichologinės gynybos sistemą. Anot A. Kardinerio, šiai neurozei visada būdingi 4 svarbiausi bruožai: ekstremalus organizmo sužadimas, sukuriantis padidintą jautrumą išorės stimulams, lengvai kylanti baimingumo būseną, persekiojantis gyvenimo tuštumas, visų individo pastangų bergždumo jausmas, elgesys tarsi praeityje individą traumavusi situacija vyktų čia ir dabar. Iš esmės, Kardinerio traumos teorija laikytina pirmuoju potrauminio streso sindromo aprašymo bandymu – jis apčiuopė **universalią psichinės traumos struktūrą, nesusijusią su lytimi ar kitais individualiais, moraliniais ar kitokiais, ją patyrusio asmens bruožais**.

Vėliau, septintajame dešimtmetyje kilę piliečių judėjimai, reikalaujantys nutraukti karą Vietname, ir jų dėka išryškėję Vietnamo karo veteranų patiriami sunkumai dar kartą privertė visuomenę atsigręžti į psichologinės traumos aukas ir ieškoti būdų, kaip palengvinti jų išgyvenimus. Savo ruožtu, tai davė naują postūmį traumos tyrimams. Taip pat ir feministinis moterų judėjimas septintajame – aštuntajame dešimtmetyje iškėlė daug sunkių klausimų ir paskatino viešą politinę diskusiją apie moterų padėtį visuomenėje ir šeimoje. Viena svarbiausių išryškėjusių probleminių sričių ir vėl tapo seksualinis smurtas prieš moteris ir vaikus. Buvo pradėti kurti pagalbos išprievartavimo aukoms centrai, kuriuose atlikti tyrimai ne tik patvirtino šios nukentėjusių asmenų grupės patirčių realumą, bet ir išryškino pandemini³ šios problemos paplitimą. Pastebėtina, kad šią tiesą iki šiol yra sunku pripažinti daugeliui visuomenės grupių, taip pat ir Lietuvoje. Be kita ko, Froido teoretizavimas moterų psichologijos temomis, įskaitant Edipo ir Elektros kompleksus, buvo paskelbtas patriarchalinės priespaudos ir vyrų dominavimo išraiška.

Paskutiniais XX amžiaus dešimtmečiais, duomenys apie psichinę traumą plūste plūdo iš dviejų pagrindinių šaltinių – iš pagalbos Vietnamo karo veteranams centrų ir pagalbą išprievartavimo aukoms teikiančių centrų. Atliktų tyrimų rezultatai parodė, jog, anot J. Herman (2006), turime pripažinti, kad **labiausiai paplitę potrauminiai sutrikimai yra ne tie, kuriuos vyrams sukėlė karas, bet tie, kuriuos moterys patyrė civiliniame gyvenime taikos metu.**

Galinga pasaulinio moterų judėjimo banga paskatino moteris burtis į grupes ir atvirai kalbėtis apie savo gyvenimus. Netikėtai ėmė aiškėti, jog kasdienybėje patiriamas vyrų ar partnerių smurtas yra jų bendra patirtis – gali keistis vardai ir veidai, tačiau moterų subordinacija, išnaudojimas, smurtas ir prievarta jų pačių namuose yra tiesiog bendra moterims kaip socialinei grupei. Pradžioje moterys nerado tinkamų žodžių šiai patirčiai įvardinti. Buvo sunku patikėti, jog demokratinėse šalyse, kurių konstitucijos formaliai garantuoja visiems piliečiams vienodas teises, privačiosios sferos prieblandoje gali nebaudžiamas tarpti fizinis ir seksualinis smurtas, engimas ir prievarta.

Moterų pagalbos moterims paradigma gimė iš moterų sąmoningumo ugdymo grupių veiklos. Paaiškėjus, jog valstybės institucijos negina smurtą ir prievartą šeimoje patiriančių moterų, kaip ir išprievartavimo aukų, ir neteikia joms būtinos pagalbos, buvo imtasi savo pastangomis kurti moterų krizių centrus. Pirmasis pasaulyje krizių centras smurtą ir prievartą savo namuose patiriančioms moterims duris atvėrė 1971m. Chiswick, Londone (Jungtinė Karalystė) (<https://www.refuge.org.uk/our-story/our-history>). Lietuvoje asociacijos Vilniaus Moterų namai valdomas krizių centras smurtą ir prievartą patiriančioms moterims, įkurtas su Norvegijos karalystės parama ir bendradarbiaujant su Šiaurės šalių moterų organizacijomis, veiklą pradėjo 1996 metais. Tai buvo pirmasis toks centras tiek Lietuvoje, tiek ir visose trijose Baltijos šalyse.

Psichologinės traumos gijimas prasideda nuo traumos istorijos prisiminimo ir papasakojimo, **dalyvaujant suinteresuotam liudininkui**, kuriuo ir turi tapti SPC konsultantė. Tik dalyvaujant kitam asmeniui, atliekančiam suinteresuoto liudytojo funkciją, trauminės patirties metu iš **sąmonės išstumtos mintys**, jausmai ir prisiminimai **gali sugrįžti**. Taip sukuriama galimybė juos sąmoningai suvokti, perdirbti ir įveikti.

4.1.3. Mušamos moters sindromas

1977 metais amerikiečių teisės psychologė, feministė akademikė Lenore Walker, kurios tyrimai buvo skirti nustatyti psichologines smurto pasekmes, pirmą kartą panaudojo terminą *mušamos moters sindromas* (angl. *Battered Woman Syndrome* (BWS)). Mušamos moters sindromo (MMS) konstruktas apima ženklų ir simptomų visumą, tam tikrą elgesio modelį, kuris būdingas moterims, patyrusioms fizinį, seksualinį ir psichologinį smurtą santykiuose, kuriuose sutuoktinis ar partneris, naudodamas jėgą ir kontrolę, moterį vertė daryti ką tik panorėjęs, nekreipdamas dėmesio į jos teises ar jausmus (Walker, 2009). Šeimoje patirto smurto pasekmių aprašymas sugriovė dalį egzistuojančių mitų, neteisingai aiškinančių smurtą ir prievartą patiriančių moterų elgesį, pvz.: kodėl jos tiesiog nepalieka savo smurtaujančių partnerių, kad esančios mazochistėmis, kad toks gyvenimas joms tikriausiai patinka ir pan. (Walker, 1979, cituoja Harrison & Esqueda, 1999). Gauti rezultatai paaiškino tam tikrus smurtą ir prievartą patyrusioms moterims būdingus elgesio modelius, vienas iš jų – **išmoktas bejėgiškumas**, kuris palaipsniui formuojasi įsisukus **smurto ratui**.

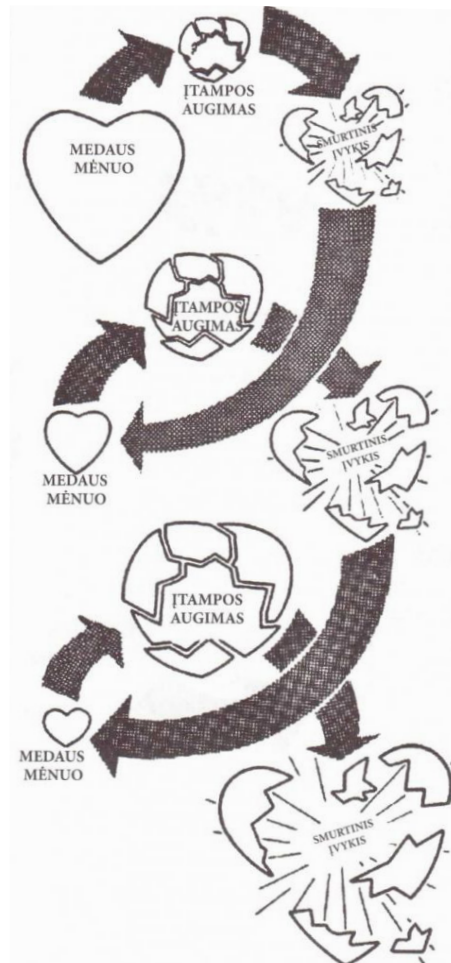
4.1.4. Smurto prieš moteris šeimoje dinamika

4.1.4.1. Smurto ratas

Lenore Walker atliktų tyrimų metu buvo nustatyta, kad **smurtas šeimoje vyksta pagal tam tikrą pasikartojantį trifazį modelį**. Smurto ratas susideda iš (1) įtampos augimo su didėjančiu pavojaus jausmu, (2) smurto proveržio, ir (3) smurtautojo atgailaujančio elgesio fazių (Walker, 1979, cituoja Walker, 2009). Ratas dažniausiai prasideda po aktyvaus asistavimo periodo, kurio metu smurtautojas labai domisi moters gyvenimu ir demonstruoja mylintį elgesį. Kaip rašoma *Smurto prieš moteris enciklopedijoje* (Encyclopedia of Domestic Violence, 2007), santykių kūrimo fazėje smurtautojas, siekdamas sukurti tam tikrą intymumo atmosferą, gali atskleisti ankstesnę savo paties išgyvento smurto patirtį ir tai tarsi įpareigoja partnerę juo rūpintis, užjausti, suprasti. Tuo pateisinami dažni telefono skambučiai, kontroliuojantis elgesys, smurtautojo poreikis žinoti, kur yra ir ką veikia jo partnerė. **Leisdamas vis daugiau laiko su moterimi, smurtautojas užima vis didesnę jos gyvenimo dalį, galiausiai jis ima reguliuoti moters kontaktų su draugais ir kitais artimaisiais kieki, taip prasideda socialinės izoliacijos kūrimas.** Pasak L. Walker (2009), po kurio laiko mylintį elgesį keičia sekimas ir kontrolė, tačiau dažniausiai tuo metu moteris jau būna įsipareigojusi šiam vyrui ir nebeturi energijos, o dažnai ir ryžto ką nors keisti. Pastebima, jog dauguma moterų, patekusių į tokią situaciją, linkusios tikėti, jog vos tik jos ištekėsiančios, vyras pasijusiąs saugesnis ir toks elgesys liausis. Deja, šie lūkesčiai retai išsipildo. Smurto ratas sukasi toliau.

1 pav. Smurto ratas

Paveikslėlio šaltinis: Vasiliauskienė, L.; Zablockytė, M.; Kriugždaitė, R. (2007) *Metodinės rekomendacijos krizių centru, atsakančių į nemokamos pagalbos linijos skambučius, darbuotojų ir savanorių komandoms*. Kaunas.

4.1.4.2. Pirmoji fazė – įtampos augimas

Įtampos augimo fazei būdinga tai, kad smurtautojas tampa vis agresyvesnis, jo elgesys su moterimi – grubus ir egoistiškas. Mažais incidentais, tokiais kaip keiksmai moters atžvilgiu, nepagarbus elgesys ir pan., **smurtautojas išreiškia nepasitenkinimą ir priešišumą**. Bandydama įveikti nemalonią situaciją moteris bando neatsakyti tokiu pat elgesiu, bet stengiasi smurtautoją pamaloninti, prisitaikyti prie jo keliamų reikalavimų, darydama tai, kas jos manymu turėtų jį nuraminti (Walker, 2009). Kaip nurodoma krizių centrų, atsakančių į nemokamos pagalbos linijos skambučius, darbuotojų ir savanorių komandoms skirtose Metodinėse rekomendacijose (Vasiliauskienė, Zablockytė, Kriugždaitė, 2007), **šiam etape moteris stengiasi būti paklusni, vengti galimų konfliktų, bijo išreikšti savo jausmus ir mintis**. Kartais tokia moters strategija trumpam pasitvirtina, tačiau tai tik sustiprina jos nerealistišką įsitikinimą, kad ji gali kontroliuoti smurtautojo elgesį. Nepaisant to, moters pastangos laukiamų rezultatų neatneša, situacija šeimoje negerėja, įtampa auga.

Šis etapas gali trukti neapibrėžtą laiko tarpą, nuo kelių dienų iki kelių mėnesių, ar metų. Ne pirmą kartą smurtą patiriančios moterys žino, kad konfliktai dažnės ir stiprės, tačiau jos tikina save, kad kontroliuoja smurtautojo elgesį, mano, kad jei „labiau pasistengs“, tai išvengs smurto; jos neigia savo baimę ir prisiima atsakomybę už neišvengiamą antrąją fazę (Vasiliauskienė, Zablockytė, Kriugždaitė, 2007).

4.1.4.3. Antroji fazė – smurto proveržis

Smurto proveržio etapas yra pats trumpiausias, trunkantis nuo kelių minučių iki kelių valandų ar dienų. Svarbu pažymėti, kad smurtas šeimoje vyksta dažniausiai be liudininkų. Jam būdinga aukšta fizinės ar seksualinės žalos rizika (Walker, 2007), **vyras ima smurtauti, prisidengdamas pasiteisinimu, kad jis nori tik „truputį moterį pamokyti“**. L. Walker (2009) pastebi, kad yra santykių, kuriuose antroji fazė vyksta iš lėto – stumdymu, kratymu, plaukų rovimu, sudavimu ranka, ir vis stiprėja. Netrukus po smurto proveržio vyras bando teisinti savo elgesį, tačiau smurtui kartojantis ilgainiui tai daryti nustoja. Tyrimai rodo, kad smurtą patyrusios moterys vengia kreiptis pagalbos dėl tokių priežasčių, kaip kad baimė, jog pagalba nebus efektyvi, saugumas nebus užtikrintas, bandymas pasipriešinti gali dar pabloginti esamą situaciją (Roberts, 2006).

4.1.4.4. Trečioji fazė – smurtautojo atgailavimas

Trečioji fazė prasideda iš karto po antrosios. Smurtautojas suvokia, kad nuėjo per toli, atsiprašo ir pažada daugiau taip nesielgti, tačiau su sąlyga, jei ji „gerai elgsis“ ir „jo neprovokuos“ (Vasiliauskienė, Zablockytė, Kriugždaitė, 2007), taip atsakomybę perkeldamas aukai. Pasak L. Walker, **ši fazė yra lemtinga palaužiant mušamos moters psichologinį pasipriešinimą** (Walker, 1979, cituoja Herman, 2006), nes jos metu **smurtautojas atsakomybę už įvykusį smurto epizodą perkelia aukai**. Smurtą patyrusi moteris nori tikėti, kad šis vėl ramus ir asistuojantis laikotarpis tęsis ir jo metu besireiškiantis smurtautojo elgesys atspindi tai, koks iš tikrųjų jis yra. Smurtautojas pats tiki daugiau neskriausiąs moters, nes mano, kad gali save kontroliuoti, o ji nepamirš „pamokos“ ir ateityje elgsis tinkamai, nesuteikdama priežasties ją mušti. Smurtautojo atgailavimo fazėje moteris bando įtikinti save, jog „kito karto nebus“, tačiau kol susivokia, meilus elgesys ir švelnumas vėl užleidžia vietą smulkiems incidentams ir įtampos augimui.

Jei moteris nesulaukia palaikymo iš aplinkos, atsiranda rizika jai patekti į uždara smurto ratą. Tyrimai parodė, kad smurtas po tam tikros pertraukos dėsningai kartojasi ir ilgai stiprėja (Sullivan, Kuehnle, 2007). Lewis (1980, cituoja Walker, 2009) tyrimai parodė, kad smurtą ir prievartą patyrusios moterys išmoksta atpažinti gresiantį smurto proveržį. Atpažindamos smurtautojo „užuominas“, moteris gali prisitaikyti, kartais sukontroliuoti smurto epizodo stiprumą, vietą ar laiką. Taip visa moters energija sudedama į išgyvenimo bei įveikos strategijų kūrimą, bet ne į smurto rato nutraukimą (Walker, 2009). Sukdamasi uždare smurto rate, moteris jau nebegali apginti savęs ir savo vaikų – jei niekas neįsikiš, smurtas šeimoje stiprės ir gali baigtis tragiškai (Vasiliaukienė Zablockytė, Kriugždaitė, 2007). Pagal L. Walker, **moteris, bent du kartus išgyvenusi visas tris smurto rato fazes, turi būti laikoma smurtą ir prievartą patiriančia moterimi, tai yra kenčiančia nuo *mušamos moters sindromo* ir jai reikalinga specializuota pagalba iš šalies.**

4.1.5. Išmoktas bejėgiškumas

Išmoktas bejėgiškumas yra vienas iš *mušamos moters sindromui* būdingų bruožų. Pačioje pradžioje ši sąvoka sulaukė didelės kritikos dėl smurto aukas stigmatizuojančio pavadinimo, tačiau vėlesnių studijų metu L. Walker paaiškino, kad išmokto bejėgiškumo nereiktų painioti su tiesiog buvimu bejėgiu. Ši sąvoka labiau atspindi **gebėjimo numatyti ryšį tarp veiksmo, atsako ir galimų pasekmių praradimą** (Walker, 2009). Išmoktas bejėgiškumas psichologijoje suprantamas kaip būseną, kurioje individas – nes tai galiojo ir laboratorinių eksperimentų metu paveiktiems gyvūnams – yra priverstas kentėti skausmą keliančius ar kitus nemalonius stimulus. Ilgainiui individas patiki, kad ir ateityje negalės išvengti susidūrimų su šiais stimulais ir, net jei atsiranda reali galimybė ištrūkti, ja nepasinaudoja – jis yra išmokęs, kad situacijos kontroliuoti negali (*Encyclopaedia Britannica*).

Praeito amžiaus aštuntame dešimtmetyje M. Seligman pasiūlyta išmokto bejėgiškumo teorija nagrinėja tam tikrą depresiškumo tipą, kuriam būdingi negatyvūs pesimistiniai įsitikinimai, jog individo veiksmai negalės būti rezultatyvūs ir nebus pastiprinti ar apdovanoti ateityje (Seligman, 1975, cituoja Walker, 2009). Remiantis šia teorija L. Walker atlikti tyrimai (Walker, 2006; 2009) išaiškino, kodėl moterims, gebančioms išradingai kurti įvairias išgyvenimo strategijas, taip sunku nutraukti smurtinius santykius. **Šeimoje patiriamas smurtas moteriai palaipsniui suformuoja įsitikinimą, jog kovoti nėra prasmės, ir tai neatneš laukiamo rezultato, kad reikiamos pagalbos nesulauks** (Hyde-Nolan ir Juliao, 2012). Yra tiesiog nustojama stengtis nutraukti pasikartojantį smurtą, greičiau yra bandoma prisitaikyti gyventi grėsmę keliančioje situacijoje su besikartojančio smurto galimybe. Taip yra prarandama motyvacija dėti pastangas ištrūkti iš smurtinių santykių.

4.1.6. Šeimoje patirto smurto pasekmės moters biopsichosocialinei sveikatai

4.1.6.1. Mušamos moters sindromas, kaip potrauminio streso sindromo porūšis

Apie 3-5 % traumą išgyvenusių žmonių pasireiškia Potrauminio streso sutrikimas (PTSS) (Yeager ir Roberts, 2005), tačiau tarp smurtą ir prievartą išgyvenusių moterų šis sutrikimas yra net keliasdešimt kartų dažnesnis. Iki **84.4 % smurtą ir prievartą šeimoje išgyvenusių moterų** (vidutiniškai 64 %) yra **nustatomas PTSS** (Golding, 1999), o **Mušamos moters sindromas** (MMS), laikomas PTSS porūšiu, gali būti nustatomas jau **du smurto ratus išgyvenusiai moteriai** (Walker, 2006; 2009).

Pagal JAV psichiatrų draugijos sudarytą ir periodiškai papildomą Psichikos sutrikimų diagnostikos ir statistikos vadovą (DSM-V, 2013), PTSS asmeniui nustatomas jei:

- Asmuo pats patyrė, stebėjo ar netiesiogiai susidūrė su: (1) mirtimi; ar (2) mirties grėsme; ar (3) patyrė ar galėjo patirti rimtus sužalojimus; (4) ar patyrė ar galėjo patirti seksualinę prievartą.
- Simptomai turi trukti bent keturias savaites po įvykio.
- Išgyvenimai paveikė svarbias asmeniui gyvenimo sritis, tokias kaip darbas, mokslas, socialiniai santykiai.

MMS apibrėžiamas remiantis septyniais kriterijais, iš kurių keturi pirmieji sutampa su DSM-V aprašytais PTSS simptomais:

1. Pakartotinis traumavusio įvykio išgyvenimas taip, tarsi jis vyktų čia ir dabar, nors taip ir nėra (angl. *flashback*), pasikartojantys košmariški sapnai, intensyvus ar laike išėstas distresas;
2. Minčių, prisiminimų, jausmų ar kitokių su trauma susijusių stimulų vengimas;
3. Padidėjęs dirglumas ir sujaudinimas, kuris gali apimti miego sutrikimus, padidėjusį budrumą, neatsargų impulsyvų ar sau pavojingą elgesį;
4. Pastovūs neigiami kognicijos (pažinimo procesų) ir nuotaikos pakitimai, galintys pasireikšti kaip neigiamas požiūris į save, aplinkinius ar pasaulį, savęs ar kitų kaltinimas, negalėjimas patirti teigiamų emocijų, atsiskyrimas / nutolimas nuo kitų, reikšmingai sumažėjęs susidomėjimas įvairiomis iki tol svarbiomis veiklomis, negalėjimas atsiminti svarbių traumavusio įvykio momentų;
5. Sutrikdyti ar nutrūkę tarpasmeniniai santykiai dėl smurtautojo piktnaudžiavimo galia ir kontrole;
6. Kūno vaizdo sutrikimas ar kiti somatiniai, fiziniai nusiskundimai;
7. Seksualinio intymumo problemos.

Norint suprasti, kaip PTSS ir MMS išsivysto ir kaip asmens protas ir kūnas reaguoja į trauminį įvykį, yra svarbu suvokti, kaip veikia smegenys traumos metu ir kokias pasekmes tai gali turėti tolimesniam asmens gyvenimui.

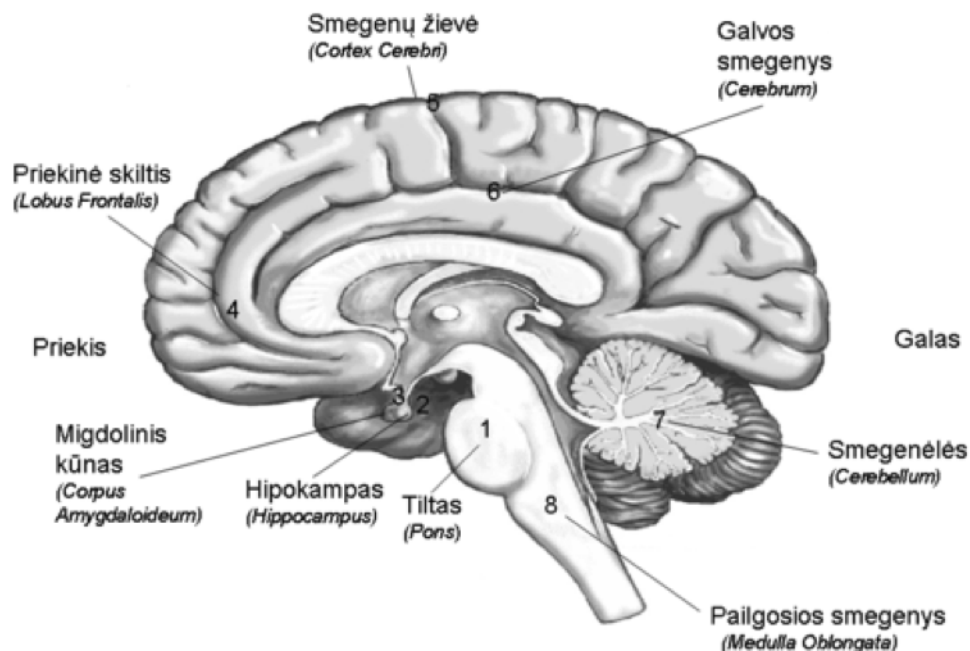
4.1.7. Trauma ir smegenys

Smegenis sudaro milijonai nervinių ląstelių. Jos sudaro sudėtingiausius tinklus, taip pat ir savarankiškas paraleliai veikiančias funkcines sistemas, pavyzdžiui, didžiųjų smegenų pusrutulių žievė, kamieninės smegenys arba limbinė sistema. Tarp šių funkcinių sistemų dar egzistuoja vadinamosios posistemės, kurios atsakingos už tam tikrus gebėjimus. Viena šių specializuotų posistemų yra, pavyzdžiui, kalbos centras (*Broka zona* kairiajame pusrutulyje), kuris, kaip ir visos smegenų sritys, sąveikauja su kitomis.

4.1.7.1. Migdolinis kūnas – karštoji smegenų zona

Kad būtų galima suprasti žmogaus atminties veikimą patiriant stiprų stresą, labai svarbios dvi posistemės, priskiriamos *limbinei sistemai*. Iš vienos pusės tai yra vadinamasis *migdolinis kūnas*. Kilus didelei grėsmei jis per kelias sekundes **visą organizmą nustato programai „kova arba pabėgimas“**. Kadangi tai turi vykti greitai, kognityvinės smegenų zonos lieka neįjungtos. **Migdolinis kūnas išsaugo dideles emocijas sukėlusią patirtį**, ypač baimę, **tačiau prisiminimai apie tai yra fragmentinio pobūdžio**, nėra susieti nei su laiku, nei su erdve. Migdolinis kūnas daugiausiai susisieja su dešiniu smegenų pusrutuliu, taigi, ir su afekto zona. Čia nėra sąsajų su kalbos centru. Tokiu būdu migdolinis kūnas atstovauja tam tikram tiesioginiam įsiminimui. Ši posistemė apibūdinama ir kaip „karštoji“, su emociniu atsaku glaudžiai susijusi smegenų zona.

1 pav. Smegenų dalys.

Paveikslėlio šaltinis: Wikipedia

4.1.7.2. Hipokampus – šaltoji smegenų zona

Iš kitos pusės, „šaltoji“ arba kognityvinė yra hipokampo sistema. Ji **autobiografinius įvykius fiksuoja be emocijų ir labai detalizuotai**, išgyvenimai išlieka **įpinti į erdvės ir laiko kontekstą**. Šią biografinę atmintį mes galime palyginti su tam tikru archyvu. To, ką išgyvenome, epizodai yra surikiuoti, yra pradžia ir pabaiga. Ryšys su kalbos centru sudaro galimybę tai, kas išsaugota hipokampo sistemos, lengviau išsakyti žodžiais.

4.1.7.3. Migdolinis kūnas ir hipokampus trauminio išgyvenimo metu

Paprastai abi sistemos labai gerai veikia kartu. **Migdolinis kūnas išsaugo nerimą sukelti arba su kitomis ryškiomis emocijomis susijusį patyrimą, o hipokampo sistema jį apibrėžia laiko ir erdvės požiūriu, vertina ir teikia kognityvinį supratimą.** Sistemos labai skirtingai reaguoja į didėjantį stresą. Kai streso lygis yra žemas, pirmiausiai pasirengia reaguoti hipokampus. **Augant stresui hipokampus reaguoja vis mažiau.** Kai stresas labai didelis, kaip, pavyzdžiui, traumos atveju, hipokampo sistema perkrauta ir yra išjungiamą. **Migdolinis kūnas priešingai – kuo labiau kyla stresas, tuo gyviau jis reaguoja.** Kai traumuojančioje situacijoje šaltoji hipokampo sistema visiškai nebegali dirbti, karštoji, migdolinis kūnas, tai daro vis efektyviau. **Prisiminimai**, kurie išsaugomi tokiomis sąlygomis, veikia pagal migdolinio kūno principus, **jie lieka fragmentiški, nesusieti su laiku ir erdve**, jie yra selektyvūs ir koncentruoti ties nerimą keliančiais dirgiklio požymiais. Paprastai hipokampus vėl ima veikti, kai pašalinama grėsmė. Tada jis gali sutvarkyti ir apdoroti informaciją apie tai, kas įvyko. Tai gali būti palyginama su košmarišku sapnu: pabundama ir pamažu suvokiama, kad viskas buvo tik sapnas, grįžta orientacija erdvėje ir laike, galima netgi sapną papasakoti ir analizuoti.

4.1.7.4. Potrauminio streso sindromas (PTSS)

Paveiktiems potrauminio streso sindromo taip nenutinka. Migdolinis kūnas išlaiko ekstremaliai aukštą streso lygį, o suvokiančioji ir patirtį tvarkančioji hipokampo sistema nefunkcionuoja. Traumuojanči patirtis lieka padrika, tačiau ne be pasekmių. **Nukentėjusieji gali negebėti sąmoningai ir aktyviai įvykio prisiminti, tačiau prisiminimų fragmentai gali prasiveržti į sąmonę vėliau.** Daugiausiai pastangų reikalauja bandymas išlaikyti prisiminimus už sąmonės ribų. Kartais tai nepavyksta ir tada trikdantiems, iš pažiūros nesusietiems, nerimą keliantiems atminties fragmentams atveriamas kelias į sąmonę. To pasekmė yra potrauminio streso sindromui būdingi simptomai, tokie kaip pasikartojantys traumavusio įvykio išgyvenimai taip, tarsi tai vyktų čia ir dabar (angl. *flashbacks*), įkyrios mintys apie trauminius įvykius, minčių, prisiminimų, jausmų bei kitokių su trauma susijusių stimulų vengimas, nuolatinė parengties būseną (angl. *hyperarousal*), košmariški sapnai, kt. Organizmas yra aukščiausios parengties gynybinėje būsenoje. Tai sukuria atitinkamus kūno simptomus. Susidūrus su iš pirmo žvilgsnio neutraliais įvykiais ar pojūčių suvokimu (garsų, kvapų, vaizdų), kurie tik netiesiogiai primena traumą, chroniškai sudirgintas migdolinis kūnas vėl ir vėl sukelia prisiminimų antplūdį. Nukentėjusieji dažnai pasakoja apie nepaaiškinamą nerimą, fragmentiškus prisiminimus, kurie kyla visiškai netikėtai, ir patiriamas pakitusias sąmonės būsenas. Jie jaučiasi lyg būtų pamišę, nes niekaip neįstengia atkurti sąsajų su sukėlėju – traumavusia situacija. Kai kuriais atvejais jie visiškai jos neprisimena.

4.1.7.5. Traumos terapija

Potrauminio streso sutrikimas sėkmingai gydomas specialia traumos terapija. Traumos terapijos esmė, tai: bandymas susieti padrikus prisiminimus su kalbos centru, palapsniui sukuriant pasakojimą apie traumavusį įvykį. Per šaltąją hipokampo sistemą pavieniai patirties fragmentai turėtų būti sutvarkyti ir sudėti į biografinį archyvą. Taikant traumos terapiją simptomai gali visiškai išnykti. Pokalbiai gali būti sėkmingai papildomi judesio ir kūno terapija. Tai ypač svarbu seksualinę prievartą patyrusiam asmeniui, kuris turi iš naujo priimti savo kūną ir vėl išmokti jį vertinti. Tam, kad būtų sušvelninti simptomai, kurį laiką gali būti taikomas gydymas medikamentais. Tačiau svarbiausias dėmesys turi būti skiriamas

kryptingai traumos psichoterapijai, kur nukentėjusiam sudaroma galimybė integruoti trauminę patirtį į savo gyvenimą **Traumos terapija bus sėkmingesnė tuo atveju, jei tuoj po trauminio įvykio asmeniui buvo suteikta savalaikė, specializuota kompleksinė pagalba.** Teikiant šią pagalbą ir siekiant apsaugoti auką nuo tolimesnio smurto, svarbu suprasti kaip smurtas ir prievarta paveikia asmens fizinę, psichologinę bei socialinę sveikatą ir gerovę.

4.1.8. Pasekmės fizinei asmens sveikatai

4.1.8.1. Sužalojimai

Remiantis Didžiosios Britanijos nusikaltimų ataskaitos duomenimis, net 72 % smurto šeimoje epizodų pasibaigia fiziniu sužalojimu (Walby ir Allen, 2004). Įvairių autorių darbuose išskiriami sužalojimai dažniausiai pasižymi galvos, veido, kaklo, viršutinės liemens dalies, krūtų, pilvo traumomis, minkštųjų audinių pažeidimais, įskaitant nubrodinimus, įpjovimus, taip pat dažni patempimai, kaulų išnyrimai, skilimai, galvos, akių sužalojimai, durtinės žaizdos, nudeginimai, stuburo sužalojimai (Baty, Alhusen, Campbell, Sharps, 2008; Coker, Davis, Arias, Desai, Sanderson, Brandt, 2002). Dar svarbu pažymėti, kad Jungtinėje Karalystėje 2011 metais Motinos ir vaiko konsultacijų centro (Centre for Maternal and Child Enquiries – CMACE) tyrimo duomenimis, 30 % smurto prieš moteris atvejų prasideda moteriai besilaukiant. FRA (2014) tyrimo metu net 42 % moterų pranešė, kad partnerio smurtą patyrė besilaukdamos. Smurtas yra įvardintas kaip pirminė persileidimo priežastis (CMACE, 2011). L. Walker nustatė, jog jos aprašytam MMS būdingas bruožas yra autonominės arba vegetatyvinės nervų sistemos chroniškas sujaudinimas. Patiriant smurtą ir prievartą šeimoje, ilgalaikės kumuliatyvios traumos pasekoje atsiranda įvairūs fizinės sveikatos sutrikimai.

4.1.8.2. Psichosomatiniai⁴ sutrikimai

Cerulli ir kolegų (Cerulli, Poleshuck, Raimondi, Veale, Chin, 2012) tyrimo dalyvių fiziniai simptomai pirmiausia apėmė skausmo pojūtį; tiriamosios šį skausmą apibūdino kaip pastovų skausmą raumenyse, kas vėliau buvo diagnozuota kaip fibromialgija⁵, taip pat dažnai buvo diagnozuojamas lėtinio nuovargio sindromas. Kiti tyrimai nustatė ryšį tarp smurto šeimoje patirties ir imuniteto nusilpimo (Crofford, 2007), taip pat tarp trauminio įvykio išgyvenimo ir uždegiminių procesų organizme (Kendall-Tackett, 2008, cituoja Walker, 2009; Cerulli et al., 2012) bei autoimuninių ligų atsiradimo (Boscardino, 2004). Angina (Coker, Watkins, Smith, Brandt, 2005) ir diabetas siejami su trauminės patirties poveikiu asmens sveikatai. Galimi ir neurologiniai pakitimai, tokie kaip galvos svaigimas, sąmonės praradimas, traukuliai, regėjimo sutrikimai, alpimo priepuoliai bei chroniškas skausmas (McCauley, Kern, Kolodner, Dill, Schroeder, DeChant, Ryden, Bass, Derogatis, 1995, cituoja Baty et al., 2008). Bet visgi dažniausi fiziniai sutrikimai, pasireiškiantys smurtą ir prievartą išgyvenusioms moterims, yra astma bei kiti kvėpavimo sutrikimai (Cerulli et al., 2012), širdies ir kraujagyslių sutrikimai, tokie kaip padidėjęs kraujospūdis, širdoplakis (Coker et al. 2005; Cerulli et al., 2012) ir virškinimo trakto sutrikimai (Coker et al. 2005). Šių sutrikimų priežastis neįveiktos traumas kuriamas nuolatinis nervų sistemos sužadinimas, aukštas streso lygis išliekantis net tada, kai reali grėsmė jau yra praėjusi.

4 Psichosomatika (gr. ψυχή 'siela, dvasia' + σῶμα 'kūnas') – reiškiniai, kai psichologiniai poveikiai ir procesai tiesiogiai veikia organizmo fiziologinius procesus (ir gali sukelti patologinius pokyčius bei ligas).

5 Fibromialgija – tai reumatinė liga, kurios pagrindiniai simptomai yra išplitęs skausmas ir nuolatinis nuovargis, taip pat prasta nuotaika, depresija, nerimas, nervinė įtampa, pablogėjusi atmintis (Vencevičienė, 2010).

4.1.8.3. Fiziologinis organizmo atsakas į traumą

Evoliucijoje susiformavęs reagavimas į gyvybei gresiantį pavojų yra „kovos arba pabėgimo“ atsakas (angl. *fight or flight*), yra lydima stiprių emocijų. Iškilus pavojui emocinio reagavimo sistema paruošia žmogaus organizmą didelei aktyviai pastangai, mobilizuodama jo vidinius resursus, reikalingus gresiančio pavojaus įveikimui. Šiame procese svarbiausią vaidmenį vaidina autonominė arba vegetatyvinė nervų sistema, reguliuojanti fiziologines reakcijas, sukeltas stiprių emocijų išgyvenimų. Pavojaus akivaizdoje atsiradusi **kraštutinės parengties būseną patiriama kaip** padažnėjęs pulsas, padidėjęs arterinis kraujospūdis, tuščios venos, kad galimo sužeidimo metu būtų išvengta nukraujavimo, padidėjęs raumenų tonusas, beveik visai išjungta virškinamojo trakto veikla ir kitos parengiamosios fiziologinės reakcijos. Emocijos paleidžiamoji grandis yra valingieji skeleto raumenys, todėl visas organizmas pasirengia aktyviai veiklai, pavyzdžiui, šuoliui per kliūtį gelbstintis nuo užpuoliko arba aktyviai gynybai.

Artimųjų smurto atveju šios parengties realizacija yra neįmanoma dėl skirtingos aukos ir smurtautojo galios – **auka negali nei efektyviai gintis, nei pabėgti iš grėsmę keliančios situacijos**, todėl fiziologinės emocijų grandies sužadimas išlieka, ilgainiui nualindamas vegetacinę nervų sistemą ir jos įnervuojamus vidaus organus. Įtampai kaupiantis ilgainiui atsiranda organų ir jų sistemų disfunkcija ir galiausiai diagnozuojami įvairūs somatiniai susirgimai, kurių priežastis yra chroniška distreso būseną. Kaip jau buvo minėta, nemaža dalis didžiuosiuose terapiniuose skyriuose, tokiuose kaip gastroenterologinis, kardiologinis, taip pat neurologinis, besigydančių pacientų yra asmenys, kenčiantys nuo neidentifikuoto PTSS, tai yra asmenys, patyrę vienokią arba kitokią psichinę traumą.

4.1.9. Pasekmės psichologinei asmens sveikatai

4.1.9.1. Psichologinis smurtas

Psichologinis smurtas apima verbalines atakas, tokias kaip įžeidinėjimai, žeminimas, kontroliavimas ir galios demonstravimas izoliuojant moterį nuo palaikymo grupės – artimųjų, draugų, darbo kolegų – vienpusiškai priimant sprendimus, susijusius su šeimos gerove, finansais, ekonominio priklausomumo kūrimas, persekiojimas ir priekabiavimas, grasinimai atimti vaikus, susidoroti su moterimi ar jai brangiais asmenimis (Pico-Alfonso, 2005). Lietuvoje atlikto D. Tureikytės ir kolegų (Tureikytė, Žilinskienė, Davidavičius, Bartkevičiūtė, Dačkutė, 2008) tyrimo metu buvo nustatytos tokios vienos dažniausių psichologinės prievartos formų: šaukimas, barimas (50,63 proc.), įžeidžiančios replikos, žeminantis juokas (48,1 proc.), taip pat gana dažnai pasireiškia ignoravimas, nekalbėjimas (39,24 proc.). Vieni autoriai pažymi, jog psichologinė prievarta galimai turi didesnes neigiamas pasekmes nei fizinis smurtas (Walker, 1979, cituoja Pico-Alfonso, 2005), tuo tarpu kiti autoriai (Baty ir kolegos, 2008) nustatė, kad psichologinis smurtas dažnai naudojamas kartu su emociiniu ir seksualiniu smurtu, sukuriant fizinio smurto grėsmę ir galimai dar pablogina bendrąją savijautą.

4.1.9.2. Pasekmės psichologinei sveikatai

Dažniausiai nustatomi šeimoje patiriamo smurto padariniai moters psichologinei sveikatai aprašomi potrauminio streso sindromo (PTSS) konstruktu. Kaip minėta anksčiau, moteris, jos gyvenime du kartus apsisukus smurto ratui, laikoma kenčiančia nuo Mušamos moters

sindromo (MMS). Smurtą ir prievartą patiriančioms moterims žymiai dažniau nei šios patirties neturintiems asmenims diagnozuojama depresija, nerimo, panikos priepuoliai, somatizacija (Cerulli ir kt., 2012), nustatyta didesnė savižudybių rizika, būdingi intensyvūs baimės, kaltės bei gėdos jausmai (Astin, 1993, cituoja, Avdibergovič ir Sinanović, 2006). L. Walker kaip vieną iš pagrindinių padarinių moters psichologinei sveikatai išskiria kūno vaizdo sutrikimą. Kūno vaizdo sutrikimo tyrimai rodo, kad, nors daugelis iš mūsų galime būti nepatenkinti kažkuria savo kūno dalimi, tačiau smurtą ir prievartą patyrusioms moterims būdingas ne kurios nors konkrečios kūno dalies „nemėgimas“, bet susvetimėjimas su savo kūnu apskritai. L. Walker kelia hipotezę, kad tai gali būti susiję su žema saviverte, būdinga smurtą ir prievartą patyrusioms moterims (Astin, Lawrence, & Foy, 1993, cituoja, Avdibergovič ir Sinanović, 2006), kuri atsiranda ilgesnį laiką neįstengiant apsiginti nuo smurto, kai moters asmuo ir fizinis kūnas yra nuasmeninami, tampa tarsi instrumentu ją valdyti, žaloti ir skaudinti.

4.1.10. Pasekmės socialinei asmens sveikatai

Aprašant smurto rato fenomeną pastebima, jog jo pradinėse stadijose būdinga smurtautojo naudojama strategija **aukos izoliavimas**. Specializuotą pagalbą smurtą ir prievartą patiriančioms moterims teikiantys specialistai ir organizacijos žino, kad dauguma aukų yra izoliuotos nuo draugų, šeimos narių, kitų socialinio palaikymo grupių, tai patvirtina ir L. Walker (2009), J. Herman (2006), M. Baty ir kolegų (2008) tyrimai. Autoriai nurodo, kad izoliacija pirmiausia prasideda nuo elgimosi su moterimi kaip su daiktu, ir pasireiškia smurtautojui nustatant, su kuo ir kada moteris gali pasimatyti, įskaitant jos draugus ir šeimos narius; jis lydi ją į ir iš darbo, riboja jos laiką leidžiamą be smurtautojo, dažnai skambina telefonu ir pan. L. Walker pažymi, kad labai dažnai smurtą ir prievartą patirianti moteris daugiau laiko leidžia su smurtautojo draugais ir šeima. Taip gali nutikti dėl smurtautojo sudaromų kliūčių palaikyti santykius, taip pat ir dėl to, kad moters draugai bei šeimos nariai nepritaria smurtautojo elgesiui ir nenori matyti, kaip smurtautojas elgiasi su moterimi. Tai turi tiesioginių pasekmių partnerės socialinei gerovei, nes tuo būdu ji yra atskiriama nuo paramos grupių. Vėliau, siekdamas pavergti auką, ją visiškai valdyti, smurtautojas toliau naudoja izoliavimą bei daugybę kitų manipuliacijos formų, įskaitant: reikalavimą besąlygiškai paklusti jo nustatytoms taisyklėms, galiojančiomis tik aukai, bet ne pačiam smurtautojui, moteriai nepriimtina prievartinį seksualinį elgesį, pažeminimą, kontrolę ir liguistą pavydą, nenuspėjamumą bei tiesioginius ir netiesioginius grasinimus panaudoti smurtą. Kaip pastebi J. Herman (2006), paskutinis žingsnis psichologiškai pavergiant auką yra privertimas ją išsižadėti savo pačios moralės principų ir nutraukti ją rišančius saitus su artimaisiais.

Svarbu pastebėti, kad vienas iš veiksnių, lemiančių PTSS kaip ilgalaikio ir pastovaus biopsichosocialinės sveikatos sutrikdymo įsigalėjimą, yra paramos trūkumas po įvykio bei nepalanki socialinė aplinka, kurioje trūksta paramos (Ahmed, 2007; Vasiliauskaitė, 2015). Taigi, smurtautojų izoliuotos moterys praranda socialinės paramos grupę ar grupes ir tampa labiau pažeidžiamos smurtautojo manipuliacijoms, tuo būdu patekdamos į grupę asmenų, kuriems gresia kompleksinių sveikatos sutrikimų atsiradimas.

4.1.10.1. Požiūris į kitus ir ateitį

Kalbant apie negatyvią artimoje aplinkoje patiriamo smurto įtaką asmens socialinei sveikatai, pastebima, jog dauguma asmenų, kuriems būdingas potrauminio streso sindromas, save ir pasaulį mato taip, tarsi žvelgtų pro akinius, kurių stiklai nudažyti juodai – viskas jiems atrodo juoda ir beviltiška, įskaitant ir efektyvios pagalbos galimybę. Tyrimai atskleidžia, kad

smurto patirtis moterims suformuoja neigiamą požiūrį į supančią aplinką bei ateitį (Astin ir kt., 1993, cituoja, Avdibergovič ir Sinanović, 2006; Vasiliauskaitė, 2015). Kaip aiškina L. Walker, tai susiję su išmokto bejėgiškumo konstruktu bei su smurtautojo naudotomis technikomis, mažinančiomis moters savivertę, kas ilgainiui veda prie to, kad moterys beveik patiki, jog jos yra niekas, neturi jokių teisių ir be smurtautojo nesugeba nieko teisingai padaryti ar nuspręsti.

4.1.10.2. Seksualinė prievarta

Socialinę izoliaciją pagilina taip pat ir neigiama seksualinė patirtis, įgyta smurtiniuose santykiuose. L. Walker savo tyrimuose nustatė, kad lytiniai santykiai tampa dar viena smurtautojo priemone įtvirtinti moters priklausymą vyrui. Smurtautojas ima reguliuoti, kada bus užsiimama lytiniu aktu, kada jis bus smurtinis, o kada švelnus. Lytiniai santykiai praranda suartėjimo ir meilės išreiškimo prasmę, o tampa dar viena prievartos prieš moterį forma. FRA tyrimo (2014) duomenimis 6 % tyrime dalyvavusių moterų sutikdavo užsiimti lytiniais santykiais, nes bijojo to, kas gali įvykti joms atsisakius. Kitų tyrimų duomenimis, 40 – 45 % smurtą patyrusių moterų taip pat buvo verčiamos lytiškai santykiauti ar užsiimti žeminančiu ar nepriimtiniu seksualiniu elgesiu (Plichata, 1992, cituoja Baty ir kt., 2008). Todėl net nutraukus smurtinius santykius, moterys atsargiai, su nepasitikėjimu žvelgia į būsimus partnerius ir į galimybę turėti intymius santykius su jais (Astin ir kt., 1993, cituoja, Avdibergovič ir Sinanović, 2006). Stebima ir priešinga tendencija – išmoktas bejėgiškumas lemia, jog moterys patiki, jog neturi teisės rinktis ir dėl to tampa lengvomis kitų brutualių smurtautojų seksualinio smurto aukomis.

4.1.10.3. Aukos kaltinimas vs. socialinis palaikymas

Socialinę izoliaciją sąlygoja taip pat ir visuomenėje gajus, demoralizuojantis kaltės perkėlimas nuo smurtautojo aukai, dar vadinamas aukos kaltinimu (angl. *victim-blaming*) (Ituarte, 2007) – smurtą ir prievartą patiriančios moterys vengia išviešinti patiriamo smurto faktą, bijodamos nesulaukti jai reikalingos pagalbos ir dar labiau nukentėti nuo smurtautojo. Pažymėtina, jog esant socialiniam palaikymui, stipriai išauga moters galimybė smurtinius santykius nutraukti. Autoriai pastebi, jog smurtą ir prievartą patiriančioms moterims svarbu išlaikyti išorinius socialinius ryšius ir / arba užsitikrinti efektyvią socialinio palaikymo sistemą, kreipiantis į pagalbą teikiančias organizacijas. **Būtent dėl šių priežasčių LR Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas numato Valstybės garantuojamą specializuotą kompleksinę pagalbą, kuri turi būti teikiama proaktyviai, taip įsiterpiančią į ydingą smurto ratą ir siekiant padėti moteriai iš jos ištrūkti.** Apie tai kaip specializuota kompleksinė pagalba turi būti teikiama Specializuotos pagalbos centruose aptarsime kitame skyriuje.

4.1.11. Psichologinė krizė. Kritinių būklių intervencija

4.1.11.1. Psichologinė krizė

Psichologinė krizė – tai netikėtų ir sunkių gyvenimo permainų, lūžio situacijos sąlygota būseną, kurią lydi didelis nerimas, įtampa, grėsmė, nesaugumas, pasimetimas ir kiti panašūs išgyvenimai. Kiekviena krizė – tai ir ribinis egzistencinis išgyvenimas, kurio metu žmoguje įvyksta stiprus

dvasinis sukrėtimas, kuris arba palaužia, arba sustiprina, atverdamas naują gyvenimo ir jo teikiamų galimybių matymą. Išgyvendamas ir įveikdamas krizę asmuo įgyja naujos patirties, atskleidžia iki tol jam nežinomus vidinius ir išorinius resursus, siekdamas pagalbos ir gaudamas ją iš aplinkinių. Tačiau svarbu prisiminti tai, kad neįveiktoje krizėje glūdi rimtas pavojus biopsichosocialinei žmogaus sveikatai. Kriziniai išgyvenimai gali palaužti psichologines asmens gynybas, viršyti jo adaptacines galimybes, kuomet ankstesnieji prisitaikymo būdai tampa nebeefektyvūs ir žmogus tarsi pakimba virš bedugnės, pasijunta atskirtas nuo jį supančio pasaulio, todėl **sėkmingas išėjimas iš krizės didele dalimi priklauso nuo adekvačios ir savalaikės pagalbos prieinamumo.**

Psichologinėms krizėms būdinga tam tikra dinamika, pasireiškianti keliomis fazėmis (Caplan 1964; France, 1992, cituoja Polukordienė, 2003). Galima išskirti 4 fazes:

1. Poveikio (konfrontacijos, įžanginė) – tai pirmoji žmogaus reakcija į tai, kas įvyko. Šioje fazėje mažėja žmogaus orientacija situacijoje, auga įtampa, didėja nerimas. Žmogus niekaip negali išspręsti problemos, jaučia, kad jo pastangos ieškant išeities yra bevaisės, dėl to didėja sutrikimo jausmas. Tačiau žmogus vis tiek bando konfrontuoti su problema, ieško išeities.

2. Pasidavimo – įtampa auga toliau, stiprėja nevilties, bejėgiškumo jausmai, mažėja pasitikėjimas savo jėgomis, apima jausmas, kad ši problema niekuomet neišsispręs, skausmingi išgyvenimai nesibaigs.

3. Mobilizacijos – sukaupiamos visos pastangos. Motyvacija sprendimams tuo metu milžiniška, labai aukšta galimybė asmenybės augimui. Lyginant su kitomis fazėmis, žmogus yra atviresnis kitų įtakai, labiau linkęs priimti pagalbą. Šioje fazėje galimos dvi išeitys.

- *Krizė įveikiama*, žmogus randa sprendimą, įtampa palaipsniui atslūgsta, žmogus sustiprėja.
- *Krizė neįveikiama*. Įtampa taip pat sumažėja, bet jau dėl kitų priežasčių: žmogus pasiduoda, jaučiasi įveiktas, tampa pasyvus. Kaip vienas iš galimų būdų išvengti su neįveikta krize susijusių jausmų, gali kilti minčių apie savižudybę. Nesulaukus adekvačios pagalbos atsiranda neadaptyvūs reagavimo į krizinius išgyvenimus būdai, kurie signalizuoja apie prasidedantį psichologinės krizės chronizacijos procesą:

- krizę sukėlusį problemą, ją lydintys nemalonūs išgyvenimai yra klaidingai traktuojami (iškreipiami), neigiami, išstumiami. Pradeda pasireikšti neadekvačios psichologinės gynybos formos;

- žmogus atsisako atsakomybės už save, perkelia ją kitiems, dažnai kaltina kitus;
- piktnaudžiavimas alkoholiu ir kitais kvaišalais;
- psichologiniai sunkumai virsta somatinėmis, psichosomatinėmis, psichiatrinėmis problemomis.

Vienas iš dažniausiai pasireiškiančių sutrikimų – potrauminio streso sutrikimas (PTSS).

4. Galutinė – žmogus jaučia didelį fizinį ir psichinį išsekimą. Jei krizė įveikta, žmogus palaipsniui grįžta prie savo įprastos būsenos ir gyvenimo būdo. Jei krizė neįveikta, silpnėja vidinė asmenybės integracija. Tęsiasi ir gilėja chronizacijos procesai.

4.1.11.2. Kritinių būklių intervencija SPC

Smurto patirtis, jei jis patiriamas iš artimo asmens, yra labai sunkus išgyvenimas. Dažnai į Specializuotos pagalbos centrą besikreipiančių moterų būseną yra kritiška. **Krizių intervencija yra neatidėliotinos ir aktyvios kompleksinės pagalbos teikimo dalis. Tam gali prireikti ne vienos, o keleto konsultacijų.** Krizių intervencijos metu būtina griežtai laikytis SPC konsultantės etikos principų. Konsultantės pozicija turi būti aktyvi, labiau palaikanti. Orientuojamasi į situaciją, kokia ji yra *čia ir dabar*, atkreipiant pagrindinį dėmesį į patiriamo smurto sukeltą grėsmę ir neatidėliotiną saugumo poreikių užtikrinimą,

pavyzdžiui, gali būti skambinama bendroju pagalbos telefonu 112 ir kviečiama policija, greitoji medicinos pagalba, gali būti skambinama į policijos komisariatą pranešant apie klientei iškilusią grėsmę, susijusią su kardomųjų priemonių pažeidimu, kt. Visais atvejais yra pageidautina užsitikrinti klientės bendradarbiavimą ir veiksmų imtis gavus klientės sutikimą. Tačiau **ypatingais atvejais** ir nustačius, jog klientės ar kitų asmenų gyvybei, sveikatai ar turtui gresia tiesioginis pavojus, SPC konsultantas turi pareigą pranešti apie tai atsakingoms institucijoms, sutinkamai su Lietuvos Respublikos teisės aktais.

4.2. Psichologinis konsultavimas Specializuotos pagalbos centruose

4.2.1. Psichologinis konsultavimas kaip specializuotos kompleksinės pagalbos dalis

Psichologinis konsultavimas SPC yra specializuotos kompleksinės pagalbos sudedamoji dalis. SPC konsultantė turi turėti psichologinio konsultavimo įgūdžių tam, kad (1) gebėtų užmegzti ir išlaikyti kontaktą su traumą patyrusiu asmeniu, (2) mokėtų išgirsti ir rekonstruoti nukentėjusio asmens istoriją, susidedančią iš įvykusio smurto epizodo apibūdinimo ir ankstesnės smurtinės patirties, (3) taip pat surinkti informaciją apie asmens turimus išteklius, tokius kaip išsilavinimas, būstas, savarankiškos pajamos, dalyvavimas ar nedalyvavimas darbo rinkoje, esamos paramos grupės, bendras socialinės integracijos lygmuo ir pan. Svarbu įvertinti klientės motyvacijos lygį, kiek ji pasirengusi imtis aktyvių veiksmų situacijai pakeisti, jos pasiruošimą priimti SPC siūlomą pagalbą ir remiantis šia informacija kartu su kliente sudaryti pirminį *veiksmų planą*, kuris vėliau gali būti koreguojamas situacijai pakitus.

Kaip jau minėta Specializuotos pagalbos centrų darbo specifika lemia, kad visada, o ypač pradiniuose pagalbos teikimo etapuose, būtina dėmesį sutelkti labiau į išorinę (ne vidinę psichologinę) klientės situaciją. **Svarbiausias specializuotos pagalbos tikslas – suteikti nukentėjusiam asmeniui galios pasipriešinti smurtui šeimoje ir prisidėti užtikrinant adekvačią apsaugą nuo smurto artimoje aplinkoje.** Kol moters gyvybei ir sveikatai dėl patiriamo smurto gresia realus pavojus, vien tik psichologinė, o juolab psichoterapinė pagalba yra mažai efektyvi ir nerekomenduojama. Taigi, pradinėje pagalbos teikimo stadijoje „grynojo“ psichologinio konsultavimo SPC yra santykinai nedaug. Profesionali psichologinė bei psichoterapinė pagalba yra rekomenduojama, o kai kuriais atvejais netgi būtina, tolesniame pagalbos teikimo etape, tačiau tuomet moteris dažniausiai jau nebėra SPC klientė.

Psichologinės žinios SPC konsultantui yra svarbios ir tam, kad savo darbe išvengtų tipišku *disfunkciškų vaidmenų* (žr. Būdingi disfunkciški vaidmenys, kurių reikėtų vengti, 108 psl.), į kuriuos jis gali patekti bendraudamas su traumą patyrusiu asmeniu, o taip pat išsaugotų produktyvumą, savo paties biopsichosocialinę sveikatą bei išvengtų *profesinio perdegimo*.

4.2.2. Telefoninio konsultavimo specifika

Specializuotos pagalbos centro veikla modeliuojama kaip telefoninės tarnybos. Šis modelis pasirinktas remiantis gerąja pasaulio praktika, visų pirma, Austrijos Intervencijos centrų ilgametės veiklos patirtimi. Kontakto su kliente užmezgimas paprastai vyksta telefoninio

pokalbio metu. Tik įgyvendinant telefoninių konsultacijų metu sudarytą klientės *veiksmų planą* ir iškilus reikalui padėti tvarkyti dokumentus, teikti specializuotą teisininko ir / ar specializuotą psichologo pagalbą, klientė kviečiama atvykti iš anksto suderinus abiem pusėms tinkamą laiką į SPC patalpas ar kitą vietą, pavyzdžiui, seniūniją. Kaip rodo patirtis, SPC darbo praktikos kaimiškose vietovėse formuojasi skirtingai nei didžiuosiuose miestuose. Nustatytomis dienomis SPC gali rengti konsultacijas savivaldybių ar seniūnijų patalpose taip priartinant pagalbą prie nukentėjusio asmens.

Dėl savo specifikos **telefoninis konsultavimas turi privalumų** teikiant pagalbą būtent smurtą ir prievartą patiriantiems asmenims. Ir tai dėl šių priežasčių:

- Ką tik smurtą patyrusi moteris gali jaustis sutrikusi, vengti pašalinių žvilgsnių dėl matomų smurto žymių. Todėl jai kur kas paprasčiau pakelti telefono ragelį ir papasakoti savo istoriją neišeinant iš namų.

- **Klientė gali pati kontroliuoti santykio su konsultante intensyvumą ir trukmę**, lengvai nutraukti pokalbį, jei jis tampa per daug sunkus, skausmingas ar nerimą keliantis. Pati skambindama į SPC klientė gali išsaugoti savo anonimiškumą ir gauti jai reikalingos informacijos neatskleisdama savo asmens tapatybės arba prisistatydama kitu vardu. Turint omenyje, kad smurtiniams santykiams yra būdinga tai, jog iš aukos atimama galia priimti savarankiškus sprendimus, **galimybė pačiai kontroliuoti konsultavimo situaciją moteriai gali tapti** labai nauja, svarbia **įgalinančia patirtimi**.

- Telefoninis konsultavimas **suteikia daugiau galimybių spręsti klientės išmokto bejėgiškumo, nepasitikėjimo ar baimių**, kad gali būti suklandinta ir išnaudota, problemas. Telefoninis konsultavimas suteikia lygiaverčio santykio tarp klientės ir konsultantės formavimosi galimybę - būdama tik balsas ragelyje konsultantė yra mažiau „grėsminga“, o klientė gali pati reguliuoti pokalbio intensyvumą, trukmę, pasirinkti jai tinkamą laiką ir vietą.

- Telefoninis konsultavimas rekomenduojamas taip pat dar ir dėl to, jog **leidžia sėkmingiau spręsti pykčio arba aršios konfrontacijos problemas**. Teisėtas klientės pyktis, kylantis dėl patiriamo smurto, pokalbio metu gali būti perkeliamas į konsultantę, todėl telefoninis konsultavimas turi pranašumą, nes ir klientei, ir konsultantei yra lengviau išvengti tiesioginių pykčio padarinių, tokių kaip nutrūkęs kontaktas, prarasta bendradarbiavimo galimybė, kt. – kontaktas gali ir vėl būti lengvai atnaujintas kitos telefoninės konsultacijos metu. Sėkmingai spręsti šias problemas padeda ir SPC konsultantų anonimiškumas – **SPC dirbantys konsultantai neprisistato vardais**, todėl sumažėja asmeninių konfrontacijų pavojus.

- Telefoninio konsultavimo privalumas yra ir tai, kad **iš bet kurios šalies vietos paskambinusi** smurtą ir prievartą patyrusi **moteris, gali užmegzti pirmąjį kontaktą su SPC ir gauti** specializuotą kompleksinę **pagalbą** arba jai gali būti suteikta visa reikalinga informacija apie arčiau jos gyvenamosios vietos veikiantį regioninį SPC.

- Tiesa yra ir tai, jog klientė, gyvenanti smurtiniame ryšyje, kur iš jos yra atimta jėga ir galia priimti savarankiškus sprendimus, gali būti linkusi perduoti konsultantei visą atsakomybę už save ir savo dabartinę situaciją. Telefoninis konsultavimas **padeda išvengti pernelyg didelio konsultantės vaidmens sureikšminimo**, kuomet „bejėgė ir pasyvi“ klientė perduoda visą atsakomybę už jos problemos sprendimą „visą galinčiai ir viską žinančiai“ konsultantei, ir apsaugo nuo neproduktyvaus priklausomybės santykio formavimosi. Padėtis, **kuomet klientė visą savo galią perduoda konsultantei, o konsultantė tai priima, prieštarauja** pagrindiniam SPC pagalbos principui – **klientės įgalinimui**.

4.2.3. Kokių traumą patyrusio asmens reakcijų gali tikėtis specialistas, savo darbe susiduriantis su smurtą ir prievartą patiriančiu asmeniu?

Smurtas šeimoje gali sutrikdyti ar išbalansuoti įprastą žmogaus adaptaciją aplinkoje bei sukelti fiziologinius, psichologinius, emocinius bei kognityvinius pokyčius (Clark, Classen, Fourt ir Shetty, 2014). Specialistui, savo darbe susiduriančiam su smurtą ir prievartą patyrusiu asmeniu, svarbu žinoti, kokių dar traumą patyrusio asmens reakcijų, be anksčiau aprašytų PTSS ir MMS pasireiškimų, gali tikėtis ir kaip reikėtų elgtis su jomis susidūrus.

Vidinio autoriteto jausmo praradimas

Vidinio autoriteto jausmas – tai gebėjimas išlaikyti savo tapatumą įvairiose situacijose, turėti teigiamą savęs vertinimą, galėti integruoti bei valdyti stiprias emocijas, būti vienam nesijaučiant vienišam, nuraminti save, nepasinerinti į destruktivią savikritiką, greitai priimti teisingus ir asmens interesus atitinkančius sprendimus. Patirta trauma gali suardyti šio pozityvaus savireguliacijos mechanizmo funkcionavimą. Vietoje to gali atsirasti nepagrįstas bjaurėjimasis savimi, perdėtas savęs kaltinimas, impulsyvus, rizikingas ar neatsargus elgesys, tarsi žmogus nebrangintų savo gyvenimo, o tai, nepalankiais atvejais, sukuria sąlygas patirti pakartotinį traumavimą.

Sutrikdytas emocinis gyvenimas

Emocijų reguliacija – tai asmens gebėjimas koreguoti savo emocinį atsaką taip, kad jis atitiktų asmens interesus.

Trauma sutrikdo šį gebėjimą – susidūręs su dirgikliais, kurie primena trauminį įvykį, asmuo gali jaustis užlietas emocijų, trukdančių teisingai vertinti esamą situaciją, atrodyti arba perdėtai emocionalus, arba priešingai, emociškai šaltas, bejausmis. Traumą patyrę asmenys net ir nesant išorinės priežasties gali išgyventi intensyvius nerimo ir depresijos simptomus, taip pat baimės, pasimetimo, liūdesio, netekties, kaltės, gėdos ir kitus jausmus. **Disociacija** – tai gynybos mechanizmas, įveikos strategija, kurią asmuo naudoja siekdamas dorotis su traumine patirtimi.

Normaliomis sąlygomis, nesant ekstremalaus streso, mūsų psichika turi gebėjimą integruoti informaciją apie kūno pojūčius, emocijas, mintis, elgesį į vientisą patyrimą, atkuriant ir išsaugant asmens tapatumą. Kai žmogus patenka į nepakeliamą situaciją, tokią kaip smurtas šeimoje, seksualinė prievarta, kt., dalis traumuojančio įvykio aspektų yra atskiriama nuo likusios patirties, taip laikinai padarant situaciją labiau pakeliamą. **Disociacijos mechanizmo įsijungimo** negalima laikyti problemos sprendimo būdu. **Tai greičiau tam tikra išgyvenimo strategija grėsmę individo gyvybei, sveikatai ar jo asmens tapatumui keliančioje situacijoje.**

Disociacija gali pasireikšti įvairiais būdais:

Amnezija, kai neprisimenama tam tikrų įvykio detalių ar viso trauminio įvykio;

Depersonalizacija – jausmas, jog traumą patyrusio asmens kūnas yra jam svetimas, jausmas lyg asmuo stebi trauminį įvykį tarsi būdamas šalia savęs.

Derealizacija – potyris, kai aplinka atrodo svetima arba nereali.

Įtampą mažinantis elgesys

Psichinę traumą patyręs asmuo, jeigu jam nebus suteikta savalaikė ir efektyvi pagalba, visų pirma, specializuota kompleksinė pagalba, nuolatos išgyvena didžiulę įtampą, nerimą, depresines būsenas. Šios vidinio sužeistumo nuolatos atkuriamos būsenos galiausiai tampa nepakeliamos ir tuomet **asmuo griebiasi bet kokių, dažnai neadekvačių, savęs nuraminimo būdų**. Štai keletas iš pažiūros nesuvokiamų save žalojančio elgesio pavyzdžių, kurių griebiasi traumą patyrę asmenys, siekdami sumažinti psichologinį skausmą:

- alkoholio ir / ar kitų psichotropinių medžiagų nesaikingas vartojimas;
- rizikingas seksualinis elgesys;
- suicidiškas elgesys;
- tyčinis savęs žalojimas;
- impulsyvus rizikingas elgesys;
- kt.

Iškreipti, negatyvūs įsitikinimai apie save, kitus ir pasaulį

Dėl traumos gali atsirasti iškreipti įsitikinimai apie tokius dalykus kaip:

- Saugumo suvokimas. Pavyzdžiui, *esu pažeidžiamas, galiu patirti kitų žmonių smurtą ir prievartą; pasaulis yra pavojingas;*
- Savigarba. Pavyzdžiui, *aš esu blogas, pažeistas; esu pats atsakingas už blogus dalykus, kurie man nutinka;*
- Ryšys su kitais, intymumas. Pavyzdžiui, *aš visada būsiu vienas ir atskirtas nuo kitų; aš niekada neužmegsiu artimų santykių su kitais; esu kitoks nei kiti žmonės;*
- Galios kontroliuoti savo gyvenimą jausmas. Pavyzdžiui, *aš neturiu jokios galios kontroliuoti save ar santykius su kitais; galia kontroliuoti savo gyvenimą yra bauginanti; arba galios kontroliuoti savo gyvenimą praradimas yra bauginantis; santykiuose turi pirmas užimti išnaudotojo poziciją, arba būti išnaudotas pats.*

Tarpasmeninių santykių problemos

Psichinę traumą, ypač ilgalaikį traumavimą patyrusiems asmenims, būdingi tarpasmeninių santykių sunkumai. Kaip jau minėta, trauma, kuri yra tarpasmeninės prigimties, tokia kaip smurtas artimoje aplinkoje ar seksualinė prievarta, paveikia ją patyrusio asmens įsitikinimus apie save, kitus ir pasaulį ir daro įtaką santykiams su aplinkiniais. Santykiuose traumą patyrę asmenys neretai jaučia nepasitikėjimą, įtarumą, baimę. Jie gali išgyventi prieštarigus (ambivalentiškus) jausmus bendraudami su aplinkiniais – vienu metu ir trokšti artimų santykių, ir tuo pačiu jų vengti, baimindamiesi dėl savo pažeidžiamumo.

Svarbu: traumos patyrimas gali būti svarbus veiksnys didinantis riziką asmeniui patirti pakartotinį traumavimą kituose santykiuose. Liūdna tiesa yra tai, kad trauma linkusi save kartoti. Tam tikra prasme traumoto asmens atsargumas ir nepasitikėjimas pasauliu yra pagrįsti – tiek vaikystės, ypač seksualinė trauma, tiek kumuliatyvinė trauma, patirta artimuose tarpasmeniniuose santykiuose, tarsi palieka plyšį asmens psichologinių gynybų sistemoje ir nesunku pastebėti, jog potencialus smurtautojas pajunta asmens pirminį sužeistumą ir ima

demonstruoti savo galią asmens atžvilgiu, jį įtraukdamas į išnaudotojiškus, nelygius ir tuo būdu vėl traumuojančius santykius.

4.2.4. Kaip reaguoti į trauminės patirties atskleidimą?

Kodėl svarbu proaktviai klausti apie klientės trauminę patirtį?

Specialistui savo darbe susiduriančiam su smurtą ir prievartą patyrusiu asmeniu yra svarbu žinoti klientės trauminės patirties istoriją. Tai leidžia geriau suprasti klientės patiriamus sunkumus, numatyti galimas reakcijas ir suteikti jai reikalingą pagalbą. Svarbu suprasti, kad **klientė gali papasakoti specialistui tik tiek, kiek šis yra pasiruošęs išgirsti**. Traumą patyręs asmuo galimai jau susidūręs su netinkama aplinkos reakcija, aukos kaltinimu ar atstūmimu, itin atsargiai įsijungia į pokalbį, kai tai liečia jo skaudžius išgyvenimus. Pirmasis **SPC konsultantės ar bet kurio kito specialisto uždavinys, užmezgus kontaktą, ir yra prakalbinti klientę, sukurti pagarbią, padrašinančią, saugią atmosferą**. Pokalbio metu yra **svarbu proaktyviai užduoti teisingus ir savalaikius klausimus**, leidžiančius klientei papasakoti savo istoriją suinteresuotam ir geranoriškam klausytojui.

Tyrimai rodo, jog ne pats trauminės patirties atskleidimas, o netinkama konsultanto ar kito specialisto reakcija gali sukelti papildomą žalą traumą patyrusiam asmeniui. Klientei pasidalijus savo traumine patirtimi svarbu pripažinti, kas buvo išgirsta. Taip pat svarbu „nepabėgti“ nuo temos neatreagavus į atskleistą trauminę patirtį, kitaip klientė gali pasijusti nutildyta, nuvertinta, sugėdinta ar kaltinama.

Tinkama reakcija į trauminės patirties atskleidimą gali apimti išklausymą, traumos poveikio klientės gyvenimui pripažinimą, jos reakcijų, įveikos būdų bei emocinių išgyvenimų patvirtinimą.

Ką daryti, jei klientei kyla stiprios emocijos?

Apie trauminę patirtį kalbėti sunku. Net tais atvejais, kai traumą patyrusio asmens nėra klausama trauminės patirties detalių, jam gali kilti trauminio įvykio prisiminimai, lydimi stiprių emocijų.

Kai klientė išreiškia stiprius su traumine patirtimi susijusius jausmus, svarbu nepasiduoti impulsui kažką daryti, siekiant, kad ji tuoj pat pasijaustų geriau. Daug naudingiau tuomet tiesiog klausyti klientės išreiškiant palaikymą. Paprastai emocijos natūraliai nuslūgsta, todėl nedidelės pauzės išlaikymas, kol klientės emocijų banga atslūgs, gali būti viskas, ko tą akimirką jai reikia. Kai kurie traumą patyrę asmenys apie savo trauminius išgyvenimus gali kalbėti neišreikšdami emocijų, kaip apie įprastinę savo gyvenimo dalį. Svarbu prisiminti, jog tai nereiškia, kad traumos patyrimas neturėjo jokio emocinio poveikio ar kad tai šiuo metu nebėra aktualu. Greičiausiai vėlesnių pokalbių metu, kontaktui pagilėjus ir atsiradus didesniai pasitikėjimui, emociniai išgyvenimai taip pat galės būti atsiskleisti.

Jei konsultacijos metu kilus stiprioms emocijoms, jų intensyvumas ilgesnį laiką nemažėja, svarbu išsiaiškinti, ar klientė neprarado ryšio su dabartimi ir nepasinerė į prisiminimus apie traumą. **Svarbu prisiminti, jog pokalbio metu gali kilti staigūs, sąmonę užliejantys trauminės patirties sugrįžimai** (angl. *flashback*), lydimi pakitusios sąmonės būsenos, panikos reakcijų ir kt. Jei taip nutinka, **klientę būtina nuraminti**, čia padeda paprasti klausimai apie dabartinę situaciją – pvz., paprašymas pasakyti savo vardą, šios dienos datą, savo adresą, metų laiką ir pan.

4.2.5. Kas padeda specialistui, savo darbe susidūrusiam su smurtą ir prievartą patiriančiu asmeniu, geriau atlikti savo darbą ? Ką daryti ir ko ne?

- Patvirtinkite, jog išgirdote traumą patyrusį asmenį;
- Pripažinkite, jog smurtas šeimoje / artimoje aplinkoje yra plačiai paplitusi problema;
- Patvirtinkite, kad klientės reakcijos yra normalios tokioje nenormalioje situacijoje;
- Pripažinkite ir atspindėkite klientės drąsą pasidalinti skaudžia patirtimi;
- Pripažinkite, jog, klientei atskleidus savo trauminę patirtį, jai gali kilti ir daugiau su trauma susijusių minčių, jausmų ir prisiminimų, ir kad tai yra normali gijimo proceso dalis;
- Pasiteiraukite, ar tai buvo pirmas kartas, kuomet klientė kam nors atskleidė savo trauminę patirtį, ar kas nors anksčiau teiravosi apie jos patirtą smurtą;
- Patvirtinkite, jog klientė padarė geriausią, ką galėjo tuomet, kai įvyko smurto epizodas;
- Aptarkite būdus, kuriais klientė gali apsisaugoti nuo tolimesnio smurto;
- Aptarkite su kliente konfidencialumo ribas;
- Pasiteiraukite, ar klientė turi vaikų, kurie liudijo smurtą ar gyvena aplinkoje, kurioje smurtaujama. Pasiteiraukite, ar prieš juos taip pat nebuvo panaudotas smurtas šiuo ar kitais atvejais. Informuokite klientę, jog apie juos privalome pranešti atsakingoms institucijoms;
- Neskatinkite itin detalaus smurtinių epizodų atpasakojimo;
- Nemanykite, kad žinote, kaip jaučiasi ir ką galvoja klientė ir susilaikykite nuo tai išreiškiančių komentarų;
- Nesakykite, jog klientė privalo palikti smurtautoją;
- Neklauskite klientės, kodėl ji tiesiog nepalieka smurtautojo. Klientė gali pasijausti kaltinama dėl patiriamo smurto;
- Nemanykite, jog jūs žinote geriausią sprendimą klientės situacijai;
- Nereikškite klientei gailesčio.

4.2.6. Kas būtina žinoti apie smurtą ir prievartą patiriančio asmens ir jam pagalbą ar apsaugą teikiančio konsultanto ar specialisto santykio dinamiką?

4.2.6.1. Būdingi disfunkciški vaidmenys, kurių reikėtų vengti

Patogumo dėlei, toliau šiame tekste naudosime sąvokas *klientas* ir *konsultantas*, kur sąvoka konsultantas taip pat reiškia ir *specialistas savo darbe susiduriantis su smurtą ir prievartą patiriančiu asmeniu*.

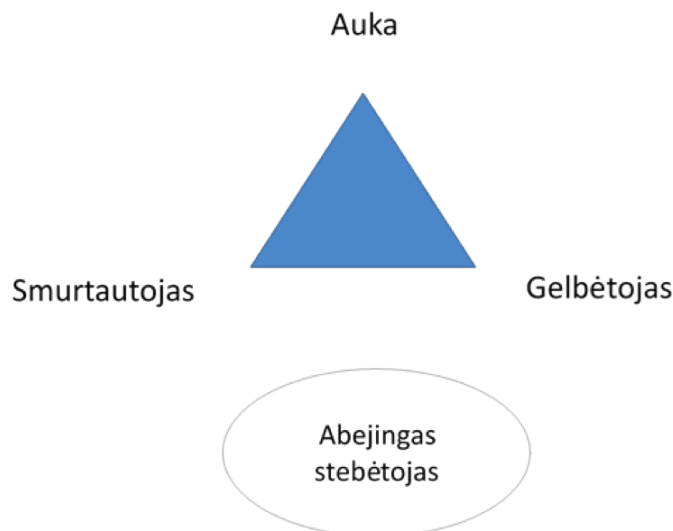
Tiek kliento, tiek konsultanto asmeninė patirtis turi įtakos jų tarpusavio santykiams pagalbos teikimo procese. Fenomenas žinomas kaip **psichologinis perkėlimas**, tai: *procesas, kurio metu klientas nesąmoningai nukreipia į pagalbos teikėją jausmus, suvokimus, vertinimus, susiformavusius santykiuose su svarbiu asmeniu/asmenimis jo gyvenime*.

Savo ruožtu konsultanto turima patirtis taip pat nuspalvina jo santykius su klientu. Konsultanto kliento suvokimas ir vertinimas yra veikiamas jo asmeninės ar profesinės patirties bei pasaulėžiūrinių nuostatų. **Kontraperkėlimo** turinį daugiausia sudaro emocinės būsenos patiriamos konsultanto bendravimo su klientu procese. Svarbu atkreipti dėmesį, jog būtent konsultanto jausmai, taip pat ir negatyvūs, kliento atžvilgiu gali būti ir yra vertingos informacijos apie klientą šaltinis. Pavyzdžiui, jei klientas dėl patirtos kompleksinės traumos jaučia didžiulį kaltės jausmą ar pasibjaurėjimą savimi, tačiau to neišreiškia žodžiais, konsultantas šiuos jausmus gali pajusti bendraudamas su klientu konsultacijos metu. Todėl visada reikia užduoti sau klausimą, **kuriam iš konsultacijos dalyvių priskirtini konsultacijos metu atsiradę jausmai** (ar tam tikra emocinė atmosfera) ir tai jautriai, taktiškai ir tinkamu laiku aptarti su klientu. Čia labai svarbus konsultanto profesionalumas, tačiau nemažiau ir pastarojo žmogiškas jautrumas ir paprastumas, leidžiantis užduoti klausimus taip, kad klientas nepasijustų nuvertintas ar kaltinamas konsultanto.

4.2.6.2. Dramatinis trikampis

Gyvenimas smurtiniame ryšyje galimai pakeitė kliento santykių su žmonėmis pobūdį. Klientai, kurie patyrė ilgalaikį traumavimą, pasižymi sudėtingomis perkėlimo reakcijomis. Konsultantui, dirbančiam su traumą patyrusiu asmeniu, svarbu atpažinti būdingą santykio su klientu dinamiką – **traumą patyręs asmuo neįsisąmonintai atkuria kai kuriuos pirminio trauminio įvykio aspektus bendraudamas su jam pagalbą teikiančiu asmeniu**.

Erdvinis modelis, kuris palengvina santykių su traumą patyrusiu asmeniu supratimą yra taip vadinamas **Dramatinis trikampis** (žr. 3 paveikslėlį). Jis aprašo traumos atkūrimą santykiuose su pagalbą teikiančiu specialistu (Clark, Classen, Fourt ir Shetty, 2014). (1) Auka, (2) Smurtautojas ir (3) Gelbėtojas – tai trys pagrindiniai vaidmenys, kuriuose sąmoningai, nesąmoningai, pusiau sąmoningai gali atsirasti nukentėjęs asmuo ir atitinkamai jam pagalbą teikiantis konsultantas. Vėliau šis modelis buvo papildytas ketvirta pozicija – (4) Abejingo stebėtojo. Konsultavimo metu gali atsirasti bet kuris šių vaidmenų pasiskirstymas tarp kliento ir konsultanto. Pavyzdžiui, klientas gali atsidurti bejėgės Aukos vaidmenyje, o konsultantas jo atžvilgiu pasijusti Gelbėtoju – vieninteliu asmeniu, galinčiu suprasti šį klientą ir jam padėti. Svarbu prisiminti, kad toks santykis yra neproduktyvus, prieštaraujantis pagrindiniam efektyvaus darbo su smurtą ir prievartą patiriančiu asmeniu principui – **kliento įgalinimui**, todėl to reikėtų vengti.

3 pav. Dramatinis trikampis – keturi disfunkciški vaidmenys
Paveikslėlio šaltinis: Clark, C., Classen, C. C., Fourn, A., & Shetty, M. (2014).
Treating the trauma survivor: An essential guide to trauma-informed care. Routledge.

Toliau pateikiamas trumpas šių keturių disfunkciškų vaidmenų aprašymas ir kai kurios rekomendacijos, kaip jų išvengti ar ką daryti į juos patekus.

Aukos vaidmuo

Konsultantas, veikiamas perkėlimo gali patekti į aukos poziciją ir tuomet jis **jaučiasi bejėgis**; neturintis galios pakeisti situaciją; nepadedantis, neefektyvus, užguitas; praradęs viltį; negerbiamas; nekompetentingas. Konsultantas gali jaustis taip tarsi iš jo darbo nesą jokios naudos ir tuoj pasiduosiantis ir nuleisiantis rankas.

Smurtautojo vaidmuo

Atsidūręs Smurtautojo pozicijoje konsultantas **gali jaustis visagalis**, kontroliuojantis, reikalaujantis, piktas, nuvertinantis klientą ir jo gebėjimus spręsti problemas. Jis gali būti itin aktyvus, agresyvus, manipuliuojantis, pažeidžiantis kito asmens ribas, atimti iš kliento iniciatyvą ir jam nurodinėti. Taip pat **gali atsitikti, kad konsultantas, ilgą laiką kentęs kliento įžeidinėjimą ar nuvertinimą, galiausiai išlieja ant jo susikaupusį pyktį**. Tuo atveju Smurtautojo vaidmuo pakeičia iki tol buvusį Aukos vaidmenį, o klientas savo ruožtu tampa Auka. Akivaizdu, kad **tokia interakcija yra visiškai neproduktyvi ir nesuderinama nei su kliento, nei su konsultanto gerove**.

Klientui, patekusiam į Smurtautojo vaidmenį **gali būti būdingas**, pavyzdžiui **agresyvus reikalavimas skirti jam daugiau dėmesio**, taip pat ir po darbo valandų, klientas gali brautis į konsultanto asmeninį ar profesinį gyvenimą, ar kitais būdais bandyti priversti konsultantą vykdyti kliento nurodymus. Klientas gali grasinti nutraukti bendradarbiavimą, apskųsti konsultantą, kitaip „atkeršyti“ už menamą įžeidimą.

Gelbėtojo vaidmuo

Konsultantas, patekęs į gelbėtojo rolę **gali jaustis lyg jis yra ypatingai reikalingas klientui, atsakingas už jį**, lyg be jo pagalbos klientas nesusitvarkys, pražus, lyg jis turi ypatingą ryšį su šiuo klientu, jaučiasi kaltas, kai klientas išgyvena sunkius su trauma susijusius jausmus, tarytum turėtų pernelyg didelę galią ir būtų pajėgus jį nuo to apsaugoti. Kartais nejučia kyla impulsas, kad ir labai trumpalaikis, pavyzdžiui, parsivesti klientą namo, nuvykti pas jį, išspręsti jo buitinius rūpesčius ar pačiam imtis „perauklėti“ smurtautoją...

Klientas, patekęs į gelbėtojo vaidmenį, gali **jaustis atsakingas už konsultanto gerovę**, būkštauti, kad galbūt jį nuvargina, kad jo problemos esančios pernelyg sudėtingos ir kenkia konsultantui. Klientas gali mėginti apsaugoti konsultantą nuo savo sunkios trauminės patirties ir todėl jos neatskleisti, prisitaikyti prie konsultanto poreikių ir nuotaikos, jautriai reaguoti į pagalbą teikiančio specialisto patiriamą stresą lyg jis, klientas, būtų už tai atsakingas.

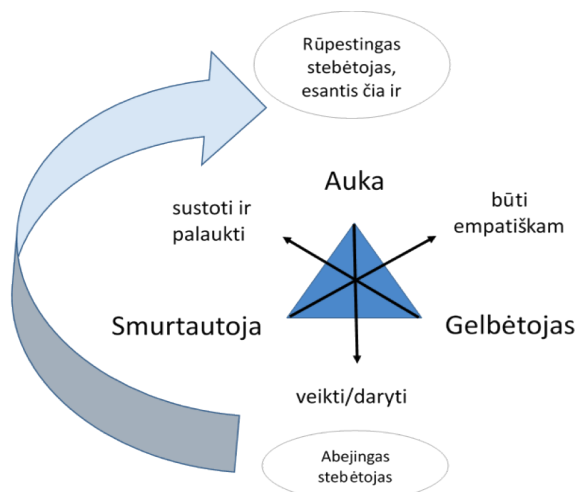
Abejingas stebėtojas

Konsultantas, patekęs į Abejingo stebėtojo vaidmenį, tikisi **jog kiti patys išsprę savo problemas be jo įsikišimo**, neatkreipia dėmesio į kito asmens poreikius, jaučiasi suerzintas, supykdytas, kai klientas išreiškia prašymus ar pageidavimus, gali jausti nuobodulį, klausydamasis kliento istorijos.

Klientas, būdamas Abejingo stebėtojo vaidmenyje, **nuvertina savo situacijos rimtumą ir keliamą pavojų**, susierzina, kai pagalba jam pasiūloma ir jos atsisako, prašo nesikišti į jo gyvenimą, nes „viskas yra gerai“. Klientas taip pat gali pasakoti apie grėsmę gyvybei sukėlusius įvykius tarsi tai būtų atsitikę ne jam, o kažkokiam kitam asmeniui, kurį jis nuvertina, iš kurio net šaiposi ir kurio likimas jam atrodo nesvarbus.

4.2.6.3. Kaip turėtų elgtis konsultantas, patekęs į vieną iš keturių disfunkciškų vaidmenų?

Konsultantas, teikiantis pagalbą psichinę traumą patyrusiems asmenims, turėtų būti itin budrus ir nuolatos reflektuoti savo patirtį tam, kad galėtų laiku atpažinti, įvardinti ir išsitapatinti su bet kurio iš aukščiau išvardintų disfunkciškų vaidmenų, trukdančių gerai atlikti savo pareigą.

4 pav. Būdai, kaip išėiti iš kiekvieno iš keturių disfunkciškų vaidmenų.

Paveikslėlio šaltinis: Clark, C., Classen, C. C., Fourt, A., & Shetty, M. (2014).

Treating the trauma survivor: An essential guide to trauma-informed care. Routledge.

Kaip išeiti iš Smurtautojo vaidmens

Patekęs į Smurtautojo vaidmenį konsultantas rizikuoja tapti institucijose nusėdusio smurto dalimi. Pastebėjęs, kad jau atsidūrė Smurtautojo vaidmenyje, konsultantas turėtų stabtelėti ir pasistengti **empatiškai pažvelgti į kliento situaciją** jo paties akimis, pabandyti suprasti, kaip ją mato klientas. Tam tikrose situacijose galbūt **verta atsiprašyti kliento**, patvirtinti, jog konsultantas yra pasiruošęs toliau bendradarbiauti su klientu ir suteikti reikiamą pagalbą. Pavyzdžiui, galima pasakyti tokius ar panašius žodžius „Atsiprašau, regis aš taip pat pakėliau balsą, gal galėtume pradėti iš naujo?“, galima pasiteirauti, kaip klientas jaučiasi šiuo metu, tuo būdu vėl sutelkiant dėmesį į klientą ir pan.

Svarbu: blogiausia, kas gali atsitikti pagalbos teikėjui tai nepastebėti, kad jau piktnaudžiaujame savo galia, ir priimti Aukos pozicijoje atsidūrusio kliento jam deleguojamą Smurtautojo vaidmenį. Tuo būdu dar kartą pakartojama kliento trauma, šįkart santykiuose su pagalba teikiančiu asmeniu. Šis fenomenas žinomas kaip antrinis traumavimas.

Kaip išeiti iš Aukos vaidmens

Svarbu prisiminti, jog viktimizacija yra centrinis traumą išgyvenusio asmens patyrimas. Nors pagalbą teikiančiam specialistui gali būti nemalonu atsidurti aukos vaidmenyje, tačiau tai gali tapti vertinga jo patirties dalimi – konsultantas gauna galimybę pasijusti taip, kaip dažniausiai jaučiasi jo klientas. Vis dėlto tai yra disfunkciškas vaidmuo, į kurį patekęs konsultantas turėtų žinoti, kaip iš jo išeiti. Konsultantas, patekęs į Aukos vaidmenį, turėtų **šiek tiek atsitraukti ir surasti erdvės laisvam, paties pasirinktas elgesiui**, pavyzdžiui, išsakyti, kaip kliento elgesys priverčia jį jaustis, pasirinkti tylėti, kai klientas elgiasi agresyviai, kt.

Svarbiausias konsultanto uždavinys yra **nubrėžti ribas** agresyviai kliento elgesiui – pakankamai energingai, tačiau draugiškai, kad neižeistų kliento. Kliento, tapusio ilgalaikio smurtinio nusikaltimo, koks ir yra smurtas artimoje aplinkoje, auka, ribos buvo sistemingai pažeidžiamos smurtautojo, dėl šios priežasties kliento saugių ribų pojūtis gali būti sutrikdytas ir jis gali pažeisti kitų asmenų, taip pat ir konsultanto ribas. Tai, kad konsultantas geba nubrėžti saugias ribas sau ir klientui konsultacijos metu, neprarandant pagarbaus ir tarpusavio pasitikėjimo grįsto santykio, gali tapti klientui nauja ir naudinga patirtimi, didinančia kliento pasitikėjimą konsultantu, savimi ir pasauliu apskritai. Kaip jau minėta, psichinė trauma suardo asmens vidinio autoriteto jausmą, todėl bendravimas su konsultantu, gebančiu derinti draugišką kliento priėmimą su reikalavimu gerbti abiejų konsultacijos dalyvių ribas, gali tapti tam tikru konstruktyviu autoriteto, nepiktnaudžiaujančio savo galia, modeliu.

Kaip išeiti iš Gelbėtojo vaidmens

Pagalbą teikiantis specialistas ar konsultantas, **pastebėjęs kylantį impulsą „gelbėti“ klientą** t. y. suvokęs, kad gali atsidurti Gelbėtojo vaidmenyje, **privalo šiek tiek sumažinti savo įsitraukimą, stabtelėti ir apsvarstyti kitus galimus veikimo būdus**. Atsižvelgiant į tai, kad kertinis efektyvaus darbo su smurta ir prievartą patiriančiu asmeniu principas yra kliento įgalinimas, konsultanto uždavinys - kartu su klientu tyrinėti tik pačiam klientui žinomas galimybes, problemos sprendimo būdus bei padėti jam atrasti turimus išteklius, leidžiančius spręsti problemą. Nuoširdus konsultanto dėmesys turėtų paskatinti aktyvias problemas sprendimo paieškas, kliento domėjimąsi savo gyvenimu ir jo teikiamomis galimybėmis. Kartais verta klientui tiesiog **užduoti paprastą klausimą**, kaip pavyzdžiui, „**kas turėtų būti (įvykti, pasikeisti, atsirasti...), kad būtų gerai?**“, kviečiant klientą plačiau pažvelgti į savo situaciją, ieškoti išeičių nebeakcentuojant kliūčių.

Kaip išeiti iš Abejingo stebėtojo vaidmens

Apie tai, kad jau patekome į abejingo stebėtojo vaidmenį, galime spręsti iš to, kad **konsultacijos metu mums kyla nuobodulio, abejingumo ir nekantrumo jausmai**. Atpažinus, jog patekome į šį disfunkcišką vaidmenį, svarbu priimti sąmoningą sprendimą įsitraukti į kliento situaciją *čia ir dabar*, **imti aktyviai domėtis kliento pasakojimu**. Jei jaučiate, kad dėl įvairių svarbių priežasčių (didelis darbo krūvis, šiuo metu aktualios asmeninės problemos, nuovargis darbo dienos pabaigoje, kt.) negalėsite to padaryti, sąžiningiau yra konsultaciją tiesiog nutraukti kreipiantis į klientą, kad ir tokiais žodžiais „*Jūsų atvejis tikrai sudėtingas (įdomus, ypatingas, kt.) dėl jo aš turėsiu pasikonsultuoti su kolegomis, todėl su Jumis susisieksime vėliau. Ar galėtume susitarti dėl jums patogaus kitos konsultacijos laiko?*“. Jei pokalbis užsitęsė ir tapo neproduktyviu, jį galima nutraukti klientui pasakant, pavyzdžiui, „*Dabar mūsų laikas jau baigėsi. Kada galėtume su jumis vėl susisiekti ir pratęsti pokalbį?*“. Jei jaučiate, jog su šiuo klientu produktyvaus kontakto užmegzti nepavyks ir ateityje, yra visiškai normalu atvejį perduoti kolegai trumpai pristatant tuos sunkumus, kuriuos patyrėte konsultacijos metu.

Svarbu: Dirbant su šia tiksline grupe, smurtą ir prievartą artimoje aplinkoje patiriančiais asmenimis, užimti Abejingo stebėtojo poziciją reikštų būti stipresniojo, t. y. smurtautojo pusėje. Nepamirškime, jog visais šiais atvejais esame pakviesti liudyti jau įvykusį nusikaltimą, tad, atstovaujant bet kurią demokratinės valstybės instituciją mūsų pareiga – visuomet būti nukentėjusiojo pusėje ir savo profesines žinias bei įgūdžius panaudoti tam, kad padidintume jo galią atsispirti smurtui.

Kiekvienu atveju svarbu patvirtinti, kad išgirdome klientą ir **pripažinti jo patirtą traumą, būti suinteresuotu jo istorijos dalyviu** ir kartu dėti pastangas atkuriant pažeistas šio asmens kaip žmogaus ir piliečio teises.

4.2.7. Pagrindiniai konsultavimo principai taikomi SPC darbe⁶

4.2.7.1. Pagrindinės konsultavimo technikos

R. Kočiūnas (1995) išskiria šias žemiau išvardintas konsultavimo technikas:

Klausimų uždavimas. Šios konsultavimo technikos **tikslas** yra dvejopas – **sužinoti informaciją apie klientę bei skatinti ją pačią analizuoti dabartinę savo situaciją**. Klausimai paprastai skirstomi į uždarus ir atvirus. Uždari klausimai naudojami konkrečiai informacijai gauti ir numato atsakymą keliais žodžiais, pavyzdžiui, „*Ar pranešėte apie patiriamą smurtą policijai?*“. Atviri klausimai yra daugiau atveriantys, padeda daugiau išsiaiškinti ne faktus, bet skatina pašnekovą dalintis savo mintimis apie situaciją, nuostatomis, lūkesčiais, pavyzdžiui, „*Ką Jūs apie tai galvojate? Kaip jūs dėl to jaučiatės?*“.

Užduodant klausimus yra svarbu prisiminti:

1. Klausimai, prasidedantys žodžiu **kas** dažniausiai būna orientuoti į faktus;
2. Klausimai su **kaip** yra daugiau atveriantys, dažniausiai būna orientuoti į žmogų, jo vidinį pasaulį;
3. Reikėtų vengti klausimų prasidedančių žodžiu **kodėl**, nes jie skatina pašnekovą gintis, teisintis. Geriau performuluoti į **kaip atsitiko, kad**;

⁶ Konsultavimo pagrindų žinojimas yra naudingas ir gali sukurti pridėjamąją vertę bet kuriam specialistui savo darbe susiduriančiam su smurtą ir prievartą patiriančiu asmeniu.

4. Nereikėtų užduoti kelių klausimų iš karto. Klientei gali būti neaišku, į kurį klausimą atsakinėti;

Paskatinimas – tai trumpos frazės skatinančios pašnekovą tęsti, nenustoti kalbėti, pavyzdžiui, „*mhm*“, „*aš jūsų klausau*“, „*gal galite papasakoti daugiau*“. Paskatinimas išreiškia konsultantės supratimą, domėjimąsi, kuria palaikymo atmosferą, kurioje klientei lengviau atsiverti ir papasakoti savo istoriją.

Perfrazavimas – tai pagrindinių minčių ir faktų pakartojimas savais žodžiais. Šios konsultavimo technikos tikslas yra parodyti, kad klausomasi ir suprantama, pasitikrinti, ar klausytojas ir pašnekovas vienodai supranta, kas yra sakoma. Pavyzdžiui, „*Jei aš jus teisingai supratau, tai jis...*“, „*Jeigu jūs man sakote, kad policija buvo iškviesta ir smurtautojas pašalintas iš įvykio vietos, tai turime pagrindo tikėtis, kad ikiteisminis tyrimas yra arba bus pradėtas*“. Perfrazuojant yra svarbu prisiminti:

1. Perfrazuojama tik pagrindinė mintis;
2. Perfrazuojant negalima iškreipti pašnekovo minties;
3. Perfrazuojant reikėtų vengti pažodžiui pakartoti pašnekovo pasisakymą, nes tai gali nuskambėti kaip pasišaipymas. Pageidautina klientės mintį išreikšti savais žodžiais.

Apibendrinimas – tai tam tikra prasme yra pagrindinių pokalbio idėjų santrauka, išreiškianti pagrindinę kelių mažai susijusių teiginių mintį. Tai padeda susisteminti mintis, apžvelgti tai, kas pasakyta. Pavyzdžiui, „*Iš to, ką iš Jūsų išgirdau, atrodo svarbu, kad...*“, „*Problemos esmė regis yra...*“. Apibendrinimas ypač svarbus, kai klientė kalba ilgai ir painiai, nes padeda klientei geriau pamatyti savo situaciją iš šono.

Tylos pauzės. Mokėjimas tylėti ir panaudoti tylą konsultavimo tikslams yra vienas iš esminių konsultavimo įgūdžių. Egzistuoja tokia sąvoka kaip **produktyvi tyla**, galinti paskatinti ir pagilinti kontaktą. Tylos pauzė ypač pokalbio pradžioje gali reikšti klientės nerimą ir neapsisprendimą. Visgi, tyla toli gražu nereiškia, kad nėra realaus aktyvumo. Periodiškos tylos pauzės pokalbį daro kryptingą, nes mintyse išryškunami esminiai pokalbio momentai, padaromos pagrindinės išvados. Tyla taip pat gali reikšti, kad pokalbis yra aklavietėje ir ieškoma naujos pokalbio krypties, todėl bet kuriuo atveju neverta skubėti ją nutraukti.

Konfrontacija – tai bet kokia konsultanto reakcija, prieštaraujanti pašnekovo elgesiui. Prieštaraujama tam, kas gali kliudyti klientei pamatyti ir spręsti savo problemas. Konfrontacija atkreipia kliento dėmesį į prieštaravimus jo elgesyje, mintyse, jausmuose arba tarp minčių ir jausmų, ketinimų ir elgesio. Taip pat konfrontacija padeda atkreipti klientės dėmesį į tai, kad ji vengia aptarti kai kuriuos problemos aspektus. Kaip specifinė konfrontacijos forma yra klientės pertraukimas. Konsultantė neturėtų pamiršti, jog ne visi klientės pasakojami dalykai yra vienodai svarbūs. Smurtą patyręs asmuo gali vengti kalbėti apie patirtą smurtą, kalbėti apie nesusijusius dalykus, todėl **konsultantė turėtų klientei tą atspindėti ir pokalbį gražinti prie konsultacijos tikslo**. Aišku, konfrontacija neturėtų būti kategoriška, įgudęs konsultantas geba įpinti savo autentišką reagavimą, kartais nesutikimą, su kliento išsakomomis mintimis, į bendrą, iš esmės draugišką ir konstruktyvų pokalbį.

4.2.7.2. Konsultantės etika

Kompetencijos principas. Konsultantei būtinos specialiosios žinios iš traumos psichologijos srities bei pasaulėžiūrinės nuostatos, leidžiančios vienareikšmiškai būti nukentėjusio asmens pusėje. Moters psichologinės traumos gijimas prasideda nuo traumos istorijos prisiminimo ir

papasakojimo dalyvaujant suinteresuotam liudininkui, kuriuo ir turi tapti SPC konsultantė. Tik dalyvaujant kitam asmeniui trauminės patirties metu iš sąmonės išstumtos mintys, jausmai ir prisiminimai gali sugrižti. Taip sukuriama galimybė sąmoningai juos suvokti, perdirbti ir įveikti.

Kita svarbi kompetencija įgalinant smurtą patyrusią moterį yra konsultanto informuotumas, leidžiantis suteikti klientei visą jai reikalingą informaciją. Siekdama padėti smurtą patyrusiai moteriai pasinaudoti valstybės institucijų ar visuomeninių organizacijų pagalba, konsultantė pati turi gerai išmanyti šių institucijų bei organizacijų darbą. Svarbu parinkti ir tinkamą pagalbos šaltinį. Vienu atveju tai gali būti teisėsaugos institucijos, kitu – Vaiko teisių apsaugos skyriai, sveikatos priežiūros įstaigos, socialines paslaugas teikiančios institucijos. Svarbu prisiminti, jog įgalindama moterį priimti savarankiškus sprendimus ir atgauti pasitikėjimą savimi, konsultantė informuoja ir konsultuoja klientę, bet nenurodinėja, ką daryti. Moteris pati turėtų nuspręsti, kaip ir kada pasinaudos gauta informacija.

Pastebėtina, jog institucijų darbo tvarka, teisės aktai bei jų įgyvendinimo praktika nuolat kinta, todėl siekiant teikti kvalifikuotą specializuotą kompleksinę pagalbą, svarbu, jog SPC dirbantys konsultantai ir specialistai nuolatos keltų kvalifikaciją, dalyvaudami SPC darbuotojams ir savanoriams skirtuose specialiuose mokymuose, bendruose SPC renginiuose bei konferencijose.

Autonomijos principas. Užmegzdama santykius su kliente, konsultantė įsipareigoja gerbti klientės autonomiją ir išlikti objektyvi situacijos dalyvė. Tai reiškia, kad konsultantė susilaiko nuo galios panaudojimo ir nesiekia klientei perduoti savo įsitikinimų (politinių, religinių ar kitokių) ir taip nukreipti sprendimų, kuriuos moteris priima savo gyvenime. Vienas iš svarbiausių SPC teikiamos klientui draugiškos pagalbos bruožų yra *horizontalus santykis tarp klientės ir konsultantės*, t. y. konsultantė nenaudoja jokių galios svertų, galinčių „priversti“, „nubausti“, „atimti“ („atimsime pašalpas“, „įrašysime į riziką“, „atimsime vaikus“...). Klientė yra suvokiama tiesiog kaip *kita* moteris šiuo metu patirianti sunkumų ir atsidūrusi situacijoje, kurioje gali atsidurti bet kuri moteris.

Solidarumo principas. Reikalavimas būti neutraliu dalykine prasme nereiškia moralinio – etinio neutralumo. Atvirkščiai, darbas su nusikaltimo aukomis, kokios yra smurtą bei prievartą patiriančios moterys, reikalauja moralinio įsipareigojimo, tvirto pasaulėžiūrinio pagrindo išlaikymo. Kitaip tariant, **konsultantė, pasiryžusi padėti smurtą ir prievartą patiriančiai moteriai, turi priimti solidarumo su nukentėjusiu asmeniu poziciją – visada būti moters pusėje.** Čia neturime galvoje tokio supaprastinto įsitikinimo, kad auka niekuomet nepadaro nieko blogo. Tačiau smurtinio elgesio negalima pateisinti. Įsipareigodama padėti moteriai, konsultantė kartu įsipareigoja ją remti socialinio teisingumo labui (Herman, 2006). **Svarbu prisiminti, jog kilus abejonių dėl to, ar auka gali būti „pati kalta“, „prisiprašiusi“ ir pan., geriau atsisakyti ketinimo dirbti su smurtą patiriančiomis moterimis.** SPC konsultantė jokiais aplinkybėmis negali užduoti klausimo „gal Jūs mums melavote?“ arba „Gal Jūs jį provokavote savo elgesiu?“. Iš esmės, SPC darbuotojos yra kviečiamos paliudyti nusikaltimą, kuris jau yra įvykdytas prieš šį asmenį.

Konfidencialumo principas. Specializuotos pagalbos centrų konsultantės turi laikytis konfidencialumo principo. Konfidencialumas yra viena svarbiausių prielaidų, skatinančių klientės ir konsultantės tarpusavio pasitikėjimą. Net pats kreipimasis telefonu ar klientės atvykimas į SPC patalpas yra konfidencialaus pobūdžio informacija ir tai turi būti saugoma paslapyje. Visa SPC turima informacija apie klientę, įskaitant informaciją, sutinkamai su ASAAĮ, gautą iš policijos, negali būti atskleista tretiesiems asmenims.

Konsultuojant smurtą patyrusias moteris svarbu iš karto nustatyti konfidencialumo ribas: aiškiai aptarti su kliente, kokią jos suteiktą informaciją bus galima atskleisti ir kam. Pavyzdžiui, tarpininkaujant policijoje reikia nurodyti moters tapatybę bei gyvenamąją vietą, jei klientė kreipėsi pati ir jos duomenys policijai nežinomi. Konfidencialumo ribos ypač svarbios, kai kalbama apie seksualinį smurtą. Seksualiniai nusikaltimai yra labiausiai stigmatizuoti, todėl itin slepiami. Tai, kad klientė atskleidė konsultantei šią trauminę patirtį, greičiausiai reiškia didelį klientės pasitikėjimą. Neatsargus panašios informacijos naudojimas gali turėti ypač neigiamų pasekmių.

Svarbu: tais atvejais, kai asmuo yra pavojingas sau ar kitiems arba gresia tiesioginis pavojus klientei ir / ar jos artimiesiems, konsultantė turi įspėti klientę, kad apie tai privalo pranešti atitinkamoms institucijoms įstatymų numatyta tvarka.

Anonimiškumo principas. Specializuotos pagalbos centre paprastai konsultuojama anonimiškai. Konsultantė turėtų (žr. Telefoninio konsultavimo specifika, 102 psl.), o klientė gali (kai kreipiasi pati ir nėra gauto policijos pranešimo apie smurto artimoje aplinkoje epizodą) išlikti anonimiškos. Anonimiškumas sudaro galimybes kreiptis ir toms moterims, kurios dar nėra pasirengusios ir vengia išviešinti šeimoje patiriamą smurtą, tačiau norėtų daugiau sužinoti apie esamas apsaugos ir pagalbos galimybes. Šioms moterims anonimiškumas yra būtina sąlyga gauti joms reikalingą pagalbą.

UŽRAŠAI

UŽRAŠAI

5 TEISINIS MODULIS

5.1. Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas (2011 – 2016) – geroji praktika ir iššūkiai

Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas (2011) įtvirtina, kad smurtas artimoje aplinkoje – tai nusikaltimas ir žmogaus teisių pažeidimas. Šio įstatymo pagrindinis tikslas – ginti pažeistas smurtą ir prievartą patiriančių asmenų žmogaus teises ir apsaugoti juos nuo tolimesnio partnerių ar / ir sutuoktinių smurto bei užtikrinti Valstybės garantuojamos savalaikės specializuotos kompleksinės pagalbos teikimą visoje šalyje. Įstatymu priimtas smurto sąvokos apibrėžimas neapsiriboja vien fizine prievarta, kuri dažniausiai atpažįstama ir įvardijama kaip smurtas artimoje aplinkoje, tačiau apima ir kitas jos formas - psichinį, seksualinį bei ekonominį smurtą. Smurtas Įstatyme apibrėžiamas kaip aukai *daromas tyčinis fizinis, psichinis, ekonominis ar seksualinis poveikis, dėl kurio asmuo patiria fizinę materialinę ar neturtinę žalą* (ASAAĮ 2 str. 5 dalis). Įstatymu pripažinus smurtą šeimoje/ artimoje aplinkoje valstybinio kaltinimo sritimi, apie jį kaip apie bet kurį kitą nusikaltimą privaloma pranešti teisėsaugos įstaigoms. Tai yra, praneša ne tik pats nukentėjęsysis (privataus kaltinimo institutas), bet ir bet kuris kitas asmuo ar organizacija, gavusi žinių apie asmenį, prieš kurį smurtauojama. Įstatymas įtvirtina, kad, *gavę pranešimą apie smurtą artimoje aplinkoje, policijos pareigūnai, atvykę į įvykio vietą arba patys būdami to įvykio liudininkai, užrašo duomenis apie smurto artimoje aplinkoje faktą ir pradeda ikiteisminį tyrimą. Smurtą patyręs asmuo skundo neteikia* (ASAAĮ, 7 str. 1 d.). Smurtautojas privalo būti pašalintas iš nusikaltimo vietos (nepriklausomai nuo to, kas yra gyvenamosios vietos savininkas) ir sulaikomas iki 48 valandų arba kol jam bus pareikšti įtarimai (ASAAĮ, 5 str.).

Nukentėjusiam asmeniui privalo būti skiriamos **apsaugos užtikrinimo priemonės** (ASAAĮ, 5 str. 2 dalis):

- įpareigojimas smurtautojui laikinai išsikelti iš gyvenamosios vietos, jeigu jis gyvena su smurtą patyrusiu asmeniu;
- įpareigojimas smurtautojui nesiartinti prie smurtą patyrusio asmens, nebendrauti, neieškoti ryšių su juo.

*Šios (...) priemonės skiriamos iki bylos nagrinėjimo pabaigos, jeigu ikiteisminio tyrimo teisėjas ar teismas neskiria Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodekse nustatytų kardomųjų priemonių – suėmimo, įpareigojimo gyventi skyrium nuo nukentėjusiojo ir (ar) nesiartinti prie nukentėjusiojo arčiau nei nustatytu atstumu. Šias priemones skiria teismas ne vėliau kaip per 48 valandas. **Dėl šių priemonių į teismą gali kreiptis ir smurto artimoje aplinkoje faktą nustatęs policijos pareigūnas** (ASAAĮ, 5 str. 2 dalis).*

Per 2011 – 2016 metus Įstatymas buvo 5 kartus keičiamas ir papildomas naujomis nuostatomis (žr. 8 priedas). Buvo keičiami, redaguojami ir papildomi 4, 5, 7, 8, 9, 10 straipsniai. Vertinant įstatymo evoliuciją per nukentėjusių asmenų apsaugos gerinimo, smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir užkardymo efektyvumo prizmę, reikšmingiausi buvo šie pakeitimai.

- 2014 metų balandžio 10 d. 9 Įstatymo straipsnio pakeitimas atsisakant klaidinančio ir daug ginčų sukėlusio formulavimo „su žinia“. Šiam pakeitimui įsigaliojus nuo 2014 metų liepos 15 dienos policija įpareigojama perduoti SPC informaciją apie visus policijai žinomus smurto artimoje aplinkoje faktus. Dėl to SPC darbo krūvis padidėjo 4 – 5 kartus ir tapo nemažu iššūkiu ribotiems SPC instituciniams pajėgumams. Tačiau, nepaisant šio pakeitimo, SPC ir toliau nėra informuojami, kaip numato Įstatymas, apie visus policijai žinomus smurto artimoje aplinkoje faktus. Daugelyje regionų įsivyravo nepalanki praktika, kai perduodama informacija tik apie tuos asmenis, dėl kurių patiriamas smurto pradėti ikiteisminiai tyrimai (IT). Iš visų kreipimūsi į policiją dėl smurto artimoje aplinkoje vos vienu trečdaliu atvejų pradedami ikiteisminiai tyrimai, tad kelia susirūpinimą, kad daugiau nei 80 proc. kreipimūsi lieka neišgirsti, ir šias atvejais asmenys nesulaukia jiems reikalingos ir Valstybės garantuojamos specializuotos pagalbos. Rekomenduojama pranešti apie visus policijai žinomus smurto artimoje aplinkoje atvejus regioniniam SPC;

- Silpniausia Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo įgyvendinimo grandis pasilieka nukentėjusio asmens apsaugos užtikrinimas – nepaisant padarytų Įstatymo 5 ir 7 straipsnio pakeitimų. Kaip nurodo Valstybės kontrolės 2015 metais atliktas auditas „Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje organizavimas“, per audituojamą laikotarpį beveik pusė (43 proc.) atvejų nukentėjusiems nebuvo paskirta nė viena apsaugos užtikrinimo priemonė, iš jų 11 proc. atvejų nukentėjusieji pakartotinai patyrė smurtą.

Ne mažesnę nerimą kelia tiek mažas teismą pasiekusių bylų, tiek ir realiomis bausmėmis nubaustų asmenų skaičius. Rekomenduojama gerinti nukentėjusių asmenų apsaugą šalinant priežastis, dėl kurių tik labai nedidelė dalis bylų pasiekia teismą, nes didžioji dalis ikiteisminių tyrimų yra nutraukiama arba baigiasi susitaikymu, kas iš esmės prieštarauja gerajai pasaulio praktikai ir tarptautinių dokumentų reikalavimams.

Siūloma atsižvelgti į pakartotinius tarptautinių organizacijų raginimus (CEDAW komiteto rekomendacijos Lietuvai, 2014) rinkti duomenis, kurie atspindėtų kreipimūsi į policiją dėl

smurto artimoje aplinkoje, pradėtų IT, išnagrinėtų bylų ir asmenų, nubaustų realiomis bausmėmis skaičių ir santykį. Tai palengvintų teisėsaugos sistemos aktyvią stebėseną;

- 2015 m. gegužės 7 d. įsigaliojo ASAAĮ 5 str.2 dalies pakeitimas, kuris įtvirtina *Dėl šių priemonių (apsaugos) į teismą gali kreiptis ir smurto artimoje aplinkoje faktą nustatęs policijos pareigūnas*. Taigi, šiuo metu yra visos galimybės policijos pareigūnui vadovautis ASAAĮ siekiant, kad apsaugos priemonės nukentėjusiam asmeniui būtų skiriamos nedelsiant ir nepriklausomai nuo ikiteisminio tyrimo eigos. Ši praktika turi būti formuojama visuose policijos komisariatuose ir būti atspindėta Policijos departamento prie VRM išleidžiamų poįstatyminių teisės aktų. **Šios praktikos formavimas leis žymiai padidinti apsaugotų nuo tolesnio smurto asmenų skaičių ir žymiai pagerins apsaugos skyrimo rodiklius smurto artimoje aplinkoje atvejais apskritai, t.y. leis įgyvendinti Valstybės audito iškeltus reikalavimus nukentėjusių asmenų apsaugos gerinimui.**

- 1 dalies 1 ir 2 punktuose nustatytos priemonės skiriamos iki bylos nagrinėjimo pabaigos, jeigu ikiteisminio tyrimo teisėjas ar teismas neskiria Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse nustatytų kardomųjų priemonių – suėmimo, įpareigojimo gyventi skyrium nuo nukentėjusiojo ir (ar) nesiartinti prie nukentėjusiojo arčiau nei nustatytu atstumu. Šias priemones skiria teismas ne vėliau kaip per 48 valandas. **Dėl šių priemonių į teismą gali kreiptis ir smurto artimoje aplinkoje faktą nustatęs policijos pareigūnas.**

- Svarbiu laikytinas ir 2013 metų liepos 2 dienos 4 straipsnio pakeitimas, numatantis, kad *„Savivaldybės institucijos prevencijos priemonės, skirtas nuo smurto artimoje aplinkoje nukentėjusiems asmenims, numato savivaldybės strateginiame plėtros ir (ar) savivaldybės strateginiame veiklos planuose. Prevencijos priemonės finansuojamos iš valstybės ir savivaldybių biudžetų ir tarptautinių programų. Vyriausybė finansuoja nevyriausybiinių organizacijų atliekamą prevencinę veiklą“*. Rekomenduojama šią nuostatą įgyvendinti visose savivaldybėse.

5.2. Baudžiamosios ir civilinės teisės normos ir jų panaudojimo galimybės apsaugant artimųjų smurto aukas

5.2.1. Baudžiamoji teisė

Smurto artimoje aplinkoje atvejais Lietuvoje vis dar yra baudžiama už atskiras Baudžiamajame kodekse (BK) numatytas nusikalstamas veikas, bet ne už sisteminį, ilgalaikį smurtą artimųjų atžvilgiu, susidedantį neretai iš daugybės pačių įvairiausių smurtą ir prievartą patiriančio asmens teisių ir laisvių pažeidimų, apimantį psichologinį smurtą, fizinę ir seksualinę prievartą, asmens veiksmų laisvės ribojimą, ekonominį smurtą, žalojančią kontrolę (angl. *coercive control*) ir persekiojimus.

Baudžiamajame kodekse **fizinis smurtas** apibrėžiamas kaip *neteisėtas, tyčinis, prieš asmens valią jo organizmui daromas poveikis, kuriuo siekiama atimti gyvybę, padaryti žalą sveikatai, atimti laisvę, sukelti bejėgišką būklę, fizinį skausmą ar kitokias fizines kančias*. **Fizine prievarta** laikomi smurtautojo veiksmai, dėl kurių sutrikdoma asmens sveikata, jis susargdinamas ar sužalojamas jo kūnas, pažeidžiamas audinių (ar organų) vientisumas arba sutrikdomos jų funkcijos. Nukentėjusio asmens patirtas fizinis smurtas kvalifikuojamas ir gali užtraukti baudžiamąją atsakomybę pagal šiuos straipsnius:

- **135** straipsnio 1 dalis. Sunkus sveikatos sutrikdymas, kai smurtautojas sužalojo ar susargdino žmogų, jeigu dėl to nukentėjęs asmuo neteko regos, klausos, kalbos, vaisingumo, nėštumo ar kitaip buvo sunkiai suluošintas, susirgo sunkia nepagydoma ar ilgai trunkančia liga, realiai gresiančia gyvybei ar stipriai sutrikdančia žmogaus psichiką, arba prarado didelę dalį profesinio ar bendro darbingumo, arba buvo nepataisomai subjaurotas nukentėjusio asmens kūnas;
- **138** straipsnio 1 dalis. Nesunkus sveikatos sutrikdymas, kai smurtautojas sužalojo ar susargdino žmogų, jeigu dėl to nukentėjęs asmuo prarado nedidelę dalį profesinio ar bendro darbingumo arba ilgai sirgo;
- **140** straipsnio 1 dalis. Fizinio skausmo sukėlimas ar nežymus sveikatos sutrikdymas, kai smurtautojas, mušdamas ar kitaip smurtaudamas, sukėlė žmogui fizinį skausmą arba nežymiai jį sužalojo ar trumpam susargdino.

Seksualinė prievarta baudžiamojoje teisėje yra suprantama kaip smurtautojo veiksmai, nukreipti prieš asmens seksualinę, lytinę laisvę, apsisprendimą, kūno neliečiamumą. Seksualinė prievarta neatsiejama nuo kitų prievartos formų, tokių kaip fizinė ar psichinė. Ši smurto forma užtraukia baudžiamąją atsakomybę pagal šiuos straipsnius:

- **149** straipsnio 1 dalis. Išžagininimas, kai smurtautojas lytiškai santykiavo su žmogumi prieš šio valią panaudodamas fizinį smurtą ar grasindamas tuoj pat jį panaudoti, ar kitaip atimdamas galimybę priešintis, ar pasinaudodamas bejėgiška nukentėjusio asmens būkle;
- **150** straipsnio 1 dalis. Seksualinis prievartavimas, kai smurtautojas tenkino lytinę aistrą su žmogumi prieš šio valią analiniu, oraliniu ar kitokio fizinio sąlyčio būdu, panaudodamas fizinį smurtą ar grasindamas tuoj pat jį panaudoti, ar kitaip atimdamas galimybę priešintis, ar pasinaudodamas bejėgiška nukentėjusio asmens būkle;
- **151** straipsnio 1 dalis. Privertimas lytiškai santykiuoti, kai smurtautojas, grasindamas panaudoti smurtą, panaudodamas kitokią psichinę prievartą arba pasinaudodamas asmens priklausomumu, privertė jį lytiškai santykiuoti ar kitaip tenkinti lytinę aistrą su kaltininku ar kitu asmeniu.

Psichologinis (psichinis) smurtas BK apibrėžiamas kaip *pavojingas, visada sąmoningas, tyčinis poveikis kito žmogaus psichikai, verčiantis baimintis, kad dėl tolimesnių grasinančiojo veiksmų ar neveikimo atsiras tam tikrų neigiamų padarinių*. Psichologinis smurtas gali reikštis įvairiomis formomis, pavyzdžiui, nuolatinės kritikos, riksmų ir barnių, veiksmų laisvės varžymo, jausmų ignoravimo, įsitikinimų išjuokimo, melo, manipuliavimo asmeniu, trukdymo jam bendrauti su artimaisiais ir giminaičiais, viešo žeminimo, grasinimo nužudyti ar sutrikdyti sveikatą, sužaloti ar pagrobti vaikus, palikimo pavojingose situacijose ir kt. Visgi BK yra tik keli straipsniai, pagal kuriuos kvalifikuojama tokia didelė psichologinio smurto formų įvairovė. Galima išskirti šiuos straipsnius, pagal kuriuos kvalifikuojamas psichologinis smurtas:

- **145** straipsnio 1 ir 2 dalys. Grasinimas nužudyti ar sunkiai sutrikdyti žmogaus sveikatą arba žmogaus terorizavimas, kai smurtautojas grasino nužudyti žmogų ar sunkiai sutrikdyti jo sveikatą, jeigu buvo pakankamas pagrindas manyti, kad grasinimas gali būti įvykdytas, arba kai smurtautojas terorizavo žmogų grasindamas susprogdinti, padegti ar padaryti kitokią, pavojingą gyvybei, sveikatai ar turtui, veiką, arba sistemingai baugino žmogų naudodamas psichinę prievartą;

- **148** straipsnio 1 dalis. Žmogaus veiksmų laisvės varžymas, kai smurtautojas reikalavo iš žmogaus atlikti neteisėtus veiksmus ar susilaikyti nuo teisėtų veiksmų atlikimo, ar kitaip elgtis pagal kaltininko nurodymą, panaudodamas psichinę prievartą nukentėjusiam asmeniui ar jo artimiesiems;
- **154** straipsnio 1 dalis. Šmeižimas, kai smurtautojas paskleidė apie kitą žmogų tikrovės neatitinkančią informaciją, galinčią paniekinti ar pažeminti tą asmenį arba pakirsti pasitikėjimą juo;
- **163** straipsnis. Piktnaudžiavimas tėvų, globėjo ar rūpintojo arba kitų teisėtų vaiko atstovų teisėmis ar pareigomis.

Ekonominis smurtas. Viena iš labiausiai paplitusių smurto artimoje aplinkoje formų yra ekonominis smurtas, kuris dažnai prasideda daug anksčiau nei lengviausiai atpažįstamas ir įvardijamas fizinis smurtas. Siekdamas kontroliuoti savo auką, smurtautojas tikslingai kuria aukos ekonominę priklausomybę nuo jo. Neretais atvejais prievartą kenčiantis asmuo gauna pajamas ar valdo turtą, tačiau smurto artimoje aplinkoje dinamika lemia, kad smurtautojas palaipsniui užvaldo aukos turimus resursus taip atimdamas galią aukai pasipriešinti, priimti savarankiškus sprendimus ar nutraukti smurtinius ryšius su smurtaujančiu partneriu. Piktnaudžiaudamas savo galia ir didėjančia aukos priklausomybe, smurtautojas užkerta kelią aukai dirbti ar siekti išsilavinimo, kas ateityje sukurtų galimybę geresnei darbinei karjerai ir didesnėms pajamoms gauti, riboja jos galimybę disponuoti asmeniniu arba šeimos turtu. Kol kas šiai plačiai paplitusiai ir itin žalingai smurto formai užkardyti Lietuvoje vis dar nėra teisinio reguliavimo. ASAAI kaip vieną iš smurto artimoje aplinkoje formų įvardija ir ekonominį smurtą, tačiau informacija apie ekonominio smurto faktus teisėsaugos institucijų renkama nebuvo. Tik atsiradus SPC tinklui pradėti kaupti duomenys akivaizdžiai parodė, jog ši problema yra aktuali didžiajai daugumai su lytimi susijusio smurto aukų, todėl rekomenduojama sukurti teisinį šios srities reguliavimą. Čia galima pasiremti Prancūzijos pavyzdžiu, kur moteriai yra numatyta galimybė kreiptis į valstybės institucijas su prašymu įpareigoti sutuoktinį suteikti jai informaciją apie visą šeimos turtą ir sudaryti sąlygas lygiai su juo šį turtą ir pajamas valdyti (anot K. Lesion, Prancūzijos žandarmerijos pulkininkės leitenantės, dalyvavusios 2013 m. Vilniaus Moterų namų organizuotame seminare Lietuvos policijos mokykloje).

Smurto formų kvalifikavimas remiantis vien tik Baudžiamojo kodekso straipsniais yra problemiškas, kadangi smurtas artimoje aplinkoje neretai apima visumą ilgą laiką trunkančių ir pasikartojančių veiksmų, kurie, atskirai paimti, gali pasirodyti nepakankami baudžiamajam procesui pradėti. Tačiau sistemingai naudojami jie žaloja asmens fizinę ir psichinę sveikatą, blogina socialinę ir ekonominę jo padėtį, todėl rekomenduojama tobulinti LR teisinę bazę pasitelkiant šias priemones:

- Priimti poįstatyminius aktus, įpareigojančius policijos pareigūnus formuoti darbo praktiką, plačiai naudojant ASAAI teikiamas nukentėjusių asmenų apsaugos galimybes;
- ASAAI papildyti civiline (policine) priemone – Apsaugos nuo smurto orderiu, leidžiančiu prevenciškai apsaugoti smurtą ir prievartą patiriantį asmenį nuo tolimesnio smurto net ir nepradėjus ikiteisminio tyrimo arba iki jį pradėdant. **Tik tokiu atveju galima pasiekti apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje, kaip žmogaus teisių pažeidimo (ASAAI 1 str. 2 d.), sureguliuavimo, t.y. pasiekti, kad kiekvienas asmuo, kuris kreipiasi į valstybę apsaugos dėl patiriamų savo kaip asmens ir piliečio teisių pažeidimų artimoje aplinkoje, gautų**

tokią Konstitucijos jam garantuojamą apsaugą. Pirmųjų šešerių metų įstatymo įgyvendinimo patirtis rodo, kad būtina grįžti prie vienos svarbiausių Austriškojo modelio sudėtinių dalių arba to, ko pirminis Įstatymo projektas neteko svarstymų stadijoje. **Lietuvos teisinę bazę būtina papildyti taikaus smurtautojo iškeldinimo galimybę numatančiu Apsaugos nuo smurto orderiu, kurį išduotų į įvykio vietą atvykęs policijos pareigūnas.** Sutelkiant didesnę galią pirmosios teisėsaugos sistemos grandies lygmenyje, palengvinamas nukentėjusio asmens apsaugos procesas – jis tampa daugiapakopis ir gali apimti ir tuos atvejus, kai nepavyksta fiksuoti fizinių sužalojimų ar kitų lengviau atpažįstamų patirto smurto požymių;

- Tam, kad būtų palengvintas policijos pareigūno darbas ir suteikta būtina apsauga didesniam nukentėjusių asmenų skaičiui, rekomenduojama LR Baudžiamąjį kodeksą papildyti *Specialiąja norma*, reglamentuojančia atsakomybę už smurtą šeimoje / artimoje aplinkoje apskritai. T.y. bausmė turėtų būti skiriama įvertinus visą nukentėjusio asmens patiriamą ilgalaikį sisteminių fizinių, psichologinių, socialinių, ekonominių, seksualinių smurtą ir kitokias jo formas. Pavyzdys – Kroatijos Respublikos priimta ir veikianti specialioji norma, pagal kurią smurtas artimoje aplinkoje užtraukia laisvės atėmimo bausmę nuo 3 mėnesių iki 3 metų;

- Rekomenduojama kriminalizuoti *persekiojimą* (angl. *stalking*) kaip dažnai pasitaikančią artimųjų smurto formą, vykdomą šeimos nario, esamo ar buvusio intymaus gyvenimo partnerio, kada tai gali sukelti materialinę arba psichinę emocinę žalą arba pakenkti asmens darbinei veiklai, jo prestižui ar santykiams su kitais asmenimis ir kada persekiotojas yra aiškiai perspėtas to nedaryti. Toks elgesys turi užtraukti baudžiamąją atsakomybę. Anot L. Sheridan ir E. Blaauw (2002), smurtaujantys artimoje aplinkoje asmenys sudaro didžiausią persekiotojų grupę – 49 proc.

5.2.2. Civilinė teisė

Kaip rodo pirmųjų šešerių metų SPC statistika, artimoje aplinkoje dažniausiai yra patiriamas sutuoktinio smurtas, tai yra smurtas ne partnerystėje, o santuokoje. LR Konstitucijos 38 str. nurodo, kad „šeima yra visuomenės ir valstybės pagrindas“, tačiau nedera užmiršti apie egzistavimą disfunkciškos patriarchalinės šeimos, kurioje klesti smurtas ir prievarta. Tai, kad ištuokos dažniau siekia moterys nei vyrai, tampa suprantama, jei atkreipiame dėmesį į smurto artimoje aplinkoje / smurto šeimoje paplitimo mastą.

LR Civilinis kodeksas (CK) numato šiuos pagrindus santuokai nutraukti:

- abiejų sutuoktinių bendru sutikimu (CK 3.51 str.),
- vieno sutuoktinio prašymu (CK 3.55 str.),
- dėl sutuoktinio (sutuoktinių) kaltės (CK 3.60 str.).

Preziumuojama, kad santuoka iširo dėl kito sutuoktinio kaltės, jei pastarasis yra nuteisiamas už tyčinį nusikaltimą arba yra neištikimas, arba **žiauriai elgiasi su kitu sutuoktiniu ar šeimos nariais**, arba paliko šeimą ir ilgiau kaip vienerius metus ja nesirūpina. **Taigi, svarbu pažymėti, kad smurtas artimoje aplinkoje yra pagrindas nutraukti santuoką dėl smurtavusio sutuoktinio kaltės.** Vykstant ikiteisminiam tyrimui dėl smurto šeimoje, nukentėjęs asmuo turi rimtą pagrindą pradėti santuokos nutraukimo procesą.

Neretai būtent smurtaujantis sutuoktinis prieštarauja santuokos nutraukimui, todėl, išviešinus smurto artimoje aplinkoje faktus ir dėl jų pradėjus ikiteisminį tyrimą, nukentėjusiam asmeniui atsiranda galimybė nutraukti smurtinę santuoką. Taigi smurtautojo sutikimas nebėra būtinas. Toks santuokos nutraukimas turi ir teisinių padarinių – tai sankcija kaltajam sutuoktiniui už santuokos išardymą ir tuo pačiu satisfakcija nekaltajam sutuoktiniui. **Kaltasis dėl santuokos nutraukimo sutuoktinis neturi tų teisių, kurias turėtų kitais atvejais, išsituokęs kitu pagrindu.** Jis negali laisvai pasirinkti pavardės, jeigu ši yra kito sutuoktinio, neturi teisės reikalauti, kad turtiniai santuokos nutraukimo padariniai būtų taikomi nuo tos dienos, kai pradėta gyventi skyriumi (Civilinio kodekso 3.67 str.), netenka teisės į išlaikymą (Civilinio kodekso 3.72 str.), negali reikalauti kito sutuoktinio vykdyti jam naudingas vedybų sutarties sąlygas, taip pat kaltė dėl santuokos nutraukimo gali būti pagrindas teismui nukrypti nuo sutuoktinių turto lygių dalių principo (Civilinio kodekso 3.123 str.). Kitam sutuoktiniui suteikiama teisė reikalauti, kad kaltasis sutuoktinis atlygintų turtinę ir neturtinę žalą, susijusią su santuokos nutraukimu.

Laikinosios apsaugos priemonės. Ruošiant ieškinį teismui dėl santuokos nutraukimo, LR CK numato galimybę taikyti laikinąsias apsaugos priemones iki bus priimtas teismo sprendimas (Civilinio kodekso 3.65 str.), atsižvelgiant į sutuoktinių vaikų, taip pat į vieno sutuoktinio interesus.

Teismas gali taikyti šias laikinąsias apsaugos priemones:

- Įpareigoti vieną sutuoktinį gyventi skyriumi;
- Nustatyti nepilnamečių vaikų gyvenamąją vietą su vienu iš tėvų (nesmurtaujančiu sutuoktiniu);
- Įpareigoti vieną sutuoktinį netrukdyti kitam sutuoktiniui naudotis tam tikru turtu;
- Priteisti iš vieno sutuoktinio laikiną išlaikymą nepilnamečiams vaikams ar kitam sutuoktiniui;
- Areštuoti turtą, kol bus išspręstas jo priklausomybės nuosavybės teise vienam sutuoktiniui klausimas, taip pat siekiant užtikrinti išlaikymo mokėjimą;
- Areštuoti vieno sutuoktinio turtą, kurio verte būtų galima užtikrinti teismo išlaidų atlyginimą kitam sutuoktiniui;
- Uždrausti vienam sutuoktiniui matytis su nepilnamečiais vaikais ar lankytis tam tikrose vietose.

Kalbant apie laikinąją apsaugos priemonę, numatančią uždrausti vienam sutuoktiniui, šiuo atveju smurtaujančiam, matytis su nepilnamečiais vaikais ar lankytis tam tikrose vietose, pastebėtina, kad ši apsaugos priemonė taikoma tikrai nutraukiant registruotą santuoką. Tačiau tie patys pavojai iškyla ir nepilnamečiams vaikams, augantiems šeimose, atsiradusiose ne santuokos pagrindu, kai tokia šeima išyra. Atsižvelgdama į JTO Vaiko teisių konvencijos I dalies 2 straipsnį, Valstybė privalo vienodai apsaugoti tiek santuokos, tiek ir ne santuokos pagrindu atsiradusių šeimų vaikus, **tačiau esama padėtis gali būti traktuojama kaip šios nepilnamečių grupės diskriminacija ir turi būti nedelsiant imtasi priemonių tam ištaisyti.**

Rekomenduojama sukurti teisinį mechanizmą šios nepilnamečių grupės apsaugai, užtikrinti jo įgyvendinimą bei atitinkamai formuoti teismų praktiką.

Teismas, atsižvelgdamas į konkrečią situaciją, gali taikyti ir kitas apsaugos priemones, kurios Civilinio kodekso 3.65 str. nenumatytos, bet yra būtinos norint apsaugoti vaiko ar kito sutuoktinio interesus. Teismas gali uždrausti kitam sutuoktiniui išvežti vaikus į užsienio valstybę, uždrausti vienam sutuoktiniui prisiartinti arčiau kaip šimtą ar daugiau metrų iki gyvenamosios patalpos, darbovietės, mokyklos ar ikimokyklinės įstaigos, kurioje mokosi vaikai.

5.2.3. Teisminiai ginčai dėl vaikų

Nutraukiant santuoką bei sutuoktiniams apsigyvenus skyrium, turintys nepilnamečių vaikų sutuoktiniai kartu, arba vienas iš jų, turi teisę kreiptis į teismą:

- dėl vaiko (vaikų) gyvenamosios vietos nustatymo;
- dėl bendravimo su vaiku tvarkos nustatymo ir dalyvavimo jį auklėjant.

Teismas, priimdamas sprendimą dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo, atsižvelgia į vaiko amžių, vaikų ir tėvų santykius, gyvenamąją vietą, vaiko norus ir kt. Teismas taip pat gali priimti sprendimą dėl atskirai gyvenančio tėvo ar motinos bendravimo su vaiku tvarkos atsižvelgdamas į vaiko interesus ir sudarydamas galimybę skyrium gyvenančiam tėvui maksimaliai dalyvauti auklėjant vaiką. **Visgi gali būti nustatytas ir minimalus bendravimas su vaiku, jei nuolatinis maksimalus bendravimas kenkia vaiko interesams**, pavyzdžiui, vaikas patiria vieno iš tėvų smurtą. Smurtas šeimoje prieštarauja vaiko interesams, todėl smurtą patiriantis sutuoktinis gali prašyti nustatyti minimalų bendravimą su vaiku arba netgi apriboti tėvo valdžią. **LR CK yra numatyta, kad tėvo valdžia gali būti ribojama, kai tėvas piktnaudžiauja savo valdžia, žiauriai elgiasi su vaikais, daro žalingą įtaką vaikams savo amoraliu elgesiu arba nesirūpina vaikais.** Tokiu atveju teismas gali priimti sprendimą dėl laikino ar neterminuoto tėvo valdžios apribojimo. Neterminuotas tėvų valdžios apribojimas gali būti taikomas tuomet, kai teismas padaro išvadą, jog tėvas daro ypatingą žalą vaiko raidai ar visiškai juo nesirūpina. **Prašymą dėl tėvo valdžios ribojimo gali teikti ne tik nukentėjusi motina, tačiau ir Vaiko teisių apsaugos institucija bei prokuroras.**

Vykstant ikiteisminiam tyrimui dėl smurto artimoje aplinkoje ir pripažinus, kad santuoka iširo dėl smurtaujančio sutuoktinio kaltės, gali būti pasitelkiamas **uzufukto** institutas, tai yra nustatoma teisė moteriai ir vaikams naudotis būstu iki jauniausiam vaikui sukaks 18 metų, įpareigojant smurtaujančią sutuoktinį / vaikų tėvą gyventi skyriumi.

LR įstatymai numato galimybę teikti civilinį ieškinį baudžiamojoje byloje, ši galimybė gali būti panaudota vykstant baudžiamajam persekiojimui dėl smurto artimoje aplinkoje, taip pat ir siekiant prisiteisti neturtinę žalą, atsiradusią dėl ilgalaikio sisteminio smurto, turėjusio pasekmių asmens biopsichosocialinei sveikatai.

5.2.4. Smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos atlyginimas

Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo 12 straipsnio 2 dalis numato, kad smurtauojas, padaręs žalą žmogaus sveikatai, turtui, aplinkai, taip pat padaręs neturtinę žalą, privalo ją atlyginti smurtą patyrusiam asmeniui Lietuvos Respublikos teisės aktų nustatyta tvarka.

Šalinant smurtautojo nebaudžiamumo nuostatos plitimą, rekomenduojama sukurti veikianti mechanizmą, kaip ši nuostata galėtų būti įgyvendinama (pvz., plečiant Lietuvos Respublikos smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos atlyginimo įstatymo reguliavimo sritį) ir atitinkamai formuoti teismų praktiką.

Šiuo metu galiojantis *Lietuvos Respublikos smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo įstatymas* nustato atvejus, kada valstybė kompensuoja smurtiniais nusikaltimais padarytą turtinę ir neturtinę žalą, šios žalos kompensavimo tvarką. Žala gali būti kompensuojama iš specialiosios Nukentėjusių nuo nusikaltimų asmenų fondo programos pagal įsiteisėjusį teismo sprendimą, jei priteistos žalos iš skolininko išieškoti nepavyko, arba avansu, kai teismo sprendimo dėl žalos atlyginimo nėra.

Smurtiniais nusikaltimais padaryta turtinė ir neturtinė žala **kompensuojama esant šioms visoms sąlygoms:**

1. Smurtinis nusikaltimas padarytas Lietuvoje;
2. Smurtiniu nusikaltimu padaryta žala neatlyginta;
3. Prašymas kompensuoti smurtiniu nusikaltimu padarytą žalą pateiktas ne vėliau kaip per 3 metus po nusikaltimo padarymo, išskyrus atvejus, kai šis terminas praleistas dėl svarbių priežasčių.

Asmuo **turi pateikti prašymą** „Dėl smurtiniu nusikaltimu padarytos žalos kompensavimo“. Prašymus dėl smurtiniu nusikaltimu padarytos žalos kompensavimo nagrinėja Teisingumo ministerija.

Žala kompensuojama, kai teismo priteistos žalos neatlygina už žalą atsakingas asmuo ir jos neišieško antstolis dėl to, kad už žalą atsakingas asmuo neturi turto ar pajamų, iš kurių gali būti išieškoma ir pan. Sprendimai kompensuoti žalą įvykdomi ne vėliau kaip per 3 mėnesius nuo sprendimo priėmimo dienos, tačiau žala gali būti kompensuojama dalimis, bet ne vėliau kaip per 1 metus. **Žala kompensuojama tik smurtinių nusikaltimų aukoms, o toks nusikaltimas yra Baudžiamajame kodekse numatyto apysunkio, sunkaus ar labai sunkaus nusikaltimo požymių turinti pavojinga veika, kuria buvo tyčia atimta nukentėjusio asmens gyvybė arba sunkiai ar nesunkiai sutrikdyta jo sveikata, arba pasikėsinta į seksualinio apsisprendimo laisvę ar neliečiamumą.**

Jeigu buvo atimta žmogaus gyvybė ar sunkiai sutrikdyta jo sveikata, padaryta turtinė žala gali būti kompensuojama avansu tuo atveju, jei išpildytos visos šios sąlygos: 1) vyksta baudžiamasis procesas dėl nusikaltimo, kuriuo buvo atimta žmogaus gyvybė ar sunkiai ar nesunkiai sutrikdyta jo sveikata; 2) nusikaltimas padarytas Lietuvoje; 3) neatlyginta visa smurtiniu nusikaltimu padaryta žala; 4) prašymas kompensuoti padarytą žalą pateiktas ne vėliau kaip per 3 metus po nusikaltimo įvykdymo, išskyrus atvejus, kai šis terminas praleistas dėl svarbių priežasčių. Kompensuojama avansu turtinė žala negali būti didesnė kaip 250 bazinių socialinių išmokų (anksčiau – MGL). Šiuo metu 1 bazinė socialinė išmoka yra 38 Eur.

Priėmus ASAAĮ, kuriuo smurtas artimoje aplinkoje dėl žalos visuomenei priskirtas prie visuomeninę reikšmę turinčių veikų (ASAAĮ, 1 str. 1d.) ir atsižvelgiant į šių nusikaltimų ilgalaikę žalą asmens biopsichosocialinei sveikatai, rekomenduojama sukurti mechanizmą

patirtai žalai kompensuoti ir šių nusikaltimų aukų grupei. Ekspertų vertinimu smurtas artimoje aplinkoje prilyginamas pačioms žiauriausioms smurtinių nusikaltimų formoms, tokioms kaip smurtas, patiriamas kitose uždaroje sistemose (kalėjimas, armija, teroristų užgrobti laivai, pastatai ir kt.).

Šiame skyriuje pateikiama teisine informacija rekomenduojama naudoti rengiant SPC pažymas, ji padės ir teisėsaugos pareigūnams teisingai atspindėti ir kvalifikuoti smurto artimoje aplinkoje atvejus.

UŽRAŠAI

UŽRAŠAI

BAIGIAMASIS ŽODIS

Autoriai tikisi, jog šis kolektyvinis darbas, pagrįstas nuodugnia teorinės medžiagos analize, 20 metų patirtimi teikiant pagalbą smurtą ir prievartą patiriančioms moterims pilietinės moterų organizacijos sukurtame ir valdomame Krizių centre bei tarptautinės gerosios praktikos žinojimu, sukauptu keletą dešimtmečių aktyviai dalyvaujant pasauliniame moterų judėjime, bus naudingas skaitytojams. Jau keletą dešimtmečių Vakarų šalyse atliekami su lytimi susijusio smurto tyrimai stengiantis išsamiai nušviesti šio reiškinio priežastis, dinamiką bei pasekmes aukoms ir visai visuomenei. Siekiama įvertinti su šiais nusikaltimais susijusius valstybių patiriamus ekonominius kaštus, tobulinti šios problemos teisinį reguliavimą, institucijų praktikas, ieškoti efektyvios trumpalaikės ir ilgalaikės pagalbos aukoms priemonių. Lietuvoje tai yra pirmasis bandymas apibendrinti per keletą dešimtmečių sukauptas žinias, tyrimų rezultatus, vienoje vietoje pateikti svarbiausius tarptautinius teisės aktus, reglamentuojančius smurto artimoje aplinkoje įveikimą, bei suformuluoti rekomendacijas tiek Lietuvos įstatyminės bazės, tiek ir įvairių valstybės institucijų darbo tobulinimui, naujų darbo praktikų formavimui, atsižvelgiant į naujausius šiai sričiai keliamus reikalavimus.

Rekomendacijos vertingos tuo, kad smurto artimoje aplinkoje problemą pateikia kaip žmogaus teisių diskurso dalį. Iki Specializuotos pagalbos centrų veiklos pradžios, smurto šeimoje/artimoje aplinkoje problematika Lietuvoje klaidingai buvo priskiriama socialinei atskirčiai, o tai lėmė neadekvačių šios problemos sprendimo būdų pasirinkimą. Pabrėždamos moterų žmogaus teisių visuotinumą ir jų įtvirtinimo svarbą, Rekomendacijos leidžia kitaip pažvelgti į pagalbos teikimą šiai tikslinei grupei, aiškiau atspindint jos poreikius bei teisėtus lūkesčius. Būtent taip šią problemą visame pasaulyje supranta ir sprendžia pilietinės moterų organizacijos.

Šis darbas, sumanytas kaip metodinės rekomendacijos specializuotos pagalbos centrų konsultantams, darbuotojams ir savanoriams, teikiantiems valstybės garantuojamą specializuotą kompleksinę pagalbą smurtą ir prievartą patiriantiems asmenims, savo tapsmo procese išsiplėtė ir išaugo, apimdamas tarpinstitucinį bendradarbiavimą bei rekomendacijas įvairioms kitoms organizacijoms bei institucijoms, taip pat profesinių grupių atstovams, su kuriais smurtą ir prievartą patiriantys asmenys susiduria siekdami savo pažeistų teisių įtvirtinimo. Vis dėlto, pagrindinis šių Rekomendacijų adresatas išlieka moterų pilietinės organizacijos, kurių pagrindu Lietuvoje kuriamas Specializuotos pagalbos centrų tinklas ir kurių kompetencija bei nenuilstamos pastangos įtvirtinti moters teises kaip visuotinas ir nedalomas žmogaus teises lėmė, kaip ir daugelyje kitų pasaulio šalių, tiek Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo atsiradimą 2011 m., tiek ir specializuotos kompleksinės pagalbos teikimo praktikas. Šios rekomendacijos, tai bandymas aiškiau apibrėžti SPC veiklą ir vykdomas funkcijas, išryškinti unikalą jų užimamą vietą tarp kitų organizacijų ir institucijų, tuo sustiprinant jų pozicijas visuomenėje. Tikimės

tad, jog Rekomendacijos bus ypatingai naudingos kiekvienam regioniniam SPC ir padės mūsų nelengvame, bet labai prasmingame darbe siekiant apsaugoti smurtą šeimoje patiriančias moteris nuo jų partnerių ar sutuoktinių smurto ir palydėti jas į naują gyvenimą – gyvenimą be smurto ir prievartos.

Taip pat tikėtina, kad šios metodinės rekomendacijos sudomins ir aukštųjų mokyklų akademines bendruomenes, ypatingai teisės, psichologijos ir kitų socialinių mokslų atstovus, studentus ir dėstytojus, siekiančius gilintis į moterų žmogaus teisių problematiką, jos raidą, geriau suvokti tikrąsias smurto šeimoje priežastis mūsų visuomenėje ir pasiruošusius kvestionuoti lyčių vaidmenų stereotipus, lemiančius subordinuotą moterų padėtį visuomenėje ir šeimoje, aiškiai suvokiant tikrąsias to priežastis.

Tikimės, jog šios metodinės rekomendacijos ras vietą ant teisėsaugos pareigūnų ir jų padalinių vadovų darbo stalo. Norime tikėti, kad jos bus perkaitytos ne vieną kartą ir paskatins žengti svarbius žingsnius, kuriant nusikaltimo aukai draugišką aplinką teisėsaugos įstaigose. Šiuo metu yra tiek daug taisytinų sričių teisėsaugos darbe, taip toli dar esame nuo to, ką ES Nusikaltimo aukų teisių direktyva (Directive 2012/29/EU of The European Parliament and of The Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA) įvardina kaip minimalius standartus aukų apsaugai, pakartotinio ir antrinio traumavimo prevencijai. Norint pasiekti šį tikslą, būtini ne tik nuosekliūs sisteminiai specializuoti mokymai atskiroms teisėsaugos sistemos grandims, bet ir nuosekli žmogiškųjų nuostatų revizija, naujas pareigūnų etikos ir profesinės pareigos su lytimi susijusio smurto aukų atžvilgiu suvokimas. Pasistengėme, kad šis neilgas rašto darbas nuosekliai išryškintų pagrindinę ir svarbiausią pasaulėžiūrinę nuostatą, įtvirtinamą tarptautinių teisės aktų, bet vis dar sunkiai besiskinančią kelią į teisėsaugos institucijų praktikas Lietuvoje – **demokratinė valstybė visuomet yra nukentėjusiojo pusėje**, t.y. į apsaugą nuo smurto artimoje aplinkoje turi būti žvelgiama per nukentėjusio asmens žmogaus teisių gynimo, apsaugos užtikrinimo ir teisėtų jo interesų ir lūkesčių prizmę.

Norime tikėti, jog vaiko teisių apsaugos specialistai įsigilinę į šias metodines rekomendacijas suvoks, jog smurtas artimoje aplinkoje yra vyrų smurtas prieš moteris ir vaikus, o svarbiausias šios tarnybos sąjungininkas šiose bylose yra **vaiko motina**, todėl siekiant vaiko gerovės, būtina pašalinti iš artimos aplinkos smurtautoją ir sustiprinti nukentėjusių asmenų, t.y. moterų ir vaikų, pozicijas. Tuomet valstybės institucijoms neteks spręsti dilemos, kas geriau – vaikų globos namai ar profesionalūs globėjai, tėviai, kt. Vaikui bus sudarytos sąlygos saugiai augti jo paties namuose, tikrosios motinos globoje. Manome, jog Rekomendacijų tekstas pagrindžia ir išryškina svarbiausią principą – turi įsitvirtinti pagarbus ir dėmesingas požiūris į smurtą ir prievartą artimoje aplinkoje patiriančius asmenis, nes neatsitikus šiam pasaulėžiūros pokyčiui, neįmanomas ir smurto prieš vaikus problemos sprendimas.

Pateikdami šias metodines rekomendacijas skaitytojo vertinimui, puoselėjame viltį, jog jose pristatoma tarptautinės bendruomenės sukaupta kolektyvinė išmintis Lietuvoje bent šiek tiek prisidės prie svarbiausių humanistinių XXI a. tendencijų, kurias įkūnija požiūris į nusikaltimų aukas pasikeitimas – nuo smurtautojo nekaltumo prezumpcijos prie nusikaltimo aukų apsaugos ir jų interesų bei teisėtų lūkesčių užtikrinimo.

Autoriai suvokia, jog tai tik ilgo kelio pradžia ir tolesnė šio proceso sėkmė visiškai priklauso nuo mūsų visų kasdieninio darbo sėkmės – kolektyvinių pastangų, kurias yra pasiruošę padėti organizacijos ir asmenys, dirbantys smurto artimoje aplinkoje, prevencijos, užkardymo bei pagalbos aukoms srityje, taip pat tie, kurie atsakingi už politikos formavimą ir institucijų praktikas. Problemos sprendimas prasideda nuo teisingos jos diagnostikos ir ją mes pasistengėme čia pateikti. Sprendimai laukia ateityje, diena po dienos, mažesniais ir didesniais žingsniais visiems kartu einant link svarbiausio tikslo – smurto kultūros įveikimo, visų visuomenės narių pilietinių teisių, taikos ir darnios plėtros užtikrinimo.

Baigdami norime pasidžiaugti, kad šis kolektyvinis darbas išsiskleidė laike ir erdvėje kaip džiugus, kūrybingas procesas, mums patiems netikėtai pritraukęs tiek daug talentingų, kompetetingų žmonių, savo srities ekspertų, pasiryžusių aukoti savo laiką, žinias, dalintis sukaupta patirtimi bendram labui – tam, kad šios metodinės rekomendacijos išvystų dienos šviesą. Norime nuoširdžiai padėkoti ekspertams: Editai Brožaitienei, Vytautui Lamauskui, Nomedai Cibarauskienei, Irenai Adomėnienei, Steponui Kulbauskui, Dovilei Prunskaitėi, Šarūnui Ivanauskui, Viktorijai Lygnugarienei ir Jurgitai Rudgalvytei. Taip pat dėkojame visiems, skirtinguose šių metodinių rekomendacijų rengimo etapuose įsijungusiems į kolektyvinį darbą ir prisidėjusiems prie jo sėkmės. Visų pirma dėkojame NVO koalicijos Moters teisės – visuotinės žmogaus teisės narėms: Angelei Barauskienei (Alytaus miesto moterų krizių centras), Daivai Baranauskei (labdaros ir paramos fondas „Frida“), Irmui Zabulionytei (Lietuvos agentūros „SOS“ vaikai“ Panevėžio skyrius), Dianai Stankaitienei ir Aldonai Mocevičienei (Klaipėdos regiono Moterų informacijos centras), Elvyrai Lasskajai (Anykščių Moterų užimtumo ir informacijos centras), Nijolei Meilutienei (Tauragės Moters užimtumo ir informacijos centras), Salomėjai Jasudienei (Moterų veiklos inovacijų centras), o taip Elingai Zelionkaitei ir visam Vilniaus Moterų namų kolektyvui, Daliai Kaladinskienei, Salomėjai Zaksaitėi ir redaktorei Rūtai Klišytei. Visiems jums nuoširdžiai ačiū! Seserystėje mūsų jėga!

Autoriai

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Ahmed, S., A. (2007). Post-traumatic stress disorder, resilience and vulnerability. *Advances in Psychiatric Treatment*, 13; 369–375.
2. American Bar Association Commission on Domestic & Sexual Violence (2014). Mediation in Family Law Matters Where DV is Present. [http://www.americanbar.org/content/dam/aba/administrative/domestic_violence1/Charts/2014%20Mediation%20Statutory%20Chart.authcheckdam.pdf]
3. American Psychiatric Association (APA). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*. Fifth Edition. Arlington: American Psychiatric Publishing, 2013.
4. American Psychiatric Association. *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*, Fourth Edition. Washington, DC, 2005.
5. American Psychiatric Association. Highlights of Changes from DSM-IV-TR to DSM-5. *American Psychiatric publishing*, [interaktyvus]. 2013 [žiūrėta 2014 01 27]. <<http://www.dsm5.org/Documents/changes%20from%20dsm-iv-tr%20to%20dsm-5.pdf>>.
6. Astin, M. C., Lawrence, K. J., & Foy, D. W. (1993). Posttraumatic stress disorder among battered women: risk and resiliency factors. *Violence And Victims*, 8(1), 17-28.
7. Avdibegović, E., & Sinanović, O. (2006). Consequences of domestic violence on women's mental health in Bosnia and Herzegovina. *Croatian Medical Journal*, 47(5), 730-741.
8. Babachinaitė, G., Kiškis, A., Rudzkiš, T., Uscila, R. (2009). Latentinio nusikalstamumo kriminologinio tyrimo metodikos: metodinis leidinys. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras.
9. Babcock, J. C., Green, C. E., & Robie, C. (2004). Does batterers' treatment work? A meta-analytic review of domestic violence treatment. *Clinical Psychology Review*, 23, 1023–1053.
10. Baty, M., L., Alhusen, J., L., Campbell, J., C., & Sharps, P., W. (2008). Female Victims of Violence. *Domestic Violence: A Multi-Professional Approach for Health Professionals*. London: McGraw Hill Education, 37-45.
11. Black, M., C., Basile, K., C., Breiding, M., J., Smith, S., G., Walters, M., L., Merrick, M., T., Chen, J. and Stevens, M., R. (2011). The National Intimate Partner and Sexual Violence Survey: 2010 Summary Report. *Atlanta: National Center for Injury Prevention and Control, Centers for Disease Control and Prevention*.

12. Boscarino, J., A. (2004). Posttraumatic Stress Disorder And Physical Illness: Results From Clinical And Epidemiologic Studies. *Annals Of The New York Academy Of Sciences*, 1032, 141-153.
13. Bowker, L., H., Arbitell, M., McFerron, J., R. (1988). On the Relationship Between Wife Beating and Child Abuse in Kersti Yllo and Michelle Bograd, (eds.), *Feminist Perspectives on Wife Abuse* (158-174), Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
14. Briere, J.; Spinazzola, J. Phenomenology and Psychological Assessment of Complex Posttraumatic State (2005). *Journal of Traumatic Stress*. 18(5): 401-412.
15. Caplan G. (1964). *Principles of Preventive Psychiatry*. New York, NY: Basic Books.
16. Cerulli, C., Poleshuck, E., Raimondi, C., Veale, S., Chin, N. (2012). "What Fresh Hell Is This?" Victims of Intimate Partner Violence Describe Their Experiences of Abuse, Pain, and Depression. *Journal of family Violence*, 27: 733-781.
17. Clark, C., Classen, C. C., Fourn, A., & Shetty, M. (2014). *Treating the trauma survivor: An essential guide to trauma-informed care*. Routledge.
18. CMACE (Centre for Maternal and Child Enquiries) (2011). Saving Maternal Lives: Reviewing Maternal Deaths to Make Motherhood Safer 2006-2008: 8th Report of Confidential Enquiries into Maternal Deaths in the UK. *International Journal of Obstetrics and Gynaecology*, 118(1): 1-203.
19. Coker, A., L.; Davis, K., E.; Arias, I.; Desai, S., Sanderson, M., Brandt, H., M. (2002). Physical and mental health effects of intimate partner violence for men and women. *American Journal of Preventive Medicine*. Houston, 24(4): 260-268.
20. Coker, A., L., Watkins, K., W., Smith, P., H., Brandt, H., M. (2005). Social or Emotional Support Reduces the Impact of Partner Violence on Health: Application of Structural Equation Modelling. *Journal of Women's Health*, 14 (9): 829-838.
21. Cott, N. F. (1987). *The grounding of modern feminism*. Yale University Press.
22. Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention), Apr. 11, 2011, C.E.T.S. 210.
23. Crofford, L., J. (2007). Violence, stress, and somatic syndromes. *Trauma, Violence and Abuse*. 8, 299-313.
24. Čėsniënė, I. ir Čėsna, R. (2006). Asmens persekiojimas: teisinės ir psichologinės problemos. *Jurisprudencija*. 11(89); 27-33.
25. De Beauvoir, S. (2010). *Antroji lytis*. Vilnius: Margi raštai.
26. EIGE (European Institute on Gender Equality). (2014). *Estimating the costs of gender-based violence in the European Union*. Vilnius, Lithuania: EIGE.
27. *Encyclopaedia of Domestic Violence* (2007). New York, NY: Routledge.
28. Epp, J., R., & Watkinson, A., M. (1997). *Systemic violence in education: Promise broken*. Albany: State University of New York Press.

29. European Union, *Charter of Fundamental Rights of the European Union*, 26 October 2012, 2012/C 326/02, available at: <http://www.refworld.org/docid/3ae6b3b70.html> [accessed 2 January 2017].
30. Europos Parlamento ir Tarybos Direktyva 2012/29/ES – *Nusikaltimo aukų teisių direktyva*, kuria nustatomi būtiniausi nusikaltimų aukų teisių, paramos joms ir jų apsaugos standartai ir kuria pakeičiamas Tarybos pamatinis sprendimas 2001/220/TVR, 2012.
31. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. Valstybės žinios, 1995, Nr. 40-987.
32. Feder, L., & Wilson, D., B. (2005). A Meta-Analytic Review of Court-Mandated Batterer Intervention Programs: Can Courts Affect Abusers' Behaviour?. *Journal Of Experimental Criminology*, 1(2), 239-262. doi:10.1007/s11292-005-1179-0.
33. FRA – European Union Agency for Fundamental Rights (2014). Violence against women: an EU-wide survey. *European Union Agency for Fundamental Rights*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
34. France K. (1990). *Crisis Intervention. a Handbook of Immediate Person-to-Person Help. 2-nd ed.* Springfield, Illinois: Charles Thomas Publisher.
35. Friedan, B. (1983). *The Feminine Mystique. 1963. Reprint. New York: DeU*
36. Harrison, L., A. & Esqueda, C., W. (1999). Myths and Stereotypes of Actors Involved in Domestic Violence : Implications for Domestic Violence Culpability Attributions. *Aggression and Violent Behavior*, 4(2): 129–138.
37. Herman, J., L. (2006). Trauma ir išgijimas. Prievartos pasekmės – nuo buitinio smurto iki politinio teroro. Vilnius: Vaga.
38. Herman, J., L. (2015). Trauma and Recovery– The Aftermath of Violence--From Domestic Abuse to Political Terror. New edition. Basic Books.
39. Hyde-Nolan, M., E. & Juliaio, T. (2012). Theoretical Basis for Family Violence. *Family Violence: What Health Care Providers Need to Know*. Sadbury: Jones and Bartlett Learning, p.5-21.
40. Ituarte, S. (2007). Victim-blaming theory. In *Encyclopedia of Domestic Violence* (715-719). New York, NY: Routledge.
41. Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija (1989). *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 60-1501.
42. Kellen, M., J., Brooks, J., S., & Walker, L., E., A. (2005). Batterers intervention: Typology, efficacy & treatment issues. Presentation in Forensics for the Independent Practitioner, L.E.A. Walker (Chair), Annual Meeting of the American Psychological Association, Washington, DC, August.
43. Kendall-Tackett, K. (2008). Inflammation and Traumatic Stress: A Likely Mechanism for Chronic Illness in Trauma Survivors. *Trauma Psychology*, 12–14.

44. Kočiūnas, R. (1995). *Psichologinis konsultavimas*. Vilnius: Lumen.
45. Laing, L., & Bobic, N. (2002). Economic costs of domestic violence. *Partnerships Against Domestic Violence and the University of New South Wales, Australia*.
46. Lewis, E., M. (1980). The Effects of Intensity and Probability on the Preference for Immediate Versus Delayed Aversive Stimuli in Women with Various Levels of Inter-Spousal Conflict. *Unpublished manuscript*, University of Illinois at Chicago Circle.
47. Lietuvos Respublikos Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas. (2011) *Valstybės žinios*, Nr. XI-1425.
48. Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymas. Baudžiamasis kodeksas. (2000). *Valstybės žinios*, Nr. 89-2741.
49. Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso, patvirtinto 2000 m. rugsėjo 26 d. įstatymu nr. VIII-1968, Baudžiamojo proceso kodekso, patvirtinto 2002 m. kovo 14 d. įstatymu nr. IX-785, ir Bausmių vykdymo kodekso, patvirtinto 2002 m. birželio 27 d. įstatymu nr. IX-994, įsigaliojimo ir įgyvendinimo tvarkos įstatymas. (2002). *Valstybės žinios*, Nr. 112-4970.
50. Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Civilinis kodeksas (2000). *Valstybės žinios*, Nr. 74-2262.
51. Lietuvos Respublikos Generalinis prokuroras įsakymas „Dėl rekomendacijų dėl kardomųjų priemonių, išskyrus suėmimą, skyrimo ikiteisminio tyrimo metu tvarkos ir nustatytų sąlygų laikymosi kontrolės patvirtinimo“. (2015). *TAR*, Nr. 19096.
52. Lietuvos Respublikos Smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo įstatymas (2005). *Valstybės žinios*, Nr. 85-3140.
53. Lietuvos Respublikos Socialinių paslaugų įstatymas. (2006). *Valstybės žinios*, Nr. 17-589.
54. Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas „Dėl Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2012 m. gegužės 7 d. Įsakymo nr. A1-227 „Dėl Specializuotos pagalbos centrų veiklos aprašo patvirtinimo“ pakeitimo“. (2014). *TAR*, Nr. 16246.
55. Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas „Dėl Specializuotos pagalbos centrų veiklos aprašo patvirtinimo“. (2012). *Valstybės žinios*, Nr. 54-2676.
56. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2006 m. gruodžio 22 d. nutarimas Nr. 1330 „Dėl Valstybinės smurto prieš moteris mažinimo strategijos ir jos įgyvendinimo priemonių 2007–2009 metų plano patvirtinimo“. (2006). *Valstybės žinios*, Nr. 144-5474.
57. McCauley, J., Kern, D. E., Kolodner, K., Dill, L., Schroeder, A. F., DeChant, H.

- K., Ryden, J., Bass, E., B., Derogatis, L. R. (1995). The “Battering Syndrome”: Prevalence And Clinical Characteristics Of Domestic Violence In Primary Care Internal Medicine Practices. *Annals of Internal Medicine*, 123(10), 737-746.
58. Moterų diskriminacijos panaikinimo komitetas (2014) JT rekomendacijos Penktajam pranešimui apie JT Konvencijos dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims įgyvendinimą Lietuvoje [žiūrėta 2016 12 10] <<http://www.socmin.lt/lt/moteru-ir-vyru-lygybe/ataskaitos-apie-es-jeqn.html>>
59. Mukherjee, J., S., Barry, D.J., Satti, H., Raymonville, M., Marsh, S., and Smith-Fawzi, M., K. (2011). Structural Violence: A Barrier to Achieving the Millennium Development Goals for Women. *Journal of women's health*, 20(4): 593-597.
60. Pico-Alfonso, M. A. (2005). Psychological Intimate Partner Violence: The Major Predictor of Posttraumatic Stress Disorder In Abused Women. *Neuroscience and Biobehavioral Reviews*, 29: 181-193.
61. Policijos departamentas prie LR vidaus reikalų ministerijos (2016) Smurto artimoje aplinkoje tendencijos 2012 – 2015.
62. Polukordienė, O., K. (2003). *Psichologinės krizės ir jų įveikimas. Pagrindinės žinios apie krizių ir savižudybių prevenciją, intervenciją ir postvenciją. Praktinis vadovas*. Vilnius: Heksagrama.
63. Purvaneckienė, G. (1999). Smurtas prieš moteris: viktimologinio tyrimo ataskaita. *Smurtas prieš moteris Lietuvoje*. Vilnius, 90-135.
64. Psichologijos žodynas. (1993). *Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla* (p. 368). ISBN 5-89950-016-6.
65. Roberts, A., R. & Roberts, B., S. (2005). *Ending Intimate Abuse: Practical Guidance and Survival Strategies*. New York, NY: Oxford University Press.
66. Roberts, A., R. (2006). Classification Typology and Assessment of Five Levels of Women Battering, and Violence. *Journal of Family Violence*. 21: 521-527.
67. Samantroy, E. (2010). Structural Violence and Gender. *Women's link*, 16(4): 25-32.
68. Seligman, M., E., P. (1975). *Helplessness: On Depression, Development, And Death*. San Francisco, CA: W.H. Freeman.
69. Sheridan, L., Blaauw, E. (2002). Stalker Typologies And Intervention Strategies // *Polizei & Wissenschaft*. 4.
70. Smith, C., P., & Freyd, J., J. (2013). Dangerous Safe Havens: Institutional Betrayal Exacerbates Sexual Trauma. *Journal of Traumatic Stress*, 26(1), 119-124. doi: 10.1002/jts.21778
71. Smith, C., P., & Freyd, J., J. (2014). Institutional betrayal. *American Psychologist*, 69(6), 575-587.

72. Sullivan, A. & Kuehnle, K. (2007). Cycle of Violence. *Encyclopedia of Domestic Violence* (224 -227). New York: Routledge.
73. Tjaden, P. & Thoennes, N. (2000). *Extent, Nature, And Consequences Of Intimate Partner Violence: Findings from the National Violence Against Women Survey*. Washington, DC: U.S. Department of Justice, National Institute of Justice and Centers for Disease Control and Prevention.
74. Tureikytė, D., Žilinskienė, L., Davidavičius, A., Bartkevičiūtė, I., Dačkutė, A. (2008). Smurto prieš moteris šeimoje analizė ir smurto šeimoje aukų būklės įvertinimas. Būk stipri [interaktyvus]. Vilnius. [žiūrėta 2014 02 15]. <http://www.bukstipri.lt/uploads/Tyrimas_Smurto_pries_moteris2008.pdf>.
75. UNIFEM. *Violence against women worldwide, fact sheet*. United Nations Development Fund for Women (UNIFEM) [interaktyvus]. New York, 2006, [žiūrėta 2014 03 20]. <http://www.unifem.org/campaigns/sayno/docs/SayNOunite_FactSheet_VAWworldwide.pdf>.
76. United Nations, *Beijing Declaration and Platform of Action, adopted at the Fourth World Conference on Women*. Beijing, China, 1995. A/CONF.177/20.
77. UN General Assembly, *Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women (CEDAW)*, 18 December 1979, United Nations, Treaty Series, vol. 1249, p. 13, available at: <http://www.refworld.org/docid/3ae6b3970.html> [accessed 2 January 2017]
78. United Nations General Assembly, *Declaration on the Elimination of Violence against Women (Vienna's declaration)*, 20 December 1993, A/RES/48/104.
79. United Nations Population Fund (UNFPA). (2000). *Ending Violence against Women and Girls*. New York: UNFPA.
80. Valstybės kontrolė (2015). *Valstybinio audito ataskaitos santrauka „Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje organizavimas“*. Nr. VA-P-40-1-8.
81. Vasiliauskaitė, Z. (2015). Help-Seeking And Perceived Helpfulness Of Formal Help Sources For Victims Of Domestic Violence: An Exploratory Study. *European Scientific Journal*, 11(26), 35-55.
82. Vasiliauskiene, L., Zablockyte, M., Kriugzdaitė, R. (2007). Metodinės rekomendacijos, skirtos krizių centrų, atsakančių į nemokamos pagalbos linijos skambučius, darbuotojų ir savanorių komandoms. Kaunas.
83. Visuotinė lietuvių enciklopedija. XI tomas.(2007). Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
84. Walby, S. & Allen, J. (2004). Domestic Violence, Sexual Assault and Stalking: Findings From The British Crime Survey. [interaktyvus] Home Office Research, Development and Statistics Directorate. London. [žiūrėta 2014 04 02]. <<http://www.avaproject.org.uk/media/28384/hors276.pdf>>.

85. Walker, L., E. (1979). *The Battered Woman*. New York: Harper & Row.
86. Walker, L., E., A. (2006). *Battered Woman Syndrome. Violence and Exploitation Against Women and Girls*. New York: Annals of the New York Academy of Sciences, 142–157.
87. Walker, L., E., A. (2007). Battered Women Syndrome. *Encyclopedia of Domestic Violence (63-70)*. New York: Routledge.
88. Walker, L., E., A. (2009). *The Battered Women Syndrome*. Third Edition. New York: Springer publishing company.
89. Wastell, C. (2005). Understanding trauma and emotion: Dealing with trauma using an emotion-focused approach.
90. <https://www.refuge.org.uk/our-story/our-history/>
91. <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid>
92. World Health Organization (WHO, 1996). *Forty-Ninth World Health Assembly. Resolution WHA49.25 Prevention Of Violence: A Public Health Priority*. Geneva, Switzerland.

PRIEDAI

1 priedas. Prašymas suteikti informaciją

Vardas Pavardė
Gyv. vietos adresas
El. pašto adresas

_____ (*komisariato pavadinimas*) komisariatui

PRAŠYMAS SUTEIKTI INFORMACIJĄ

Data

Aš, _____ (Vardas, Pavardė), gimusi (tiksliai gimimo data) _____, prašau suteikti informaciją apie:

Policijos iškvietimus dėl smurto artimoje aplinkoje adresu _____ (adresas);
Komisariatui _____ (komisariato pavadinimas) žinomus smurto faktus ir pradėtus ikiteisminius tyrimus dėl smurto prieš _____ (nukentėjusiosios Vardas, Pavardė);

3. Atliktus procesinius veiksmus ir priimtus procesinius sprendimus;

Vardas Pavardė
Tel. numeris

2 priedas. Prašymas dėl apsaugos priemonių skyrimo

Vardas Pavardė
Gyv. vietos adresas
El. pašto adresas

Kam: _____ prokuratūrai (*Istaigos pavadinimas*)

PRAŠYMAS DĖL APSAUGOS PRIEMONIŲ SKYRIMO

Data

Informuoju, kad šiuo metu (*komisariato pavadinimas*) komisariate vykdomas ikiteisminis tyrimas (*ikiteisminio tyrimo medžiagos numeris*) dėl (*smurtautojo vardas, pavardė, gimimo data, gyvenamoji vieta*) smurto prieš mane, (*Vardas, Pavardė, gimimo metai, adresas*), tačiau apsaugos priemonės man (ir mano mažamečiams/nepilnamečiams vaikams (vaikui) nebuvo skirtos. Šiuo metu jaučiuosi itin nesaugi ir prašau skirti man _____ (*Vardas, Pavardė*) apsaugos priemonę pagal ASAAĮ 5 str., įpareigojant (*Vardas Pavardė*) laikinai išsikelti iš gyvenamosios vietos, ir nesiartinti prie manęs, nebendrauti, neieškoti ryšių su manimi.

(*trumpai išdėstyti situaciją, pavyzdžiui, „sisteminių sutuoktinio/buvusio sutuoktinio/partnerio smurtą ir prievartą patiriu jau ne vienerius metus, pastaruoju metu smurto epizodus patiriu dažniau ir smurtas linkęs stiprėti, (tikslī data) patyriau pakartotinį fizinio smurto epizodą, kurio metu kilo grėsmė mano (ir mano vaikų) sveikatai ir gyvybei, ir toliau patiriu nuolatinius smurtautojo grasinimus nužudyti / sutrikdyti sveikatą/ sunaikinti turtą, baiminuosi dėl savo (ir savo vaikų, kitų šeimos narių) saugumo“.*

Remiantis tuo, kas išdėstyta, įtariamojo bendravimas su manimi ir mano šeima yra nesuderinamas su mano ir mano šeimos/mano vaikų gerove ir saugumu bei (mažamečio) interesais atsižvelgiant į didelę žalą vaiko fizinei ir psichinei raidai, kurią daro patiriamas/liudijamas smurtas artimoje aplinkoje,

p r a š a u:

užtikrinti mūsų saugumą ir skirti apsaugos priemones pagal ASAAĮ 5 str. ir užtikrinti, kad jų būtų laikomasi.

Vardas, Pavardė, Parašas
Tel. numeris

3 priedas. Prašymas dėl kardomųjų priemonių sugriežtinimo

Vardas Pavardė
Gyv. vietos adresas
El. pašto adresas

Kam: _____ prokuratūrai (*Istaigos pavadinimas*)

PRAŠYMAS DĖL KARDOMOSIOS PRIEMONĖS SUGRIEŽTINIMO

Data

Informuoju, kad šiuo metu (*komisariato pavadinimas*) komisariate vykdomas ikiteisminis tyrimas (*ikiteisminio tyrimo medžiagos numeris*) dėl (*smurtautojo vardas, pavardė, gimimo data, gyvenamoji vieta*) smurto prieš mane, (*Vardas, Pavardė, gimimo metai, adresas*). Smurtautojui buvo skirta kardomoji priemonė pagal LR BPK, (*kokia priemonė*)

Informuoju, jog _____ (*Vardas, Pavardė*) jam skirtos kardomosios priemonės nesilaiko, toliau patiriu jo (*sutuoktinio, partnerio, vaikų tėvo*) fizinį smurtą/ persekiojimus / grasinimus susidoroti / sunaikinti turtą. Aš ir mano mažamečiai / nepilnamečiai vaikai (*vaikas*) jaučiuosi/jaučiamės kraštutinai nesaugūs, baiminamės dėl savo gyvybės ir sveikatos, todėl prašau sugriežtinti _____ (*Vardas, Pavardė*) skirtą kardomąją priemonę. Prašau mane informuoti apie priimtus sprendimus.

Vardas, Pavardė, Parašas
Tel. numeris

4 priedas. SPC pažymos**1 pavyzdys. Pažyma policijos komisariatui**

X policijos komisariatui

Reg. Nr. _____

Data _____

Miestas _____

PAŽYMA

Data X miesto Specializuotos pagalbos centras (toliau – SPC) gavo pranešimą apie smurto epizodą prieš *Vardas, Pavardė*, dėl kurio X policijos komisariate (toliau – PK) pradėtas ikiteisminis tyrimas Nr. _____ pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau – BK) 140 str., pagal Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymą apsaugos priemonės nukentėjusiajai nebuvo skirtos. Data X miesto SPC konsultantė susisiekė su moterimi. Moteriai teikiama specializuota kompleksinė pagalba – informavimas, konsultavimas, palaikymas – iš viso X konsultacijų.

Konsultacijų metu paaiškėjo, jog moteris patiria ilgalaikį sisteminį – fizinį, seksualinį, psichologinį ir ekonominį – sutuoktinio *Vardas, Pavardė* smurtą bei grąsinimus susidoroti. Moters žodžiais, ji buvo nekartą sutuoktinio sumušta, vieno iš smurtinių epizodų metu, įvykusio *data*, vyras smūgiavo kumščiu moteriai į veidą, ko pasekoje buvo sulaužyti moters veido kaulai – nosies pertvara, buvo stiprus kraujoplūdis. Kito smurtinio epizodo metu *data* vyras ranka smūgiavo jai į nugarą tol, kol moteris ėmė dusti ir prarado sąmonę. Šie smurtiniai veiksmai sukėlė pavojų moters gyvybei ir turėjo rimtų pasekmių jos sveikatai.

Konsultacijų metu paaiškėjo, kad vyras naudodavo seksualinį smurtą prieš savo sutuoktinę. Moters žodžiais, vyras jėga versdavo ją lytiškai santykiauti prieš jos valią bei jai nepriimtinais būdais. Vieno smurtinio epizodo metu, įvykusio *metai* (tikslios datos moteris neprišimena, galimai dėl ją ištikusios šoko būsenos), vyras grįžo namo apsvaigęs nuo alkoholio ir įsiuto pamatęs, jog moteris miega svečių kambaryje, o ne jų bendrame miegamajame. Jis ėmė plūsti savo sutuoktinę necenzūriniais žodžiais, nuplėšė nuo jos antklodę, jėga ištempė iš lovos, parklupdė ant žemės ir ranka sugniaužęs kaklą moterį išžagino. Tokie smurtautojo veiksmai užtraukia baudžiamąją atsakomybę pagal BK 149 str.

Moters žodžiais, sutuoktinis taip pat sistemiškai naudojo psichologinį bei ekonominį smurtą. Vyras, bendrininkaudamas su savo motina ir naudodamas klastą, prieš sutuoktinės valią pasiekė, kad šeimos būstas taptų jo privačiąją nuosavybę.

Pažymėtina, jog smurtautojas grasindamas susidorojimu draudė moteriai išviešinti patiriamo smurto faktus. Baimindamasi smurtautojo keršto, grąsinimų atimti gyvybę ir to, kad šie grąsinimai gali būti įvykdyti, ji ilgai nesiryžo kreiptis į teisėsauką. Moters žodžiais ji ilgą laiką buvo terorizuojama savo sutuoktinio, gyveno nuolatinėje baimėje ir įtampoje, jautėsi kraštutinai nesaugi savo pačios namuose. Negalėdama apsisaugoti nuo smurto ji įprato stebėti vyro

veido mimiką, bandydama atspėti, kada jis ims smurtauti. Moteris pasakoja, jog pamačiusi vyrą einant link jos sukąstomis lūpomis, ji susigūždavo į kamuoliuką, apglėbdavo rankomis galvą, kad smūgiai nekliūtų veidui. Norint išvengti vyro smurto ir bauginimų, jai ne sykį teko bėgti iš namų ir slėptis pas motiną, gimines ar draugus. Apie tai žino ir gali paliudyti moters motina *Vardas, Pavardė, gimimo metai, tel. nr.*, brolis *Vardas, Pavardė, gimimo metai tel. nr.*, brolio žmona *Vardas, Pavardė, gimimo metai tel. nr.* Tokie smurtautojo veiksmai užtraukia baudžiamąjį persekiojimą pagal BK 145 str. 2 dalį. Dėl besikartojančio žiauraus sutuoktinio smurto bei grasinimų atimti gyvybę, nurodant būdus kaip tai bus padaryta, moteris buvo priversta palikti savo namus ir nuo *data* gyvena kartu su dukra ir žentu, *adresas*. Tačiau ir pakeitus gyvenamąją vietą smurtas nesiliovė – vyras persekiojo sutuoktinę skambučiais, rašė grasinančio ir įžeidžiančio turinio trumpąsias žinutes, lankėsi moters darbovietėje, laukdavo jos prie namų. Moteris pasakojo, kad *data* ji eilinį kartą sulaukė grasinančio vyro skambučio. Jis plūdosi, rėkė, vadino moterį necenzūriniais žodžiais, grasino susidoroti. Šį pokalbį girdėjo ir apie tai gali paliudyti moters dukra *Vardas Pavardė, tel. nr.* Moteris taip pat turi pokalbio garso įrašą, kurio autentiškumas yra patvirtintas anstolio. Tų pačių metų *X* mėnesį vyras apgaulės būdu pateko į butą *adresas*, kuriame gyvena jo sutuoktinė, ir vėl griebėsi smurto – jis rėkavo, plūdo moterį necenzūriniais žodžiais ir jėga vertė sugrįžti į namus. Dukros vyras iškvietė policiją, smurtautojas buvo pristatytas į *X* PK, tačiau neišsiaiškinus svarbių įvykio aplinkybių, netrukus paleistas. Svarbu pažymėti, kad nesiėmus reikiamų priemonių moterį apsaugoti, jai vėl iškilo smurto grėsmė – dar tą patį vakarą vyras atvykęs automobiliu prie jos namų pradėjo garsiai rėkauti, triukšmauti gatvėje ir vadinti moterį necenzūriniais žodžiais.

Laiku ir tinkamai neužkardžius smurto artimoje aplinkoje, smurtautojo veiksmai tapo dar pavojingesni. *Data*, moters žodžiais, jai automobiliu važiuojant namo iš darbo vyras kelis kartus skambino į mobilųjį telefoną, tačiau vairuodama moteris negalėjo atsilipti. Sustojusi prie namų ji pastebėjo vyrą, jis eidamas link moters pradėjo ją viešoje vietoje užgaulioti, plūsti necenzūriniais žodžiais, reikalaujamas pasiaiškinti, kodėl ji neatsiliepė telefonu, tada kumščiu trenkė į šoninį moters automobilio langą, kuris nuo smūgio sudužo, o stiklo šukės susmigo moteriai į veidą, rankas ir kojas, ko pasekoje prasidėjo kraujavimas (moteris turi ir gali pateikti buitines savo sužalojimų nuotraukas). Smurtinį epizodą matę kaimynai paskambino bendrosios pagalbos telefonu 112. Atvykus policijos pareigūnams smurtautojas buvo sulaikytas, *X* PK pradėtas ikiteisminis tyrimas.

Vadovaudamiesi Specializuotos pagalbos centrų veiklos aprašu, informuojame apie *X* miesto SPC žinomus smurto prieš *Vardas, Pavardė* faktus. Prašome pradėti ikiteisminį tyrimą pagal BK 138 str., 148 str., 145 str. ir 149 str. bei skirti nukentėjusiajai apsaugos priemones, numatomas ASAAĮ, įpareigojant smurtautoją nesiartinti, nieškoti kontaktų ir nesilankyti tose vietose, kur lankosi jo sutuoktinė iki bylos nagrinėjimo pabaigos. Prašome vertinti pareigūnų profesinių pareigų atlikimą reaguojant į smurto artimoje aplinkoje atvejį. Atkreiptinas dėmesys į tai, jog policijos intervencija šiuo, kaip ir daugeliu kitų mums žinomų atvejų, sustiprino smurtautojo įsitikinimą savo nebaudžiamumu ir neatgrasė jo nuo tolimesnių smurtinių veiksmų, ko pasekoje nukentėjusioji patyrė dar žiauresnį jo smurtą. Prašome informuoti SPC apie atliktus procesinius veiksmus ir priimtus sprendimus. Informacija bus reikalinga toliau teikiant moteriai specializuotą kompleksinę pagalbą.

X miesto Specializuotos pagalbos centro konsultantė *Vardas Pavardė, parašas*

4 priedas. SPC pažymos

2 pavyzdys. Pažyma prokuratūrai

Lietuvos Respublikos generalinei prokuratūrai

Reg. Nr. _____

Data _____

Miestas _____

PAŽYMA

Data su _____ miesto specializuotos pagalbos centru susisiekiu *Vardas, Pavardė, gim. metai*, gyvenanti *adresas*. Moteriai yra teikiama specializuota kompleksinė pagalba – informavimas, konsultavimas, palaikymas – iš viso *X* konsultacijos. Konsultacijų metu paaiškėjo, kad moteris ir jos *dukra/sūnus/vaikai* patiria ilgalaikį sisteminių – psichinių, fizinį, seksualinį ir ekonominį – *sutuoktinio/buvusio sutuoktinio/partnerio* ir *vaiko tėvo* (jei tinka) *Vardas, Pavardė* smurtą. Nukentėjusiosios žodžiais, vyras nuo pat santykių pradžios naudojo psichologinį smurtą prieš ją, t. y. žemino, įžeidinėjo, plūdo necenzūriniais žodžiais, kontroliavo kiekvieną jos žingsnį. Vyras draudė ir įvairiais būdais stengėsi apriboti galimybes bendrauti su giminaičiais bei artimaisiais. Pasak moters, vyras dažnai atimdavo jos telefoną, drausdavo jai lankytis pas draugus, palaikyti su jais ryšius, tokiu būdu ją izoliuodamas. Vėliau prasidėjo ir fizinis smurtas, kuris tęsėsi ir moteriai besilaukiant.

Konsultacijų metu paaiškėjo, kad moteris patiria ir ekonominį *sutuoktinio* smurtą. Moters žodžiais, buvęs *sutuoktinis* draudė jai mokytis, taip ribodamas galimybes siekti išsilavinimo, kas atvertų jai galimybes gauti geriau apmokamą darbą, tokiu būdu didindamas moters ekonominę priklausomybę. Smurtautojas reikalavo jos dirbti ir prisidėti prie šeimos išlaikymo, tačiau moters gautą darbo užmokestį nusavindavo grasindamas smurtu. Moteris žodžiais, dėl vyro ekonominio smurto ji ne kartą buvo priversta prašyti finansinės paramos iš tėvų bei kitų artimųjų. Visomis šeimos pajamomis disponavo smurtautojas, panaudodamas jas savo reikmėms, neskirdamas pakankamai lėšų net būtiniausiems moters ir (*vaiko/vaiku*) poreikiams patenkinti. Moters žodžiais, smurtautojas, siekdamas savanaudiškų tikslų, *data* įkalino ją namuose atėmęs ryšio priemones ir taip užkirsdamas kelią kreiptis bet kokios pagalbos. Tokiu būdu smurtautojas palaužė moters valią ginti savo interesus ir priverstė ją pasirašyti sau nepalankią skyrybų sutartį. Šie smurtautojo veiksmai užtraukia baudžiamąją atsakomybę pagal Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso (toliau – BK) 148 str. Žmogaus veiksmų laisvės varžymas (žr. *Teisinis modulis, 121 psl.*).

Pažymėtina, kad prieš moteriai pasirašant dokumentus *data* į moters namus buvo kviesta policija. Nukentėjusiosios žodžiais, atvykę policijos pareigūnai rado sukrėtą ir apsiverkusią moterį, apklausė ją namuose esant smurtautojui, tuo galimai pažeisdami pareigūnų etiką ir neatsižvelgdami į tai, kad apklausiant nukentėjusį asmenį šalia esant smurtautojui, sukuriama papildoma grėsmė nukentėjusio asmens sveikatai ir net gyvybei. Be to, tikėtina, kad tokiu būdu gauta informacija yra nepilna ir netiksli. Apklausę moterį smurtautojui dalyvaujant, pareigūnai taip pat reikalavo, kad moteris „rašytų pareiškimą“, nors Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas aiškiai nurodo, jog „nukentėjęs asmuo skundo

neteikia“ (ASAAĮ, 7 str. 1 d.). Moteris, įbauginta galimo smurtautojo keršto, atsisakė pildyti pareigūnų reikalavimą. Pareigūnai nesiėmė jokių veiksmų apsaugoti moterį ir jos *dukra/sūnų/vaikus* ir išvyko palikę juos vienus su smurtautoju. Pažymėtina, kad, moters žodžiais, tai tik paskatino jos sutuoktinį toliau smurtauti ir tyčiotis, ko pasekoje moteris patyrė fizinį smurtą, grasinimus susidoroti ir buvo priversta pasirašyti sau nepalankią skyrybų sutartį. Po šio smurtinio epizodo moteris kreipėsi į (regioninį) SPC.

Tokie neteisėti pareigūnų veiksmai, atgrasantys nukentėjusį asmenį siekti pagalbos, turi būti laikomi *institucine išdavyste* arba *instituciniu smurtu* ir turi būti atitinkamai vertinami.

Konsultacijų metu paaiškėjo, kad visą *santuokos/santykių* laikotarpį vyras prieš *sutuoktinę/partnerę* naudojo seksualinį smurtą. Moters žodžiais, *santuokos/santykių* metu vyras ne kartą vertė su juo lytiškai santykiauti, nepaisant aiškiai išreikšto moters nesutikimo. Tokie seksualinio smurto epizodai vyko poros namuose *data*, taip pat ir automobilyje *data*. Tokie smurtautojo veiksmai užtraukia baudžiamąjį persekiojimą pagal BK 151 str. Privertimas lytiškai santykiauti. (*žr. Teisinis modulis, 121 psl.*).

Vadovaudamiesi Specializuotos pagalbos centrų veiklos aprašu, informuojame apie *X* miesto SPC žinomus smurto prieš *Vardas Pavardė* faktus. Prašome įvertinti aukščiau nurodytas aplinkybes ir dėl jų imtis įstatyme numatytų veiksmų, pradėti ikiteisminį tyrimą pagal BK 148 str. bei BK 151 str. bei skirti smurtautojui kardomąją priemonę pagal Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodekso 132⁽¹⁾ str., įpareigojant smurtautoją išsikraustyti iš būsto, nesiartinti prie nukentėjusiosios ir kartu gyvenančių asmenų, nebendrauti ir neieškoti ryšių su nukentėjusiaja ir kartu gyvenančiais asmenimis, taip pat nesilankyti nurodytose vietose, kuriose būna nukentėjusioji ir kartu gyvenantys asmenys, kol vyksta baudžiamoji byla.

Prašome vertinti policijos pareigūnų atvykusį į įvykio vietą *data* profesinių pareigų atlikimą reaguojant į smurto artimoje aplinkoje atvejį.

Prašome informuoti SPC apie priimtus sprendimus. Informacija bus reikalinga toliau teikiant nukentėjusiajai specializuotą kompleksinę, įskaitant specializuotą teisininko, pagalbą.

X miesto Specializuotos pagalbos centro konsultantė *Vardas Pavardė, parašas*

4 priedas. SPC pažymos**3 pavyzdys. Pažyma teismui skyrybų byloje dėl sutuoktinio kaltės**

X apylinkės teismui

Reg. Nr. _____

Data _____

Miestas

PAŽYMA

Data į X miesto Specializuotos pagalbos centrą kreipėsi *Vardas, Pavardė, gim. metai, adresas* pareikšdama, kad patiria ilgalaikį sisteminį – fizinį, psichologinį, ekonominį ir seksualinį – savo *sutuoktinio/partnerio/vaiko/vaikų* tėvo *Vardas, Pavardė, gim. metais, adresas*, smurtą. Moteriai yra teikiama specializuota kompleksinė pagalba – informavimas, konsultavimas, palaikymas – iš viso X konsultacijų. Specializuoto psichologo konsultacijos pradėtos teikti *data*, suteiktos X nemokamų konsultacijų.

Konsultacijų metu paaiškėjo, kad vyras naudodavo seksualinį smurtą prieš savo sutuoktinę. Moters žodžiais, vyras jėga versdavo ją lytiškai santykiuoti prieš jos valią bei jai nepriimtinais būdais. Vieno smurtinio epizodo metu, įvykusio *metai* (tikslios datos moteris neprisimena, galimai dėl ją ištikusios šoko būsenos), vyras grįžo namo apsvaigęs nuo alkoholio ir įsiuto pamatęs, jog moteris miega svečių kambaryje, o ne jų bendrame miegamajame. Jis ėmė plūsti savo sutuoktinę necenzūriniais žodžiais, nuplėšė nuo jos antklodę, jėga ištempė iš lovos, parklupdė ant žemės ir ranka sugniaužęs kaklą moterį išžagino. Tokie smurtautojo veiksmai užtraukia baudžiamąją atsakomybę pagal BK 149 str.

Moters žodžiais, sutuoktinis taip pat sistemiškai naudojo psichologinį bei ekonominį smurtą. Vyras, bendrininkaudamas su savo motina ir naudodamas klastą, prieš sutuoktinės valią pasiekė, kad šeimos būstas taptų jo privačiąją nuosavybę.

Pažymėtina, jog smurtautojas grasindamas susidorojimu draudė moteriai išviešinti patiriamo smurto faktus. Baimindamasi smurtautojo keršto, grasinimų atimti gyvybę ir to, kad šie grasinimai gali būti įvykdyti, ji ilgai nesiryžo kreiptis į teisėsaugą. Moters žodžiais ji ilgą laiką buvo terorizuojama savo sutuoktinio, gyveno nuolatinėje baimėje ir įtampoje, jautėsi kraštutiniai nesaugi savo pačios namuose. Norint išvengti vyro smurto ir bauginimų, jai ne sykį teko bėgti iš namų ir slėptis pas motiną, gimines ar draugus. Apie tai žino ir gali paliudyti moters motina *Vardas, Pavardė, gimimo metai, tel. nr.*, brolis *Vardas, Pavardė, gimimo metai tel. nr.*, brolio žmona *Vardas, Pavardė, gimimo metai tel. nr.* Tokie smurtautojo veiksmai užtraukia baudžiamąjį persekiojimą pagal BK 145 str. 2 dalį. Dėl besikartojančio žiauraus sutuoktinio smurto bei grasinimų atimti gyvybę, nurodant būdus kaip tai bus padaryta, moteris buvo priversta palikti savo namus ir nuo *data* gyvena kartu su dukra ir žentu, *adresas*. Tačiau ir pakeitus gyvenamąją vietą smurtas nesiliovė – vyras persekiojo sutuoktinę skambučiais, rašė grasinančio ir įžeidžiančio turinio trumpasias žinutes, lankėsi moters darbovietėje, laukdavo jos prie namų. Moteris pasakojo, kad *data* ji eilinį kartą sulaukė grasinančio vyro skambučio. Jis plūdosi, rėkė, vadino moterį necenzūriniais žodžiais, grasino susidoroti. Šį pokalbį girdėjo ir apie tai gali paliudyti moters dukra *Vardas Pavardė, tel. nr.* Moteris taip pat turi pokalbio garso įrašą, kurio autentiškumas yra patvirtintas antstolio. Tų pačių metų X mėnesį vyras apgaulės būdu pateko į butą *adresas*, kuriame gyvena jo sutuoktinė, ir vėl griebėsi smurto -

jis rėkavo, plūdo moterį necenzūriniais žodžiais ir jėga vertė sugrįžti į namus. Dukros vyras iškvietė policiją, smurtautojas buvo pristatytas į X PK, tačiau neišsiaiškinus svarbių įvykio aplinkybių, netrukus paleistas. Svarbu pažymėti, kad nesiėmus reikiamų priemonių moterį apsaugoti, jai vėl iškilo smurto grėsmė – dar tą patį vakarą vyras atvykęs automobiliu prie jos namų pradėjo garsiai rėkauti, triukšmauti gatvėje ir vadinti moterį necenzūriniais žodžiais.

Laiku ir tinkamai neužkardžius smurto artimoje aplinkoje, smurtautojo veiksmai tapo dar pavojingesni. *Data*, moters žodžiais, jai automobiliu važiuojant namo iš darbo vyras kelis kartus skambino į mobilųjį telefoną, tačiau vairuodama moteris negalėjo atsilipti. Sustojusi prie namų ji pastebėjo vyrą, jis eidamas link moters pradėjo ją viešoje vietoje užgaulioti, plūsti necenzūriniais žodžiais, reikalaudamas pasiaiškinti, kodėl ji neatsiliepė telefonu, tada kumščiu trenkė į šoninį moters automobilio langą, kuris nuo smūgio sudužo, o stiklo šukės susmigo moteriai į veidą, rankas ir kojas, ko pasekoje prasidėjo kraujavimas (moteris turi ir gali pateikti buitines savo sužalojimų nuotraukas). Smurtinį epizodą matę kaimynai paskambino bendrosios pagalbos telefonu 112. Atvykus policijos pareigūnams smurtautojas buvo sulaikytas, X PK šiuo metu vyksta ikiteisminis tyrimas dėl smurto artimoje aplinkoje.

Vadovaudamiesi Specializuotos pagalbos centrų veiklos aprašu, informuojame apie X miesto SPC žinomus smurto faktus prieš *Vardas Pavardė*.

X miesto Specializuotos pagalbos centro konsultantė *Vardas Pavardė, parašas*

5 priedas. Dėl teisėtų vaiko interesų apsaugos

X miesto savivaldybės administracijos

Vaiko teisių apsaugos skyriui

Institucijos adresas

DĖL TEISĖTŲ VAIKO INTERESŲ APSAUGOS

Data

Miestas

Informuoju, kad šiuo metu (*komisariato pavadinimas*) komisariate vykdomas ikiteisminis tyrimas (*ikiteisminio tyrimo medžiagos numeris*) dėl (*smurtautojo vardas pavardė, gimimo data, gyvenamoji vieta*) smurto prieš mane, (*Vardas Pavardė, gimimo metai, adresas*). Ikteisminio tyrimo metu man skirtos apsaugos priemonės pagal Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymą / smurtautojui skirtos kardamosios priemonės – įpareigojimas nesiartinti ir neieškoti kontaktų su nukentėjusiaja, t. y. manimi (*Vardas Pavardė*). Nepaisant to, pažeisdamas kardomasias priemones, vaiko/vaikų tėvas mane persekioja, skambina, rašo grasinančio/ižeidžiančio turinio trumpąsias žinutes (*ar kitaip smurtauja – trumpai aprašyti*) ir reikalauja leisti matytis su mažamečiu/nepilnamečiu vaiku / vaikais (*vaiko vardas pavardė, gimimo metai*).

Atsakingai pareiškiu, kad smurtaujantis asmuo jokių būdu negali būti laikomas atsakingu tėvu ir jo matymasis su vaiku prieštarauja vaiko interesams. Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas apibrėžia, kad *vaikas, tapęs smurto artimoje aplinkoje liudininku ar gyvenantis aplinkoje, kurioje buvo smurtauta, yra laikomas smurtą artimoje aplinkoje patyrusiu asmeniu* (ASAAĮ, 2 str. 4 d.). Dėl šių priežasčių aš, kaip atsakinga motina, atsisakau leisti prieš mane ir mūsų *dukra/sūnų/vaikus* smurtavusiam sutuoktiniui matytis su vaiku / vaikais. (Jei tinka: Dėl sutuoktinio/partnerio ir vaiko tėvo smurto aš ir mano *dukra / sūnus / vaikai* turėjome palikti savo namus, ir dėl vaiko tėvo kaltės vaikas / vaikai patyrė papildomą traumavimą). Remiantis tuo, kas išdėstyta, prašau Vaiko teisių apsaugos skyrių inicijuoti baudžiamąjį procesą dėl smurto prieš *mažametį/nepilnametį* pagal LR BK 163 str. *Piktnaudžiavimas tėvų, globėjo ar rūpintojo arba kitų teisėtų vaiko atstovų teisėmis ar pareigomis* ir inicijuoti apsaugos priemones vaiko/vaikų saugumui užtikrinti.

Pagarbiai

Vardas Pavardė, tel. numeris

6 priedas. Atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės, kai kaltininkas ir nukentėjęs asmuo susitaiko

LR BPK 38 straipsnis. Atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės, kai kaltininkas ir nukentėjęs asmuo susitaiko

1. Asmuo, padaręs baudžiamąjį nusižengimą, neatsargų arba nesunkų ar apysunkį tyčinį nusikaltimą, gali būti teismo atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės, jeigu:

- 1) jis prisipažino padaręs nusikalstamą veiką ir
- 2) savu noru atlygino ar pašalino fiziniam ar juridiniam asmeniui padarytą žalą arba susitarė dėl šios žalos atlyginimo ar pašalinimo, ir
- 3) susitaikė su nukentėjusiu asmeniu arba juridinio asmens ar valstybės institucijos atstovu, ir;
- 4) yra pagrindo manyti, kad jis nedarys naujų nusikalstamų veikų.

2. Šio straipsnio 1 dalyje numatytais pagrindais negali būti atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės pavojingas recidyvistas, taip pat asmuo, kuris anksčiau jau buvo atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės kaip susitaikęs su nukentėjusiu asmeniu, jeigu nuo susitaikymo dienos iki naujos veikos padarymo praėjo mažiau negu ketveri metai.

3. Jeigu asmuo, atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės pagal šio straipsnio 1 dalį, per vienerius metus padarė baudžiamąjį nusižengimą ar neatsargų nusikaltimą arba be pateisinamų priežasčių nevykdo teismo patvirtinto susitarimo dėl žalos atlyginimo sąlygų ir tvarkos, teismas gali panaikinti sprendimą dėl atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės ir spręsti dėl tokio asmens baudžiamosios atsakomybės už visas padarytas nusikalstamas veikas.

4. Jeigu asmuo, atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės pagal šio straipsnio 1 dalį, per vienerius metus padarė naują tyčinį nusikaltimą, ankstesnis sprendimas atleisti nuo baudžiamosios atsakomybės nustoja galioti ir sprendžiama dėl tokio asmens baudžiamosios atsakomybės už visas padarytas nusikalstamas veikas.

7 priedas. Nukentėjusio asmens teisių atmintinė

JŪSŲ TEISĖS PRASIDĖJUS IKITEISMINIAM TYRIMUI DĖL SMURTO ARTIMOJE APLINKOJE

1. Turite teisę reikalauti, kad smurtautojui būtų nurodyta išsikraustyti iš būsto ir nesiartinti prie jūsų, nebendrauti ir neieškoti ryšių su nukentėjusiuoju, t.y. Jumis, ir kartu gyvenančiais asmenimis (pvz., vaikais), taip pat nesilankyti nurodytose vietose, kuriose būna nukentėjusysis, t.y. Jūs, ar kartu gyvenantys asmenys (pvz., Jūsų vaikai), kol vyksta baudžiamoji byla;
2. Neprivalote rašyti pareiškimo. Bet koks pareigūnų prašymas ar reikalavimas rašyti pareiškimą yra neteisėtas ir prieštarauja Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymui;
3. Neprivalote dalyvauti akistatoje su įtariamuoju (smurtautoju);
4. Turite teisę gauti informaciją apie ikiteisminį tyrimą;
5. Turite teisę gauti nemokamą pagalbą Jūsų regiono Specializuotos pagalbos centre;
6. Turite teisę teikti įrodymus. Buitiniai garso ar vaizdo įrašai, nuotraukos, kt. yra pripažįstami įrodymais ir jums reikalaujant turi būti prijungti prie bylos, taip pat įrodymais laikomi šeimos gydytojo anksčiau padaryti įrašai Jūsų ar Jūsų vaikų medicininėse kortelėse;
7. Turite teisę apskusti policijos pareigūnų, prokuroro ar ikiteisminio tyrimo teisėjo veiksmus, įskaitant sprendimą nutraukti ikiteisminį tyrimą;
8. Turite teisę gauti nukreipimą nemokamai kūno sužalojimo ekspertizei (abdukcijai) atlikti. Nukreipimą išduoda policija;
9. Turite teisę prašyti, kad visų kontaktų su teisėsaugos institucijomis metu Jus lydėtų asmuo, kuriuo Jūs pasitikite;
10. Turite teisę turėti atstovą (advokatą, advokato padėjėją, o ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro ar teisėjo leidimu – ir kitą aukštąjį teisinį išsilavinimą turintį asmenį, kurį įgaliojote atstovauti Jūsų interesus);
11. Turite teisę prašyti, kad Jūsų apklausa vyktų teisme, t. y. galite pageidauti, jog apklausa nebūtų vykdoma policijos komisariate, o tik pas ikiteisminio tyrimo teisėją;
12. Turite teisę prašyti, kad Jūsų apklausa būtų atliekama nuotolinio ryšio priemonėmis (ši priemonė gali būti taikoma nuo baudžiamojo proceso pradžios, ji numatyta Generalinio prokuroro rekomendacijose, galiojančiose policijos pareigūnams ir prokurorams, ir gali būti taikoma viso ikiteisminio tyrimo metu);
13. Turite teisę prašyti, kad apklausos metu būtų daromas vaizdo ir garso įrašas;

14. Turite teisę proceso metu duoti parodymus Jums suprantama kalba, naudotis vertėjo paslaugomis, jei tai reikalinga;

15. Turite teisę gauti pranešimą apie įtariamojo suėmimą;

16. Turite teisę gauti pranešimą apie įtariamojo paleidimą į laisvę;

17. Turite teisę prašyti, kad jūsų apklausoje dalyvautų specialistas (pvz., psichologas ar Specializuotos pagalbos centro atstovas), jeigu tokiu būdu Jums būtų lengviau duoti parodymus.

Šias teises įtvirtinantys teisės aktai:

Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (1 p., 4 p., 6 p., 7 p. 8 p. 10 p.);

Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas (2 p., 5 p);

Rekomendacijos dėl nukentėjusiųjų specialių apsaugos priemonių vertinimo (9 p., 11 p., 12 p., 13., 14 p., 15 p., 16 p., 17 p.);

Europos parlamento ir tarybos direktyva Dėl nusikaltimų aukų **teisių, paramos joms ir jų apsaugos standartų** (3 p.).

8 priedas. Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo pakeitimai

APSAUGOS NUO SMURTO ARTIMOJE APLINKOJE ĮSTATYMO PAKEITIMAI IR PAPILDYMAI, 2011 – 2016 METAI

Priimta: 2013 m. liepos 2 d.

1 straipsnis. 4 straipsnio 2 dalies pakeitimas

Pakeisti 4 straipsnio 2 dalį ir ją išdėstyti taip:

„2. Prevencijos priemonės įgyvendinamos pagal Lietuvos Respublikos Vyriausybės (toliau – Vyriausybė) ir jos įgaliotų institucijų parengtas programas. Savivaldybės institucijos prevencijos priemonės, skirtas nuo smurto artimoje aplinkoje nukentėjusiems asmenims, numato savivaldybės strateginiame plėtros ir (ar) savivaldybės strateginiame veiklos planuose. Prevencijos priemonės finansuojamos iš valstybės ir savivaldybių biudžetų ir tarptautinių programų. Vyriausybė finansuoja nevyriausybinį organizacijų atliekamą prevencinę veiklą.“

Priimta: 2014 m. balandžio 10 d.

5 straipsnio pakeitimas

1. Pakeisti 5 straipsnio 2 dalį ir ją išdėstyti taip:

„2. Šio straipsnio 1 dalies 1 ir 2 punktuose nustatytos priemonės skiriamos iki bylos nagrinėjimo pabaigos, jeigu ikiteisminio tyrimo teisėjas ar teismas neskiria Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodekse nustatytų kardomųjų priemonių – suėmimo ar įpareigojimo gyventi skyrium nuo nukentėjusiojo. Šias priemones skiria teismas ne vėliau kaip per 48 valandas.“

2. Papildyti 5 straipsnį 6 dalimi:

„6. Ikiteisminiuose tyrimuose, susijusiuose su smurtu artimoje aplinkoje, Valstybinė teismo medicinos tarnyba prie Teisingumo ministerijos užtikrina, kad sveikatos sutrikdymo mastas būtų nustatomas ir specialistų išvados būtų teikiamos skubos tvarka.“

7 straipsnio pakeitimas

1. Pakeisti 7 straipsnio 1 dalį ir ją išdėstyti taip:

„1. Gavę pranešimą apie smurtą artimoje aplinkoje, policijos pareigūnai, atvykę į įvykio vietą arba patys būdami to įvykio liudininkai, užrašo duomenis apie smurto artimoje aplinkoje faktą, pradeda ikiteisminį tyrimą ir imasi priemonių, **per trumpiausią laiką** būtų atliktas ikiteisminis tyrimas bei užtikrinta smurtą patyrusio asmens apsauga. Smurtą patyręs asmuo skundo neteikia.“

2. Pakeisti 7 straipsnio 4 dalį ir ją išdėstyti taip:

„4. Tais atvejais, kai, taikant įpareigojimą smurtautojui išsikelti, be priežiūros lieka nepilnametis, policijos pareigūnai apie tai praneša Vaiko teisių apsaugos skyriui.“

9 straipsnio pakeitimas

Pakeisti 9 straipsnio 1 dalį ir ją išdėstyti taip:

„1. Policijos pareigūnai, atvykę į smurto artimoje aplinkoje įvykio vietą, informuoja smur-

tą patyrusį asmenį, kad su juo susisieks Specializuotos pagalbos centras, kuris suteiks jam pagalbą, ir nedelsdami apie įvykį praneša Specializuotos pagalbos centrui. Specializuotos pagalbos centrui pateikiami būtiniausi susisiekti su smurtą patyrusiu asmeniu duomenys.“

Priimta: 2015 m. gegužės 7 d.

5 straipsnio pakeitimas

Pakeisti 5 straipsnio 2 dalį ir ją išdėstyti taip:

„2. Šio straipsnio 1 dalies 1 ir 2 punktuose nustatytos priemonės skiriamos iki bylos nagrinėjimo pabaigos, jeigu ikiteisminio tyrimo teisėjas ar teismas neskiria Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse nustatytų kardomųjų priemonių – suėmimo, įpareigojimo gyventi skyrium nuo nukentėjusiojo ir (ar) nesiartinti prie nukentėjusiojo arčiau nei nustatytu atstumu. Šias priemones skiria teismas ne vėliau kaip per 48 valandas. **Dėl šių priemonių į teismą gali kreiptis ir smurto artimoje aplinkoje faktą nustatęs policijos pareigūnas.**“

1 straipsnis. 5 straipsnio pakeitimas

Pakeisti 5 straipsnio 6 dalį ir ją išdėstyti taip:

„6. Ikiteisminiuose tyrimuose, susijusiuose su smurtu artimoje aplinkoje, Valstybinė teismo medicinos tarnyba (...) užtikrina, kad sveikatos sutrikdymo mastas būtų nustatomas ir specialistų išvados būtų teikiamos skubos tvarka.“

Priimta: 2016 m. gegužės 12 d.

1 straipsnis. 10 straipsnio pakeitimas

1. Papildyti 10 straipsnio 1 dalį nauju 2 punktu:

„2) nedelsiant gauti informaciją iš policijos pareigūno ir (ar) tyrėjo apie smurtautojo sulaikymą ir apie smurtautojui taikomas ar baigiamas taikyti kardomąsias priemones, užtikrinančias smurtą patyrusio asmens saugumą“.

2. Buvusius 10 straipsnio 1 dalies 2, 3 punktus laikyti atitinkamai 3, 4 punktais.

SMURTĄ IR PRIEVARTĄ ARTIMOJE APLINKOJE PATIRIANTIS ASMUO

Apsaugos ir pagalbos
poreikiai

SPC

- SPC, gavęs iš policijos informaciją apie smurto artimoje aplinkoje atvejį ir smurtą artimoje aplinkoje patyrusio asmens duomenis susisiečia su smurtą artimoje aplinkoje patyrusiu asmeniu ir jam pasiūlo specializuotą kompleksinę pagalbą. Specializuota kompleksinė pagalba teikiama ir tuomet, jei smurtą artimoje aplinkoje patyręs asmuo pats savarankiškai kreipiasi į SPC (Specializuotos pagalbos centrų veiklos aprašas, II skyrius, 5 d.).
- SPC informuoja, konsultuoja ir (ar) tarpininkauja sprendžiant su smurtu artimoje aplinkoje susijusius klausimus (II skyrius, 7.1 d.);
- Suteikia psichologinę ir (ar) teisinę pagalbą. Jei reikia specializuotos psichologo ir (ar) teisininko pagalbos, su smurtą artimoje aplinkoje patyrusiu asmeniu suderinamas konsultacijų laikas (II skyrius, 7.2 d.);
- Kartu su smurtą artimoje aplinkoje patyrusiu asmeniu sudaro veiksmų ir pagalbos priemonių planą, kuris aprašomas Smurtą artimoje aplinkoje patyrusio asmens anketoje. Veiksmų ir pagalbos priemonių planas įgyvendinamas atsižvelgiant į konkrečius smurtą artimoje aplinkoje patyrusio asmens poreikius ir gali būti tikslinamas arba plano įgyvendinimas nutraukiamas pasikeitus aplinkybėms; (II skyrius, 7.4 d.);
- Prireikus, įvertinęs situacijos pavojingumą, rengia pažymą apie SPC žinomus smurto artimoje aplinkoje faktus atitinkamoms valstybės institucijoms (teisėsaugos, VTAS ir kt.) (II skyrius, 7.6 d.).

VTAS

- Vaiko tiesių apsaugos tarnyba kaupia pranešimus apie smurtą patyrusius vaikus, organizuoja pagalbą smurtą patyrusiems vaikams (III skyrius, 8.14. d., Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl bendrųjų Vaiko teisių apsaugos tarnybų nuostatų patvirtinimo“, 2002);
- Vaiko tiesių apsaugos tarnyba kreipiasi į atitinkamas teisėsaugos institucijas, kad asmenims, keliantiems grėsmę vaiko saugumui ir sveikatai, įstatymų nustatyta tvarka būtų taikomos civilinės, administracinės ar baudžiamosios poveikio priemonės (III skyrius, 8.3. d.);
- Tarnyba, vadovaudamasi vaiko teisių ir teisėtų interesų gynybos principu, teikia tėvui ar motinai – informaciją apie vaiką, negyvenantį kartu su jais, išskyrus atvejus, kai yra grėsmė vaiko sveikatai ar gyvybei iš tėvo ar motinos pusės (III skyrius, 13.1. d.);
- Tarnyba, atstovaudama vaiko teisėms ir teisėtiems interesams, turi teisę pareikšti ieškinį teismui dėl laikino ar neterminuoto tėvų valdžios apribojimo (V skyrius, 20.4 d.);
- Savivaldybėse šias aukščiau išvardintas funkcijas atlieka Vaiko teisių apsaugos skyriai (VTAS).

112

POLICIJA

Policijos pareigūnai, atvykę į smurto artimoje aplinkoje įvykio vietą, informuoja smurtą patyrusį asmenį, kad su juo susisieks specializuotos pagalbos centras, kuris suteiks jam pagalbą, ir nedelsdami apie įvykį praneša specializuotos pagalbos centrui. Specializuotos pagalbos centrui pateikiami būtiniausi susisiekti su smurtą patyrusiu asmeniu duomenys (ASAAJ, 9 str. 1 d.)

Gavę pranešimą dėl smurto artimoje aplinkoje, policijos pareigūnai, atvykę į įvykio vietą arba patys būdami to įvykio liudininkai, užfiksuoja duomenis apie smurto artimoje aplinkoje įvykį ir, nustatę nusikalstamos veikos požymius, pradeda ikiteisminį tyrimą, ir imasi priemonių, kad per trumpiausią laiką būtų atliktas ikiteisminis tyrimas ir užtikrinta smurtą patyrusio asmens apsauga, taiko smurtą patyrusiam asmeniui specialiąsias apsaugos priemones. Smurtą patyręs asmuo skundo neteikia (ASAAJ, 7 str. 1 d. BK 362 str. 2016-02-29 Generalinio prokuroro Rekomendacijos dėl nukentėjusiųjų specialių apsaugos priemonių vertinimo Nr. I-63.)

Policijos pareigūnams atlikus ikiteisminį tyrimą dėl smurto artimoje aplinkoje, ikiteisminio tyrimo medžiaga išsiunčiama į prokuratūrą procesiniam sprendimui priimti (nutraukti ikiteisminį tyrimą (IT) arba perduoti baudžiamąją bylą teismui. Dėl smurtą patyrusio asmens apsaugos užtikrinimo priemonių į teismą gali kreiptis ir smurto artimoje aplinkoje faktą nustatęs policijos pareigūnas (ASAAJ 5 str. 2 d.).

Policijos pareigūnai praneša VTAS, jeigu nepilnametis patyrė smurtą artimoje aplinkoje, buvo jo liudininkas, gyvena aplinkoje, kurioje buvo smurtauta, arba jeigu įtariamas smurtaavęs asmuo yra nepilnametis (ASAAJ, 9 str.).

PROKURATŪRA

Prokuroras organizuoja, vadovauja ir kontroliuoja ikiteisminį tyrimą, todėl tik prokuroras priima sprendimą dėl tolesnės ikiteisminio tyrimo eigos, bei esant pakankamam pagrindui, prokuroras perduoda ikiteisminio tyrimo medžiagą nagrinėti teismui (Prokuratūros įstatymo 2 str.)

Kreipiasi į teismą dėl kardomųjų priemonių skyrimo ir užtikrina nukentėjusiojo asmens specialiųjų apsaugos priemonių taikymą (BPK 121 str. 132¹ str. 36² str. 2016-02-29 Generalinio prokuroro Rekomendacijos dėl nukentėjusiųjų specialių apsaugos priemonių vertinimo Nr. I-63).

TEISMAS

Nagrinėja bylą
(Teismų įstatymo 1 str.)

Motyvuota nutartimi gali skirti kardomąsias priemones (BPK 121 str. 132¹ str.)
Taiko LR ASAAJ numatytas smurtą patyrusio asmens apsaugos užtikrinimo priemones (LR ASAAJ, 5 str. 1 d.)

Skiria bausmę smurtautojui
(Teismų įstatymo 1 str.)

#Stabdykime_smurta_prieš_moteris!
#Ratifikuokime_Stambulo_konvenciją!

SPECIALIZUOTOS PAGALBOS CENTRŲ (SPC) KONTAKTAI

Pagalba teikiama darbo dienomis, darbo valandomis

Eil.nr	Organizacijos pavadinimas	Aptarnaujamos savivaldybės	Tel., Faks.	El. paštas
1.	Alytaus miesto moterų krizių centras	Alytaus m., Alytaus r., Druskininkų, Lazdijų r., Varėnos r.,	8 645 45287	ammkc@aktv.lt
2.	Anykščių moterų užimtumo ir informacijos centras	Anykščių r., Molėtų r., Utenos r.	8 615 45464	anyksciumoterys@gmail.com
3.	Asociacija „Kauno moterų draugija“	Birštono, Kaišiadorių r., Kauno r., Prienų r.	8 603 89833	kmd.asoc@gmail.com
4.	Kauno apskrities moterų krizių centras	Kauno m.	8 679 31930	kaunoaspc@kamkc.lt
5.	Klaipėdos socialinės ir psichologinės pagalbos centras	Klaipėdos m., Neringos m., Palangos m.	8 46 350099 8 650 60094	kmn@moteriai.lt
6.	Koordinacinis centras „Gilė“	Pagėgių, Šilalės r.	8 610 10715	koordinaciniscentras@gmail.com
7.	Kretingos moterų informacijos ir mokymo centras	Klaipėdos r., Kretingos r., Skuodo r., Šilutės r.	8 445 78024 8 605 82331	kretingosmoterys@gmail.com
8.	Lietuvos agentūros „SOS vaikai“ Panevėžio skyrius	Biržų r., Kupiškio r., Panevėžio m., Panevėžio r., Pasvalio r., Rokiškio r.	8 699 86866	paramosnamai@gmail.com
9.	Marijampolės apskrities moters veikos centras	Kalvarijos, Kazlų Rūdos, Marijampolės, Šakių r., Vilkaviškio r.	8 343 59525 8 633 55007	spc.mar@gmail.com
10.	Moterų informacijos centras	Elektrėnų, Šalčininkų r., Širvintų r., Švenčionių r., Trakų r., Vilniaus m. (Naujininkų, Grigiškių, Naujosios Vilnius seniūnijos), Vilniaus r.	8 5 2629003 8 650 95216	spc@lygus.lt
11.	Moters pagalba moteriai	Jonavos r., Kėdainių r., Ukmergės r.	8 618 40044	info@moters-pagalba.lt
12.	Moterų veiklos inovacijų centras	Akmenės r., Joniškio r., Pakruojo r., Radviliškio r., Šiaulių m., Šiaulių r.	8 652 24232	mvic@splus.lt
13.	Raseinių krizių centras	Raseinių r.	8 657 87475	info@kriziucentras.eu
14.	Tauragės moters užimtumo ir informacijos centras	Jurbarko r., Kelmės r., Tauragės r.	8 446 61565 8 616 55877	taurage@moterscentras.w3.lt
15.	Telšių krizių centras	Plungės r., Rietavo, Telšių r., Mažeikių r.	8 609 02636 8 682 29459 8 444 74282	kriziucentras@gmail.com
16.	Vilniaus Moterų namai	Vilniaus m. (išskyrus Naujininkų, Grigiškių, Naujosios Vilnius seniūnijas)	8 5 2616380	vmotnam@vmotnam.lt
17.	Visagino šeimos krizių centras	Ignalinos r., Visagino r., Zarasų r.	8 699 20069 8 686 60657	viltisvskc@gmail.com

VILNIAUS MOTERŲ NAMAI

Įmonės kodas: 193144736

AB SEB bankas

Banko kodas 70440

Sąskaita LT29 7044 0600 0106 4248

Daugiau informacijos:

(8-5) 261 63 80,

el. paštu: vmotnam@vmotnam.lt

Tapkite mūsų Facebook draugais

Vilniaus Moterų Namai/Krizių Centras

9789955402169